

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNDE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI’NIN ETKİNLİĞİ**

Ender İnal

**Danışman
Doç.Dr.Mustafa SAKAL**

2010

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları’nın Etkinliği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilerden oluştuğunu , bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../ 2010

Ender İNAL

DOKTORA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı Soyadı : Ender İNAL
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği
Programı : Yüksek Lisans
Tez Konusu : Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları'nın Etkinliği
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30. maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince ve gerek tez konusu ve gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA **OY BİRLİĞİ**
DÜZELTİLMESİNE * **OY ÇOKLUĞU**
REDDİNE **

İle karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

- * Bu halde adaya 6 ay süre verilir
** Bu halde adayın kaydı silinir
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına(TÜBA, Fulbright vb.) aday olabilir Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur O

JÜRİ ÜYELERİ**İMZA**

..... Başarılı Düzeltme Ret

..... Başarılı Düzeltme Ret

..... Başarılı Düzeltme Ret

..... Başarılı Düzeltme Ret

..... Başarılı Düzeltme Ret

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde
Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları'nın Etkinliği
Ender İNAL

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

1995'de Türkiye ve Avrupa Birliği arasında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliğine olan ihracatının yapısında önemli ölçüde değişim yaşanmıştır. Nitekim gümrük birliği sonrası Türkiye'nin toplam ithalatı içinde AB'nin payı 1995'de % 47.2'den 2004'de % 46.7'ye düşmüştür. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payı 1995'te % 51.2 iken, 2004'te % 54.6'ya yükselmiştir.

Bilindiği gibi Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinde gümrük birliği süreci başlamıştır. Gümrük birliği ile birlikte sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinin Türkiye ve AB arasında gümrüksüz olarak serbest dolaşımı sağlanmıştır. Oluşturulan gümrük birliği gerek Türkiye gerek AB üzerinde bazı ekonomik, sosyal ve siyasal etkiler meydana getirmiştir. Gümrük birliği temelde ticari bir oluşum olduğu için ortaya çıkardığı etkiler daha çok dış ticaret alanında olmuştur. Bugüne kadar yaşanan gelişmelere ve tartışmalara bakıldığında, Türkiye AB arasındaki dış ticaretin Türkiye'nin lehine mi yoksa aleyhine mi olduğu konusunda tam bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Gümrük birliği sürecinde oransal olarak Türkiye'nin AB'ye olan yatırım malı ve aramalı ihracatı artarken, tüketim malı ihracatının azaldığı, ithalatta ise ihracattaki gelişmelerin tam tersi bir gelişme yaşandığı görülmektedir. Gümrük birliği öncesinde Türkiye ile AB dışındaki ülkeler arasında Türkiye aleyhinde oluşan dış ticaret dengesizliğinin, gümrük birliği sonrasında önemli ölçüde artmış olması da bu tartışmaları daha da alevlendirmiştir.

Globalleşme süreciyle, ekonomik, ticari ve teknolojik gelişmeler farklı ülkeler arasında sermaye transferlerini mümkün kılmıştır. Sermaye transferleri kısa vadeli sermaye hareketleri olduğu gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları biçiminde de gerçekleşmekte ve tasarruf yetersizliği olan gelişmekte olan ülkeler açısından büyük

önem taşımaktadır. Ancak kısa dönemli sermaye yatırımları gitmiş olduğu ülkelerde ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açarak ödemeler dengesi üzerinde büyük tahribatlar yaratmaktadır. Ödemeler dengesi sürdürülemez hale gelen ülkelerde sıcak para biçiminde gelen sermaye hızlı bir biçimde ülkeden çıktığı için bu ekonomilerde çalkantılar yaratmaktadır. Bu durum derin ekonomik krizler yaratması nedeniyle bu ülkelere yönelecek doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha çok arttırılmak istenmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelerde farklı etkiler yaratmaktadır. Bu ülkelerde tasarruf düzeyi yetersiz olduğu için ekonomik kalkınma açısından söz konusu yatırımlar büyük önem taşımaktadır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ülkelerin iç açıkların ve dış açıkların azaltılmasına yardımcı olmaktadır. DYY bir ülkeye teknoloji transferi sağlamakta, istihdamı arttırmakta, vergi gelirleri arttırmaktadır. Ülkenin üretim kalitesi yükselmekte işgücü daha verimli hale gelmektedir. Ancak pozitif etkilerin yanında negatif etkiler de taşımaktadır. Bu etkiler ülkenin en temel sektörlerinin yabancı sermayenin kontrolüne geçmesi, ekonomik entegrasyonun bozulması, rekabetçi avantajların azalması, ödemeler dengesinin bozulması ve teknolojik bağımlılık biçimindedir.

Türkiye Doğu Avrupa, Balkanlar, Karadeniz ve Orta Doğuda en güçlü ekonomilerden birisidir. Türkiye ekonomisi Avrupa Birliği'nin de en güçlü ticari partnerlerinden birisidir. Türkiye'de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1980'lerin öncelikli reform çabalarından birisi olmuştur. 1980 öncesi sermaye kontrolleri oldukça katı iken, 1980 sonrası yapılan 28 ve 30 nolu düzenlemelerle sermaye hareketleri üzerindeki katı kontroller kaldırılmıştır. Sermaye hareketleri üzerindeki kontroller 1989 yılında yapılan düzenlemelerle tamamıyla kaldırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER; Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar

ABSTRACT
Master Thesis
The Effectiveness of Foreign Direct Investment in
Turkey's Accession Process to the European Union
Ender İNAL

Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of European Union

In this thesis the development of the Turkish-European Economic Relations with respect to the process of the full membership is examined. It is found that, there is no problem in the Turkish economy as far as Kopenhagen economic criteria are concerned. However, there are serious problems in the Turkish economy as far as the realization of Maastricht criteria are concerned. It is found that there are potential economic benefits of both sides that can be exploited since the economies of Turkey and the European Union are complementary. In order to realize this potential it is necessary to accelerate the process of the full membership of Turkey. For this both sides should take certain measures that are discussed in the thesis.

As it is known that European Union is trade partnership of Turkey. For this reason this thesis also analyses the pattern of export flows from Turkey to the European Union after Custom Union which was signed between Turkey and the European Union in 1995. The share of Turkish import from EU in the total imports decreased from % 47.2 in 1995 to 46.7 % in 2004, also share of Turkish exports to EU in total exports increased from % 51.2 % in 1995 to 54.6 % in 2004.

Since Custom union is basically a trade formation, the outcomes are mainly related with the field of foreign trade. Taking account the discussions and incidents into consideration, it can easily be noticed that there is not a complete agreement whether the foreign trade between Turkey and EU is for or against Turkey. In the process of customs trade, it is observed that while, in means of proportion, there is an increase in the export of investment and intermediate goods to EU, there is a decrease in the export of consumer goods and on the other hand, the situation in the import process is completely reverse. The unavoidable increase of foreign trade imbalance

between Turkey and non-European countries after the customs union has exacerbated these discussions.

With the globalization process, economic, commercial and technologic boundaries have become uncertain and in this way capital transfers has been possible between different countries. Capital transfers which is realized through short term portfolio investment and foreign direct investment are very important especially for the countries of which national savings are inadequate. Developing countries prefer mostly foreign direct investment. Because short term portfolio investment may affect the exchange rates negatively by causing overvaluation for the home country's national currency and damage the balance of current accounts. People controlling the hot Money may rapidly withdraw it when they decide that home country's balance of current accounts is not sustainable. This situation leads to deepen the crisis there. Therefore developing countries campaign for attracting FDI generally.

FDI has different roles in a country's development process. In developing countries adequate and necessary investment cannot be realized since their domestic savings rate is low and foreign savings rate is very low. FDI helps diminish domestic and foreign savings deficits. FDI provides a country with technology transfer and increase in employment as its reason of existence is producing goods and services. FDI also helps increase in tax revenues since it raises the added value. Moreover, FDI makes a contribution for making production more qualitative and workforce more productive. FDI has some positive effects on home country's economy, but it also has some negative effects on it. Some of these negative effects are foreign control on home country's key sectors, disordered economic integrity, abolition of protective foreign trade restrictions, providing unfair competitive advantage, damaging balance of payments through profit transfers and creating technologic dependency for the home country.

Turkey is one of the powerful economy in Eastern Europe, the Balkans, The Black Sea and Middle East. Turkish economy is also one of biggest commercial partners of the European Union. Capital account liberalization in Turkey was initiated in conjunction with the process of economic and financial reforms that started in 1980, and was fully completed in 1989. Before 1980 capital flows were

controlled through foreign exchange regulations. After 1980, capital account liberalization started with the Decrees No 28 and 30, which were put into force in December 1983 and July 1984, respectively. These decrees partly liberalized the capital accounts and full capital accounts liberalization was accomplished in 1989.

KEY WORDS: European Union, Custom Union, Capital Accounts Liberalization, Financial Reforms, Foreign Direct Investment

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI'NIN ETKİNLİĞİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR	XIV
TABLolar LİSTESİ	XVIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TEORİK YAPISI VE KURUMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1. YABANCI SERMAYE TANIMI VE KAVRAMI	4
1.1.1.Yabancı Sermaye Tanımı.....	4
1.1.2.Yabancı Sermaye Çeşitleri.....	5
1.1.2.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları	5
1.1.2.1.1. Portföy Yatırımları	6
1.1.2.1.2. Dış Borçlar.....	6
1.1.2.2 Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	6
1.1.2.2.1. Çok Uluslu Şirketlerin Hukuki Statüsü	7

1.1.2.2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi	8
1.1.2.2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet Nedenleri	10
1.1.2.2.4. Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet Türleri	12
1.1.2.3. Dolaysız Yatırımlar ile Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar	12
1.2. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÖZELLİKLERİ...	13
1.3. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÖNEMİ	14
1.4. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ NEDENLERİ	16
1.4.1. Hammadde Kaynaklarının Dağılımı	18
1.4.2. Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi	18
1.4.3. Ürünün Yaşam Dönemi	18
1.4.4. İthalatçı Ülkelerin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma	18
1.4.5. Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma	18
1.4.6. Ünvanın Korunması ve Ünvanından Yararlanma	19
1.4.7. Aktarılamayan Bilgiler	19
1.4.8. Yatırımları Uluslar arası Çeşitlendirme	19
1.5. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ BİR ÜLKEYE GELMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	19
1.5.1. Ekonomik ve Coğrafi Faktörler	20
1.5.2. Politik İstikrar Faktörü	21
1.5.4. Sosyal ve Kültürel Faktörler	23
1.6. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK KALKINMAYA OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ	24
1.6.1. Olumlu Etkiler	24
1.6.2. Olumsuz Etkiler	25
1.7. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ	26
1.7.1. Ana Ülkeye Etkileri	26

1.7.2. Ev Sahibi Ülkeye Etkileri	27
1.7.2.1.Milli Gelire Etkisi	27
1.7.2.2.Ödemeler Dengesine Etkisi	29
1.7.2.3.İstihdama Etkisi	29
1.7.2.4.Teknolojiye Transferi Etkisi	30
1.7.2.5.Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	31
1.7.2.6.Diğer Etkileri	32

1.8. ÖZELLEŞTİRME YOLUYLA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE

GİRİŞİ

1.8.1. Yabancı Sermayenin Özelleştirme Uygulamalarına Katılma Nedenleri	34
1.8.2.Başlangıç Maliyetlerinin Düşürülmesi.....	34
1.8.3.Pazar Payının Kazanılması.....	34
1.8.4.Düşük Maliyetli Yatırım Fırsatı Araştırması	35
1.8.5.Bölgesel ve Global Ağların Oluşturulması	35

1.9. DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ

GELİŞİMİ.....

1.9.1. Genel Olarak Dünyada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	35
1.9.2. 1950’li Yıllardan Sonra Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	37
1.9.3.1980’li Yıllardan Sonra Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	39
1.9.4. 1990’lı Yıllarda Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	41
1.9.5. 2000’li Yıllarda Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI’NIN GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE’DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER	50
--	-----------

2.1.1. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu	51
2.1.2. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	54
2.1.3. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı.....	57
2.1.4. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ.....	59
2.1.5.1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu	60
2.1.6. 7462 Sayılı Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Kanunu	62
2.1.7. 6326 Sayılı Petrol Kanunu.....	62
2.1.8. Uluslararası Tahkim Kanunu	63
2.2. TÜRKİYE’DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	66
2.2.1.Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları.....	66
2.2.2.Cumhuriyet Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	69
2.2.2.1.1950 Öncesi Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları... 69	
2.2.2.2.1950 – 1980 Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları 72	
2.2.2.3. 1980 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları .77	
2.2.2.4. 1990 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları .83	
2.2.2.5. 2000 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları .84	
2.2.3. Türkiye’deki Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	89
2.3. TÜRKİYE’YE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YAPILMASINI ETKİLEYEN OLUMLU VE OLUMSUZ FAKTÖRLER 94	
2.3.1. Türkiye’nin Avantajları	94
2.3.2. Türkiye’nin Dezavantajları	96
2.4. TÜRKİYE’DE UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER VE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA ETKİSİ.....	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1.GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE, TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ	104
3.1.1.Türkiye AET Ortaklık İlişkileri.....	105
3.1.1.1. Ankara Anlaşması Öncesi Gelişmeler	105
3.1.1.2. Ankara Anlaşması ve Sonrası Gelişmeler.....	107
3.1.1.2.1. Hazırlık Dönemi	107
3.1.1.2.2. Geçiş Dönemi	108
3.1.1.2.3 Son Dönem	110
3.1.1.3. Geçiş Döneminde Yaşanan Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler	111
3.1.1.4. Tam Üyelik Başvurusu ve Sonrasındaki Gelişmeler	114
3.1.1.4.1. Adaylık ve Uyum Sürecine İlişkin Gelişmeler	119
3.1.1.4.2. Türkiye-AB Mali İşbirliği ve Türkiye’de Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi	121
3.1.1.4.3. 2007-2013 Döneminde Uygulanacak AB Mali Yardım Sistemi Çerçevesinde Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı ve Türkiye’ye Yapılacak Mali Yardımlar	123
3.1.2.Avrupa Birliği’nde Sermayenin Serbest Dolaşım Süreci	125
3.1.3. AB’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	127
3.1.4. AB’den Türkiye’ye Yönelik Yatırımlardaki Gelişmeler	131
3.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	139
3.3. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ	144

3.4. AB'YE ÜYELİK AŞAMASINDA DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	148
3.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	148
3.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Kapasitesi Üzerindeki Etkisi.....	154
3.4.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	159
3.4.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teknoloji Transferleri Üzerindeki Etkileri	164
SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA	173

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.r.	Adı Geçen Rapor
A.Ş	Anonim Şirketler
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APK	Araştırma Planlama Koordinasyon
ASO	Ankara Sanayi Odası
BBYK	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BIS	Uluslar arası Ödemeler Bankası
Bkz	Bakınız
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GATT	Genel Tarife ve Ticaret Anlaşması

GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDTM	Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı
ICSID	Yatırım Uyuşmazlıklarında Uluslar arası Uzlaşma Merkezi
IFS	Uluslar arası Para Fonu Finansal İstatistikleri
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPA	Katılım Öncesi Yardım Aracı
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
İZTO	İzmir Ticaret Odası
KMDTH	Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı
Ltd	Limited
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları
MIGA	Çok Uluslu Yatırımlara Garanti Ajansı
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
s	Sayfa
S	Sayı
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜGİAD	Türkiye Genç İşadamları Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD	Türkiye Sanayici İşadamları Derneği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı
UYP	Uluslar arası Yatırım Pozisyonu
vb.	Ve benzeri
Vol.	Cilt
WB	Dünya Bankası
YASED	Yabancı Sermaye Derneği

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1	Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yabancı Yatırımlar.....	36
Tablo 2	Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Yatırım Pozisyonu ve Dışa Açıklık Oranı (Milyar ABD Doları).....	45
Tablo 3	1926-1933 Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL).....	71
Tablo 4	6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye	77
Tablo 5	1980 - 1995 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye (Milyon \$).....	80
Tablo 6	1995 - 2006 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye(Milyon \$)	83
Tablo 7	Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)	90
Tablo 8	Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Sektörel Dağılım) (Milyon ABD Doları).....	91
Tablo 9	Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri.....	98
Tablo 10	Teşvik Araçlarının Çeşitleri.....	101
Tablo 11	Çok Yıllı İndikatif Mali Çerçeve ile Türkiye'ye Yapılacak Mali Yardımların IPA Bileşenleri Bazında Dağılımı (Milyon Euro)	125
Tablo 12	Dünya'da Yabancı Sermaye (1998-2001) Milyar ABD \$.....	128
Tablo 13	2000 Yılında Yabancı Sermayede İlk 10 Ülke (Milyar \$)	128
Tablo 14	Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Coğrafi Dağılım) (Milyon ABD \$)	132
Tablo 15	2009 Yılında Ülkeler ve Bölgeler İtibariyle Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (Milyon \$).....	133

Tablo	16	En Çok Yatırım Yapan AB Ülkelerinin Yatırımlarının 2008 Yılı Sonu İtibariyle Durumu (Milyon \$)	134
Tablo	17	2009 Yılı İtibariyle Doğrudan Yatırımların Dağılımı (Milyon \$)	135
Tablo	18	Uluslar arası Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)	136
Tablo	19	2009 Yılı İtibariyle Gelen Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke ve Bölgeler İtibariyle Dağılımı (Milyon \$).....	137
Tablo	20	Yabancı Sermayeli Yatırımcı Sayısındaki Gelişmeler (1954-2009 Ekim)	137
Tablo	21	Uluslararası Yatırım Yapan Firmaların Sektörler İtibariyle Dağılımı (2009 Ekim İtibariyle)	138
Tablo	22	Uluslar arası Doğrudan Yatırım Yapan Firmaların Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle Dağılımı (Ekim 2009)	139
Tablo	23	1999-2001 Döneminde AB'den Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$).....	143
Tablo	24	Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı	146
Tablo	25	Dış Ticaretteki Gelişmeler Mukayeseli Olarak(Milyon \$).....	147
Tablo	26	Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi/ Gayri Safi Milli Hasıla Oranı	152
Tablo	27	Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslar arası Yatırım Pozisyonu ve Dışa Açıklık Oranı(Milyar ABD Doları, 2007 ve 2008 itibariyle).....	153
Tablo	28	Teşvik Belgeli Yabancı Sermaye Yatırımlarının Oluşturdukları İstihdam	156
Tablo	29	İşsizlik Oranları	157
Tablo	30	Ödemeler Dengesindeki Gelişmeler	161
Tablo	31	Yıllar İtibariyle Cari Denge(Milyar ABD Doları).....	162

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik	1	IMF Tarafından Takip Edilen Portföy Yatırımları 2007 Sonu İtibariyle Milyar \$	46
Grafik	2	Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar-Sektörel Dağılım (Milyar ABD Doları).....	93
Grafik	3	Türkiye’de Finansal Kuruluşlara Yapılan Yatırımın Kompozisyonu (Milyar ABD Doları).....	94
Grafik	4	Türkiye’deki Doğrudan Yatırımların Ülke Ayrımında Dağılımı (Milyar ABD Doları).....	133
Grafik	5	Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerin 2008 Yılı Doğrudan Yatırımlarının Coğrafi Dağılımı.....	134
Grafik	6	Cari İşlemler Dengesi’nin GSYİH’ye Oranı(%)	162

GİRİŞ

İkinci dünya savaşından sonra barış ortamında dünyanın ekonomik ve sosyal gelişimine yönelik bir çok kurum tesis edilmiştir. Bunların başında IMF ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını çözmek, Dünya Bankası az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının finansmanı için katkı sağlamak, GATT antlaşması ticaretin serbestleştirilmesini sağlamak gibi amaçlarla kurulmuştur. Dünyada bu yönde gelişmeler olmakla birlikte, başını ABD'nin çektiği batı bloku, karşısında ise Rusya'nın öncülüğünde gelişen sosyalist blok arasında kalan Avrupa Ekonomik ve Siyasal birlik arayışları çerçevesinde dönemin en stratejik ürünleri olan kömür ve çeliğin üretimi ve pazarlanması konusunda ortak hareket etmek için 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Bu alanda işbirliği yapmak tek başına yeterli olmadığı için ekonomik ve parasal alanda da işbirliği arayışı 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulmuş ve aşamalı bir biçimde gelişimini sürdürmüştür. 1967 yılında yapılan füzyon antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu tek çatı altında toplanarak organlarını ortak hale getirdiği gibi, bütçesini de ortak bütçe şekline getirmiş ve öz kaynak sistemine geçmiştir.

1987 yılında Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla ortak pazara geçilmiş, 1993 yılında Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte ise ekonomik entegrasyon ve parasal birlik aşamasına geçilmiştir. Bu dönemden sonra Avrupa Birliği olarak anılmaya başlayan topluluk bugün üyelik müzakerelerini sürdürdüğü 33 başlık çerçevesinde önemli ölçüde mevzuat uyumlaştırmasına gitmiş, topluluk organlarının almış olduğu karar, tüzük, direktif gibi hukuki belgeler üye ülkeler tarafından zorunlu uyulan hukuki düzenlemeler halini almıştır. Günümüzde 27 üyeye ulaşan AB en son genişleme tarihi olan 2007 yılından sonraki dönemi yeni alınan üyeleri hazmetme dönemi olarak ilave etmiş, ancak Hırvatistan ve Makedonya'nın yanında 2005 yılından bu yana Türkiye ile katılım müzakerelerini sürdürmektedir.

Türkiye AET'nun kurulması ile birlikte bölgesel bir hareket olmasına rağmen, söz konusu entegrasyona Yunanistan'ın başvurmasından sonra 1959 yılında ilk başvurusunu yapmıştır. Günümüze kadar geçen 50 yılı aşkın bir zaman dilimi içerisinde AB'ne üyelik yolunda önemli adımlar atılmış olmasına rağmen üyelik süreci gerek AB'den kaynaklanan ve gerekse Türkiye'den kaynaklanan sorunlar nedeniyle gerçekleşmemiştir. 14 Nisan

1987 yılında tam üyelik başvurusu yapılmasına rağmen bu alanda ilerleme sağlanamamıştır. Nitekim 1973 yılında uygulamaya konulan Katma Protokol çerçevesinde 1995 yılı sonu itibariyle biten karşılıklı gümrük indirimlerinin tamamlanması ve diğer yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi ile 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 1.1.1996 tarihinden itibaren Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya başlanmıştır. Ortak Gümrük Tarifesi'ne tam üye olmadan geçen yegane ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin içine girmiş olduğu bu süreç bir çok ciddi eleştiriye uğramış olmasına rağmen hala Gümrük Birliği sürecinin tam olarak Türkiye'nin lehine mi geliştiği tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi üzerine etkileri literatürde son dönemde oldukça sık tartışılmakta, tartışma konuları daha çok tüm ekonomik faaliyetler üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Gümrük birliğinin önemli ölçüde dış ticaret üzerine etkisi, yanında sermaye hareketleri üzerindeki etkisi ve hizmetler sektörü üzerindeki etkileri çok spesifik olarak tartışılmamaktadır. Yaptığımız tez çalışmasında temel araştırma konusu doğrudan yabancı sermaye yatırımları olduğu için, dış ticaret üzerindeki etkiler, temel istatistiki göstergelerden hareket edilerek irdelenmiş ve gelişmeler analiz edilmiştir.

Bu çerçevede çalışmamızın birinci bölümünde Dolaysız Yabancı Sermaye yatırımlarının teorik yapısı incelenmiş, yabancı sermayenin geliş nedenleri ve türleri incelendikten sonra yabancı sermayenin geliş nedenleri incelenmiş, DYY'na ülkelerin ihtiyaç duyması nedenleri incelendikten sonra bu yatırımların ekonomik etkileri irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarının gelişimi incelenmiştir. Bu bölümde önce yabancı sermaye ile ilgili mevzuat incelenmiş, daha sonra yabancı sermaye girişini etkileyen diğer yasal düzenlemeler irdelenmiştir. Türkiye'de yabancı sermayenin tarihsel gelişimi Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olarak ele alınmış, Cumhuriyet dönemi kendi içerisinde 1950'ye kadar olan dönem, 1950-1980 arası dönem ve 1980 sonrası dönem olarak ele alınmıştır. Çalışmada bu dönemlerin ele alınması özellikle uygulanan ekonomik politikaları paralelinde ele alınarak irdelenmiştir. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler incelendikten sonra, Türkiye'de uygulanmakta olan yabancı sermayeye yönelik teşvikler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel dağılımı ve Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkiler çerçevesinde doğrudan

yabancı sermaye yatırımlarının önemine dikkat çekilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının analizi gümrük birliği öncesi ve sonrası dönem olarak ele alınmış, özellikle gümrük birliği sonrası gelişen doğrudan sermaye yatırımlarının % 80'e yakın bir kısmının Avrupa Birliği ülkelerinden geldiğine dikkat çekilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan teşvikler ile Türkiye'de uygulanan teşvik politikaları irdelendikten sonra Türkiye'nin üyelik sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geliştirilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TEORİK YAPISI VE KURUMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1.YABANCI SERMAYE TANIMI VE KAVRAMI

1.1.1.Yabancı Sermaye Tanımı

Bir ülkede yerleşik bulunanların kendi ülkelerinin sınırları dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere başka ülkelerden temin ederek kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklar olarak tanımlanmaktadır¹.

Bir başka tanımda ise yabancı sermaye, ülkenin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek ve mevcut üretim faktörlerini etkin bir şekilde kullanmak için, ülke içinde olmayan veya daha elverişli koşullarda ülke dışında bulunan sermayeyi, içeri almalarına denir². Aynı zamanda yabancı sermaye yatırımlarını direkt üretime yansıyan teknoloji, işletme bilgisi ve deneyimleri biçiminde algılamamız gerekmektedir. Başka tanımlama ile bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilmektedir³.

Geçmiş dönemlerde yabancı sermaye akımı ülkenin diğer ülkeler üzerindeki yatırım gücüne bağlı kalmış ve büyük ölçüde diğer ülkelerdeki doğal üstünlüklerden yararlanarak sermaye birikimini oluşturmayı amaçlamıştır. Sadece mukayeseli üstünlüklerin tartışıldığı ve ülkelerin söz konusu ülkelere dayalı olarak gelişmeyi amaçladığı bu dönemlerde yabancı sermaye kavramına karşı koruyucu önlemlerin alınması tüm ülkelerin öncelikli politikaları arasında yer almıştır. Mukayeseli üstünlüklerin giderek önemini yitirmesi, yaratılan üstünlükleri de kapsayan rekabet üstünlüklerine dayalı kalkınma stratejisinin ön plana geç-

¹ T. Güngör URAS, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Formül Matbaası, 1979, s.17.

² Daim DEMİRCAN, *Türkiye’de Yabancı Sermaye*, İstanbul: Dilek Matbaası, 1971, s.93.

³ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat:Teori ve Politika*, Güzem Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 1999, s.712.

mesi sonucu ise giderek yabancı sermaye kavramına bakış açısı da değişmiştir⁴. Yabancı sermayeye bakış açısında ortaya çıkan gelişmede yabancı sermayenin niteliğinin değişimi de önemli rol oynamıştır. Önceleri ülke sermayesi olarak nitelendirilen yabancı sermaye, sermaye sahibi yatırımcıların kimliğine bağlı olarak giderek çok uluslu hatta küresel sermaye biçimine dönüşmüştür. Söz konusu gelişmeye bağlı olarak birkaç istisna dışında tüm ülkelerde yabancı sermayeye bakış açısı değişmiş ve bu küresel sermaye akışından pay alma yarışı hızlanmıştır⁵.

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için en önemli katkısı, o ülke ekonomisine yaptığı sermaye aktarımıdır. Gerçekten az gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin temeldeki sorunu ve hedefi daha çok, daha çabuk ve daha dengeli biçimde büyü-yebilmek, dolayısıyla gelişebilmektir. Sermaye ise günümüzde bu amaç için gerekli en önemli üretim faktörüdür.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomisi yapısına baktığımızda, karşımıza çıkan en belirgin gerçek tasarrufların yetersiz kalması nedeniyle sermayenin diğer üretim faktörleri işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlılığın en önemli nedeni ise yerli sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Yabancı sermayenin oluşma şekillerine baktığımızda; yabancı sermaye, bazen bir borç alma, bazen hibe veya bağış, bazen de, bizim üzerinde durduğumuz da budur, yatırım şeklinde oluşmaktadır. Yatırım şeklinde oluşan yabancı sermayeyi iki bölümde inceleyebiliriz.

1.1.2.Yabancı Sermaye Çeşitleri

Yabancı sermaye, uluslararası genel olarak iki değişik yolla yatırımlarını diğer ülkelere götürebilmektedir. Bunlardan ilki dolaylı yabancı sermaye, diğeri de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarıdır.

1.1.2.1. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları

Dolaylı yabancı sermaye yatırımları, tasarruf sahiplerinin, uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler

⁴ Ernest PREEG; *From Here to Free Trade: Essays in Post-Uruguay Round Trade Strategy*, Chicago:University of Chicago Pres, 1998, s.17.

⁵ TÜGİAD, *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI- Yabancı Sermaye*, İstanbul, 1996, s.3.

üstlenmek suretiyle sermaye ile faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır.

1.1.2.1.1. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları temettü ve faiz gibi mali servet elde etmek için yatırımcıların yabancı bir ülkeye ait menkul kıymetlerin uluslararası sermaye piyasalarında satın alınması ile gerçekleştirilir. Portföy yatırımları kısa vadeli yatırımlar olup yatırım yapacakları ülkenin ekonomik istikrarını ve elde edeceği karı düşünür⁶. Yatırımcı bu tür yabancı sermayede doğrudan yatırım yapmayarak o ülkedeki firmaların hisse senetleri ve tahvillerini alır. Böylece sermaye dolaylı yoldan ülkeye girmiş olur.

1.1.2.1.2. Dış Borçlar

Uluslararası sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile birlikte tasarruf sahiplerinin yabancı tahvil, hisse senedi ve diğer menkul değerlere yatırım yapmaları kolaylaşmıştır⁷. Portföy yatırımlarının genel olarak gelişmesi, küçük tasarrufların yatırımlarda kullanılmasını sağladığından, yatırımları ve dolayısıyla ülkenin kalkınmasında hızlandırıcı bir özellik taşır⁸. Gerek sermaye piyasalarının liberalleşmesi ve gerekse ödemeler dengesindeki sermaye hareketlerine ilişkin liberalizasyon dış piyasalardan borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların artmasına neden olmaktadır. Dış yatırımcı açısından çoğunlukla portföy yatırımını niteliğinde olan bir çok yatırım aracının, kaynağı kullanan ülke açısından bir borç ve yükümlülük olması daha çok dikkati çekmektedir.

1.1.2.2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Dolaysız yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede yerleşik bir firmanın veya şahsın bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla diğer bir ülkeye yaptığı ve kendisiyle birlikte, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de getiren özel bir sermaye transferi türü olarak tanımlanmaktadır.

⁶ Kadir ŞATIROĞLU, **Çok Uluslu Şirketler**, Ankara Üni., SBF Yayınları, Ankara, 1984, s. 113.

⁷ John MICKLETHWAIT-Adrian WOOLDRIDGE; **The Witch Doctors: Making Sense of The Management Gurus**, New York: Times Baaks, 1997, s.229.

⁸ Oktay GÜVEMLİ, **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi**, Marmara Üniversitesi, Nihat Sayar Eğitim Yayınları, İstanbul, 1994, s.4.

1.1.2.2.1. Çok Uluslu Şirketlerin Hukuki Statüsü

İşletmelerin ana merkezlerinin bulunduğu ülke sınırlarının dışındaki ülkelerde, üretime dönük olarak yaptıkları yatırımlara dolaysız yabancı sermaye yatırımı denir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete “*Ana Şirket*”, yabancı ülkede sahip olunan şirkete “*Yavru Şirket*” veya yalnızca “*Şube*” denmektedir. Yavru şirkette genellikle, ana şirketin elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve öteki araçlardan yararlanma ayrıcalığına sahip olur. Karşılığında ise kazandığı karları kısmen ya da tamamen ana şirkete transfer eder⁹. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları genellikle belli bir merkezden yönetilen ve dünyanın çeşitli ülkelerinde faaliyette bulunan çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Dolaysız yabancı sermaye, bir ülkeye genellikle döviz transferi şeklinde girer. Aynı zamanda da ülkeye üretimde kullanılacak makine, teçhizat, yedek parça ve ilgili diğer malzeme şeklinde teknolojik alt yapı oluşturmak üzere girdiği gibi, lisans, know-how, işletmecilik ve yönetim bilgisi gibi gayri maddi haklar ve hizmetler şeklinde de girerek döviz girişi olmadan da dolaysız yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirebilmektedir.

Hükümetler uygulamada, sınırları çokta belirgin olmamakla birlikte, bir yatırımdaki yabancı sermaye payının yüzde 10-15 dolaylarında bir asgari orana erişmesi durumunda o yatırımı dolaysız yabancı sermaye yatırımı olarak nitelendirme eğilimindedir¹⁰.

IMF ise, istatistiksel amaçlı çalışmalarda kullanılmak üzere, dolaysız yatırımı “uluslararası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesini %10’unundan fazlasına sahip olması” olarak tanımlamaktadır¹¹. AB mevzuatında doğrudan yatırımlar, “Gerçek kişilerin, ticari, sınai ve mali teşebbüslerin yaptıkları ve fon sağlayanlarla bu fonların ekonomik bir faaliyetin sürdürülmesi amacıyla kullandığı teşebbüsün sahibi yada devamının, kazanç sağlamaya hedef tutan yatırımlar olarak tanımlanmıştır”¹².

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının en önemli iki özelliği, bu yatırımların özel ve doğrudan sermaye akımları niteliğinde olmasıdır. Özel nitelikte olması, dolaysız yabancı sermayenin devletin değil kişilerin mülkiyetinde olduğunu göstermektedir. Dolaysız

⁹ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994, s.300.

¹⁰ ASO, “Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler”, *ASO Medya Dergisi*, Temmuz 1999, Ankara, s. 28.

¹¹ İSO, a.g.e. s. 17.

¹² Pınar ÖNERTÜRK, “Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Mali Piyasalardaki Son Gelişmeler”, *Maliye Dergisi*, Sayı:79, Ocak-Şubat 1986, s.30

olması ise sermaye (nakit sermaye) ile birlikte teknoloji, know-how ve işletmecilik bilgisinin ev sahibi ülkeye geldiğini göstermektedir. Bu özellik sadece nakdi yabancı sermaye girişini sağlayan portföy yatırımlarını dolaysız yabancı sermaye yatırımlarından ayırmaktadır.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının bir diğer özelliği, yurt dışında kurulan şirketin yönetiminin doğrudan doğruya yatırımcının denetimi altında bulunması ve doğrudan üretime dönük olmasıdır¹³. Dolayısıyla, bir ülkeye kendi dışından yapılan bir yatırım eğer beraberinde yatırımcıya kontrol imkanı da sağlıyorsa doğrudan yatırım, aksi halde ise portföy yatırımı söz konusudur.

1.1.2.2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi

20. yüzyılın ortalarına kadar yabancı sermaye, daha çok portföy yatırımlarını ifade etmek için kullanılıyordu. 1950'li yıllara kadar yabancı sermaye içinde dolaysız yabancı sermayenin payı oldukça küçüktü. Ancak 1960'larda ABD kökenli büyük firmaların, yabancı ülkelerde üretim yapmaya başlaması ile çok uluslu şirketler ortaya çıkmış ve zamanla bu sürece Japonya ile gelişmiş Avrupa ülkelerinin katılması, toplam yabancı sermaye içinde doğrudan yatırımların payını artırmıştır. Dolaysız yatırımların hemen hemen tamamının çok uluslu şirketlerce yapılıyor olması, çok uluslu şirketlerin ayrı bir başlık altında genel hatlarıyla anlatılıp, dolaysız yatırımlarla olan ilişkisinin açıklanmasını gerekli kılmıştır.

Teoride çok uluslu şirketler çeşitli yönlerden ele alınıp, değişik şekillerde tanımlanmıştır. Ancak en çok kullanılan tanıma göre çok uluslu şirketi “ *Kendi ülkesinin dışında birden fazla ülkede devamlı ticari ve sınai faaliyet gösteren ve bütün dünyayı faaliyet alanı olarak gören şirketler çok uluslu şirketlerdir*” şeklinde tanımlayabiliriz. Çok uluslu şirket, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütündür. Merkez, şubelerinin yönetimini denetleyen ve adeta bir sınır sisteminin beyni gibi rol üstlenen bir göreve sahiptir. Çok uluslu şirket, birçok ülkede üretim yapan büyük bir sermaye ve teknoloji gücünü temsil etmektedir¹⁴.

¹³ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika*, Güzem Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 1999, s.693.

¹⁴ SEYİDOĞLU(1999), a.g.e s.645.

OECD’de kabul gören tanıma göre; çok uluslu şirketler, bir ülkeden daha fazla yerde ünitelere sahip bulunan ve faaliyetlerinin önemli bir bölümünü en az iki ayrı ülkede yürüten şirketlerdir¹⁵. Bir başka tanıma göre, çok uluslu şirket doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmak suretiyle birden fazla ülkede gelir yaratıcı aktiflere sahip olan veya bu aktifleri kontrol eden ve böylece kendi kaynak ülkesi dışında mal veya hizmet üreten, yani uluslararası üretim yapan firma demektir¹⁶. Bir diğer tanıma göre, çok uluslu şirket, ikiden fazla ülkede bağlı şirketleri aracılığıyla gelir yaratıcı yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunan, şirket varlık ve bütünlüğünü evrensel düzeyde ilgilendiren konularda karar alma ve uygulamada merkezileşmiş, üst düzey yöneticileri karar ve davranışlarında milliyetçilik ilkelerinden uzaklaşmış görünen ve ekonomik faaliyetlerinde bütünleşmiş şirketler topluluğudur¹⁷.

Bir diğer tanım Birleşmiş Milletlere aittir. Bu tanıma göre çok uluslu şirket, “ ekonomik işletme birimlerinin hukuki şekli ve uğraşı alanlarına bakılmaksızın, iki ya da daha fazla ülkede faaliyet gösteren, işletme birimleri arasında evrensel strateji oluşturmak üzere uyumlu ve ortak politikaların saptanmasına yol açan bir ya da birden fazla karar alma merkezlerinin kontrolüne dayalı bir karar alma sistemi içinde, nüfusun sahiplik ya da birimler arasındaki diğer bağlar yoluyla kullanıldığı, bilgi, kaynak ve sorumlulukların birimler arasında paylaşıldığı, ekonomik işletmelerden oluşan ticari bir teşebbüstür”¹⁸. Çok uluslu şirketler genellikle ölçek büyüklüğü, teknolojik yoğunluğu veya pazarlama etkinliği alanlarından bir veya ikisinde görece üstünlüğe sahip, oligopolcü endüstrilerde faaliyet gösteren, hacimce büyük ve ihracata yönelik şirketlerdir¹⁹.

Uluslararası üretimle uğraşan ve birçok ülkede üretim üniteleri işleten çok uluslu şirketler, ev sahibi ülkeye nakdi yabancı sermayenin yanında, teknoloji, teknik bilgi (know-how) ve yönetim bilgisi de götürmeleri bu ülkelerin gelişim sürecine önemli katkılar sağlamaktadır. Global niteliğe haiz olan çok uluslu şirketler üretim planlaması, organizasyonu ve kontrolü gibi konuları dünya çapında düzenlemek zorundadır. Şirketin pazarı bü-

¹⁵ DPT, **Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler**, Ankara:Ekonomik Rapor 2, 1975, s.36.

¹⁶ Mehmet ŞAHİN, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975, s.26.

¹⁷ ŞATIROĞLU, a.g.e. s. 22.

¹⁸ ÖNERTÜRK, a.g.m. s.30.

¹⁹ Selman KOÇ, **ÇUŞ’ların Faaliyette Bulunduğu Ülkelerin Kalkınmasında, Teknoloji Transferi ve Uluslararası Entegrasyonu Üzerindeki Etkilerinin Türkiye Üzerinde Değerlendirilmesi**, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Bilim Raporu, İstanbul, 2000, s. 9.

tün dünya olduğu için değişik ülkelerin yasal, kültürel, ekonomik ve politik ortamına göre şirket politikalarını gözden geçirmesi ve faaliyetlerini buna göre sürdürmesi gerekmektedir. Çok uluslu şirketlerin bir diğer özelliği de işletme yöneticilerinin değişik ülkelere seçilmesidir. Değişik milliyetlerden yöneticiler işletmenin yönetiminde çok sesliliği sağlayarak sadece ana ülkenin çıkarlarına hizmet etme yerine tarafsız bir dünya görüşüne sahip olma avantajı sağlamaktadır²⁰.

Çok uluslu şirketler faaliyetlerinin önemli bir kısmını Batı Avrupa, ABD ve Kanada'da yoğunlaştırmıştır. Bu bakımdan çok uluslu şirket yatırımlarının yani dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının %80'i gelişmiş batı ekonomileri arasındadır. Son yıllarda özelleştirme işlemlerinin de dolaysız yabancı sermaye yatırımı olarak değerlendirildiğini dikkate aldığımızda bu oran %60'a düşmektedir. Az gelişmiş ülkelerin dolaysız yabancı sermaye yatırımları %1 seviyesindedir.

Çok uluslu şirketlerin dış ülkelerde gösterdiği uluslararası üretim, sanayileşmiş batı ülkelerinden yapılan ihracatın, 1970'li yıllarda iki katına yaklaşmıştır. Çok uluslu şirketler yatırımlarındaki bu artış sürecinde gelişmekte olan ülkelere özellikle 1950 sonrası yıllarda payını almaya başlamıştır. 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğunun ağır dış borç yükünün artması, çok uluslu şirketlerin daha çok sanayileşmiş ülkelere yönelmesine neden olmuştur. 2000'li yıllarda çok uluslu şirketler tüm dünyada çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren dünya şirketleri olmuşturlar²¹.

1.1.2.2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet Nedenleri

Çok uluslu şirketlerin yurt dışındaki faaliyet nedenleri çok çeşitli olsa da, yabancı ülkenin beşeri ve ekonomik altyapısının rantabl olması, bu şirketlerin dış yatırıma yönelmelerinin en önemli nedenidir. Zira en az kendi ülkesindeki kar marjlarının üzerinde kar getirebilecek bir ortamın yabancı ülkede oluşması veya geleceğe yönelik öyle bir beklentinin olması halinde, çok uluslu şirket ilgili yabancı ülkede yatırımlara yönelecektir²².

²⁰ DPT; **Küreselleşme**, 8 BYKP Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT:2544, ÖİK:560, Ankara 2000, s.6.

²¹ Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, s. 92.

²² KOÇ, a.g.e, s.11.

Çok uluslu şirketleri yabancı ülkelerde yatırıma yönelten farklı nedenlerde bulunmaktadır. Örneğin kirli sanayi adı verilen üretim faaliyetlerinin, başta kimya sanayi olmak üzere demir-çelik ve çimento sanayi faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmasının temel nedeni; bu faaliyetlerin gelişmiş ülkelerde yapılmasının firmalara önemli maliyetler yüklemesi, buna karşın çevre kirliliği konusunda fazla titiz olmayan gelişmekte olan ülkelerde bu negatif dışsallığın yükünü ilgili firmaların taşımamasıdır. Çok uluslu faaliyetlerin temel nedenlerinin dışında tamamlayıcı nedenlerde bulunmaktadır. Bu nedenlerin bazılarına aşağıda ana başlıklar halinde değinilmiştir²³.

i. Maliyeti Düşürücü Faktörler: Üretim maliyetini düşüren ve dolayısıyla karlılığı arttıran faktörlerdir. Ölçek ekonomileri, teknik bilgi avantajı, ucuz işgücü, taşıma gideri avantajı, kurumlar vergisi avantajları gibi faktörleri örnek olarak sayabiliriz²⁴.

ii. Oligopol Yaratmak Arzusu: Çok uluslu faaliyetlerin nedenlerinden biri de o piyasadaki aşırı karlardan yararlanmak için sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgilerini kullanarak monopol gücü sağlamaktır. Bu sayede yüksek fiyatlar uygulanarak normal üstü karlar elde ederler.

iii. Dış Piyasa Payını Korumak ve Artırmak: Firmaların ihracat yoluyla girdiği dış piyasadaki payını korumak ve artırmak isteği dış pazarda uygulanan dış ticaret rejimi ile yakından ilişkilidir. İthalat üzerine konulan dış ticaret kısıtlamaları ihracat yapan firmaların pazarlarının daralmasına yol açacağından bu firmalar doğrudan doğruya pazar olan ülkede üretim yapmaktadırlar.

iv. Dış Ticaret Kısıtlamaları Aşmak: Çok uluslu şirketlerin, dış ticarete konulan kota, tarife, yasaklar, tarife dışı engeller gibi sınırlamalar nedeniyle, ihracatlarının sınırlandırılması, firmaların üretim hacmi, satış hasılatı ve karlılığında düşüslere neden olmaktadır. Serbest dış ticaret üzerine sınırlamalar getiren bir ülkeye doğrudan yatırım yaparak bu sınırları aşmak ve karlılığı artırmak mümkündür²⁵.

²³ TÜSİAD; **Türkiye’de Girişimcilik**, Yayın No:2002-340, Lebib Yalkın Basımcılık, Aralık 2002, s.44.

²⁴ İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği** (Çalışma Yaşamında Dönüşüm:Çelişkiler ve Fırsatlar), İTO Yayın No: 1999-47, İstanbul 1999, s.216.

²⁵ ŞATIROĞLU, a.g.e, s. 31.

v. *Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi*: Çok uluslu şirketlerin ülkeleri dışına yatırım yapmalarının bir diğer nedeni de ekonomik fırsatları çeşitlendirerek satış hacmi ve gelir akımlarında düzen sağlama arzusudur. Rekabetin getirdiği yeniliklere ayak uydurmak ve bu rekabet içinde ayakta kalabilmek, diğer bir nedeni ifade etmektedir²⁶. Ayrıca, Genel Tarifeler ve Ticaret Anlaşmaları (GATT) ve Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (MAI) dış ticaretin ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının liberasyonu anlamında çok uluslu şirketlerin gelişmesini teşvik etmiştir.

1.1.2.2.4. Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet Türleri

Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini üç grup altında toplamak mümkündür²⁷. Bunlar

i) *Geriye bağlantılı üretim faaliyetleri*: Bunlar daha çok doğal kaynakları işlemek için kurulmuş şirketlerdir. Özelliklerine göre kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satışı faaliyetlerinde bulunurlar.

ii) *İleriye bağlantılı üretim faaliyetleri*: Bunlar ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek, ya da ana firmanın bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeni ile diğer ülkelerde yatırım yapmak zorunluluğunda olan şirketlerdir.

ii) *Yatay bağlantılı üretim faaliyetleri*: En yaygın çok uluslu şirket faaliyeti olan yatay bağlantılı üretim faaliyetinde yatırım yapılan ülkedeki yavru şirkete, sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji ve teknik yardım transfer edilerek yavru şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanmaktadır. Oligopolistik bir yapıya sahip olan ve yatırımlarını yabancı ülkelerdeki üretim faktörlerinin nispi fiyatına ve pazar potansiyeline göre ayarlayan bu şirketin amacı karlarını dünya ölçeğinde maksimize etmektir.

2.3. Dolaysız Yatırımlar ile Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar

Portföy yatırımları ve doğrudan yatırımların her ikisi de uluslararası sermaye niteliği taşısa da, aralarında belirgin farklılıklar vardır. İlk farklılık, yatırımın getirdiği kontrol mekanizmasından kaynaklanmaktadır. Doğrudan yatırımlarda yatırım denetimi veya yönetimiyle ilgili karar alma yetkisi doğrudan yatırımcının elinde bulunmaktadır. Çoğu kez söz

²⁶ SEYİDOĞLU(1999), a.g.e. s.579.

²⁷ Cem ALPAR, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara: Turan Kitabevi, 1980, s.89

konusu şirketin yöneticileri ana şirket tarafından atanır. Oysa portföy yatırımlarda yönetimde doğrudan etkinlik söz konusu değildir. İkinci farklılık, doğrudan yatırımlarda girişimci yatırım yapılan ülkeye sermaye ile beraber üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini getirmektedir. Portföy yatırımlarında ise böyle bir husus söz konusu değildir. Üçüncü farklılık, portföy yatırımlarını gerçek kişiler de yapabilirken, doğrudan yatırımların hemen tamamı çok uluslu şirketlerce yapılır. Diğer bir farklılık, portföy yatırımlarında faiz veya temettü geliri ve ana paranın ne şekilde ve ne zaman ödeneceği bellidir. Doğrudan yatırımlarda ise kar transferleri işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin kar transferleri üzerine yaptıkları kısıtlamalara bağlı olmaktadır²⁸.

Doğrudan sermaye yatırımları, portföy yatırımlarına oranla daha az değişkendir. Yatırımcı ve alıcı arasındaki daha büyük risk paylaşımına karşın, doğrudan sermaye yatırımları yönetim ve üretim teknolojisine olanak vererek bu riski azaltmaktadır²⁹.

1.2.DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÖZELLİKLERİ

Bildiğimiz gibi dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesindeki doğal neden girişimcinin uluslararası alanda kar yapma isteği ve bunu sürekli kılacak yeni pazarlar aramasıdır. Ancak girişimcinin bir başka ülkede yatırım yapması rekabet gücünü artırsa da beraberinde önemli riskleri de getirir. Bu nedenle dolaysız yabancı yatırımlar ülkelerin mevcut durumu yanında gelecekteki konumuna bağlı olarak yönlendirilmektedir. Küresel boyutta artan rekabet yabancı sermayeyi daha seçici olmaya itmekte ve yabancı sermayenin akışında geçmiş dönemlerde önemli olmayan bir çok faktörü önemli kılmaktadır³⁰.

İnsan kaynaklarının niteliği ve kültürel faktörler ön plana çıkan etmenlerdendir. Yatırım kararı verilecek ülkedeki insanların eğitim düzeyi, girişimci özellikleri, çalışarak daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği yabancı sermayenin aradığı özellikler arasındadır. Kültürel faktörler yanında ülke yönetiminin tasarrufları artırıcı ve teşvik edici politikaları

²⁸ SEYİDOĞLU(1999), a.g.e. s.579.

²⁹ İMKB, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Makroekonomik Etkileri**, İMKB Araştırma Yayınları No:6, İstanbul, 1995, s.57-58.

³⁰ TÜGİAD, a.g.e., s.6.

benimsemesi, ulusal tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi yoluyla yabancı sermayeye güvenmede istikrarlı büyümeyi sağlaması yabancı sermayeyi hızlandırmaktadır³¹.

Diğer önemli faktörlerden biriside ülkenin dış ticaret hacmi ve mevzuatının uluslararası işlemlere uygunluğu gibi ekonominin dışa açıklık göstergeleridir. Öne çıkan bir diğer faktör ise ekonomik büyüme sonucu yaratılan gelirin toplumun yaşam düzeyini ve niteliklerini geliştirici yönde kullanılması yanında gelir dağılımında adalet sağlanmasıdır.

Tüm bu faktörlerin yanında ülkenin nüfusu, kişi başına geliri gibi göstergeler de doğrudan yabancı yatırımların akışında önemli yer tutmaktadır. Dolaysız yabancı sermayenin girişimcileri özel sektör ve çok uluslu şirketlerden oluşmaktadır. Ancak özel kişilerin payı oldukça az olduğundan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının tamamına yakını çok uluslu şirketlerce yapılmaktadır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları genellikle sanayi sektörüne yöneliktir. Ancak son yıllarda özellikle turizm, bankacılık, tarım, sigortacılık, reklam gibi çeşitli hizmet sektörlerinde yabancı yatırımlar önem kazanmıştır.

1.3. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÖNEMİ

Dünyada küreselleşme öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır. Bunlara ilaveten, sanayi faaliyetlerin belli bir bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sınır ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır³².

Bu gelişmeler sonucu, dünya tek bir pazar olarak görülmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırarak bu pazardan pay alabilmek için, daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemine sahip olan ülkelere yatırıma yönelmişlerdir.

³¹ Dani RODRIK-Arvind SUBRAMANIAN, "The Primacy of Institutions (And What This Does And Does Not Mean), **Finance and Development**, June 2003, s.31

³² Suna OKSOY, Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, DTM-Dış Ticaret Dergisi, S:8, Yıl:3, Ocak-1998, s.24.

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iktisat politikalarının ana hedefi iktisadi kalkınmayı sağlamak ve istikrarlı bir şekilde sürdürmektir. Hızlı bir kalkınmayı sağlamak ve bunu korumak için GSMH'nin en az %20'si oranında yatırım temin etmek gerekir ki, bu aynı düzeyde iç tasarruf gerektirmektedir³³. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan iç tasarruf, teknoloji ve döviz gereksinimi, gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olduğundan, ekonomik kalkınmanın finansmanı için dış kaynaklara başvurulması gerekmektedir.

İç tasarrufların kısa dönemde artırılması mümkün olmayacağı için yurtdışı tasarruflara ihtiyaç duyulmaktadır. Dış tasarruflar genelde, dış borçlanma, yabancı portföy yatırımları ve dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile sağlanabilmektedir. Dış borçlanma ülkenin yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve uluslararası finansal piyasalardan yabancı para cinsinden borçlanmasını ifade etmektedir. Portföy yatırımları daha önce de değindiğimiz gibi, yabancı kurumsal tasarrufların yurtiçi sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmasını ifade etmektedir. Söz konusu yatırımlar kısa vadeli olup, ülkeler arasında çok hızlı hareket edebilmektedir. Bu olumsuzlukları nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesinde sıkıntı yaratabilmektedirler. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları ise önceki bölümde de açıklandığı üzere, yabancı yatırımcıların yeni kapasite yaratmaya yönelik üretim tesisi açma, şirket kurma veya kurulmuş bir şirkete iştirak etme şeklindeki yatırımlardır. Bu yatırımlar, yatırımcının uzun dönemli kar hesapları sonucu gerçekleştirildiğinden, kısa vadeli konjonktürel dalgalanmalardan ve finansal piyasalarda ortaya çıkan krizlerden pek fazla etkilenmemektedir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, ekonomik kalkınmanın gereği olan ve aynı zamanda da gelişmekte olan ülkelerin darboğaz içinde olduğu ve iç tasarruf yetersizliği, teknoloji açığı ve döviz ihtiyacı gibi gereksinimleri karşılayan en önemli dış finansman kaynağıdır.

Hem kıt sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılma istenmesi, hem de yabancı sermayenin ülke ekonomisine ve kalkınmasına yaptığı katkıların gün geçtikçe daha çok anlaşılma başlanması nedeniyle, ülkeler bugün yabancı sermayeden aldıkları payı artırmak için, her geçen gün çok daha cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır.

³³ Claudio GONZALE, "Dünya Gelişmesinde Dinamik Güçler", **29. M.T.O. Kongresi**, Yeni Delhi, 11-13 Şubat 1987, s. 95.

Geçmişte yabancı sermaye sadece, sermaye açığını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek; ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak, ucuz hammadde kullanmak ve döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunuyordu. Günümüzde ise, yabancı sermaye yatırımlarından beklenenler daha da artmıştır. Yukarıdaki faktörlere ilave olarak; ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, know-how getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, promosyon, dışa açılmak, çevre korumak ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi nedenler de bulunmaktadır³⁴.

1.4.DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ NEDENLERİ

Sermayenin, birçok rizikoları göz önüne alarak, diğer bir ülkeyi kalkındırmak, yaşam standartlarını yükseltmek gibi etkiler yaparak, kendi ülkesinden çıkıp diğer bir ülkede yatırıma dönüşmesinin çok çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle genel iktisat teorisinde gelişmiş ülkelerin yurtdışına sermaye ihraç etmesinin nedenleri şu şekilde ortaya konabilir³⁵:

- Ekonomilerin gelişme döneminde kar haddi yüksektir ve ihracat yapmaktadır. Kapitalizm olgunlaştıkça kar haddi düşer ve sermaye hareketine yönelir. Bu aşamada öncelikle mali sermaye ihracı yoluyla çevre ülkeler borçlandırılarak hem dış alım güçleri artırılmakta hem de faiz geliri elde edilmektedir. Daha sonra dış ülkelerdeki düşük ücrete bağlı olarak karlı dolaysız sermaye yatırımı yapılmaktadır.

- Gelişmiş ekonomiler kendi ülkesindeki doymuş piyasanın alternatifi olmak üzere pazar bulmaya çalışmaktadır. Aranan pazar sermaye ihracı yoluyla yabancı ülkede bulunmaktadır.

- Hammadde kaynağına sahip olmak isteyen kapitalist sermayedar bu kaynakların bulunduğu ülkelerde yatırım yaparak ucuz hammadde temin ederek kar marjlarını yüksek tutabilmektedir.

Sermayenin, kendi ülkesinin dışındaki bir ülkeye gelmesinin en önemli nedeni ekonomik nedenlerdir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının amacı, kendi ülkesinde sahip

³⁴ OKSOY, a.g.m, s.25.

³⁵ KOÇ, a.g.e, s.12.

olduğundan daha yüksek oranda kar elde etmek olduğundan, gidecekleri ülkenin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirirler. Yatırımcı ülke açısından gideceği ülkenin nüfusu, işgücünün niteliksel yönü, ulaşım imkanları, enerji elektrik temini, uygulanan ekonomik politikalar da yabancı sermayeli yatırımları teşvik edici önemli unsurlardır. Ayrıca, kar ve faiz gibi faktör gelirlerinin yatırımcı ülkeye transfer edilmesinde gösterilebilecek kolaylıklar da yabancı sermayeli yatırımların gelişmesinde önemli faktörlerdir³⁶.

Yatırım yapılacak ülkenin siyasal ve ekonomik istikrarı, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmiş olması, yabancı sermaye konusunda yasal düzenleme ve uygulamaları ve ülkenin teknoloji emme kapasitesi yatırım kararlarında önem kazanmaktadır. Yabancı sermayenin ülke dışına yatırım yapmasına neden olan faktörleri:

- Ülkesine nazaran daha yüksek kar beklentisi,
- Daha verimli üretim beklentisi,
- Yeni Pazar arayışı ve pazarı genişletmek,
- Hammaddeye ulaşımı kolaylaştırmak,
- Mevcut piyasaları muhafaza etmek ve genişletmek,
- İhracat ve ithalat işlemlerinde gümrük ve diğer engelleri aşmak,
- Ülkesindeki çeşitli olumsuz mevzuatlardan kaçınmak,
- Özelleştirme uygulamaları,
- Yabancı teknolojilere ulaşmak,
- Monopol avantajından faydalanma,
- Elleriindeki teknolojileri diğer ülkelere aktarmak, şeklinde sıralayabiliriz.

³⁶ Neşe ALGAN, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları, 1988, s. 97.

Bu faktörleri daha da çoğaltmak mümkündür. Fakat yabancı yatırımcıları en çok etkileyen nedenleri belli başlıklar altında sınırlayacağız. Ayrıca saydığımız bu nedenler bir birinden bağımsız değil, bir birini tamamlayarak işlemektedir.

1.4.1. Hammadde Kaynaklarının Dağılımı

Sanayi üretiminde kullanılan enerji ve diğer hammaddelerin yeryüzünde dengeli bir biçimde dağılmış olamaması, büyük batılı şirketler ihtiyaç duydukları kaynakları ithal etmek yerine, kaynakların çıkarılması ve işlenmesine yönelik doğrudan yatırımlar yapmışlardır.

1.4.2. Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi

Üretimde bütünleşmeye, ilk aşamadan son aşamaya kadar olan tüm faaliyetleri tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda gidilir. Bu gibi durumlarda, girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaların farklı ülkelerde gerçekleştirilmesinin maliyet avantajı yaratması gibi nedenlerle üretim farklı ülkelerde yaygınlaştırılabilir.

1.4.3. Ürünün Yaşam Dönemi

Firmaların iç pazarın sınırına ulaşmasıyla, bu pazarda kar olanakları kalmayabilir. Kar artışının devamı için, yeni pazarlara yönelmesi gerekli olabilmektedir.

1.4.4. İthalatçı Ülkelerin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma

İhracatçı firma, ithalatçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan dolayı pazarını kaybetmemek için, ithalatçı ülkede doğrudan yatırımlara gidebilmektedir.

1.4.5. Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma

Yatırımcılar üretim maliyetlerini artıran ve üretimlerini kısıtlayan, ülke içindeki yasal ve hukuki düzenlemelerden kurtulmak için, kendileri için daha cazip düzenlemelere sahip ülkelere yatırım yapmaktadırlar.

1.4.6. Ünvanın Korunması ve Ünvandandır Yararlanma

Dünya çapında olumlu bir imaja ve isime sahip olan firma, ürün kalitesini düşürmemek, sahip olduğu imajı kaybetmemek ve ismin sağladığı güvenden yararlanmak için, yurtdışı üretimini yine kendisi üretmeyi tercih edebilmektedir.

1.4.7. Aktarılamayan Bilgiler

Firmanın sahip olduğu öyle önemli bilgiler vardır ki bu bilgilerin patent veya lisans anlaşmaları şeklinde satılması firmaya fayda yerine zarar sağlayabilecek durumdadır. Böyle durumlarda firma o ülkeye doğrudan yatırım yapmayı tercih etmektedir.

1.4.8. Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme

Üretimin tek bir ülkede gerçekleştirildiği durumlarda, firma ürün çeşitlendirmesine gitse dahi, o ülkenin koşulları tüm malları aynı etkileyeceği için, nakit akımları bir istikrarsızlık gösterir. Fakat uluslararası ürün çeşitlendirmesi bu riski azaltır. Çünkü bütün ülkelerin ekonomileri aynı anda ve aynı yönde dalgalanamaz³⁷.

1.5. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yabancı sermaye, yatırım kararı alırken kendisi için en elverişli koşulları kar maksimizasyonu nihai amacı etrafında araştırır ve yatırım kararını bir çok parametreleri değerlendirerek verir. Yatırımcı genel olarak, imalat maliyetini düşürmek, dış pazarlara hakim olmak, gümrük tarife ve tarife dışı engellerden kurtulmayı amaçlayarak dış yatırımlara girişmektedir. Gelişme seviyeleri farklı olan ülkeler arasında sermayenin getirisi de farklılık gösterir. Bu farklılık sermayenin getirisinin azalmaya başladığı ülkeden, getirinin yüksek olduğu ülkeye doğru bir sermaye akışına neden olur. UNCTAD Genel Sekreteri Rubens Ricupero, 1998 Dünya Yatırım Raporu'na yazdığı ön sözde, çok uluslu şirketlerin yatırım yapacakları ülkeyi belirleme konusunda, belirleyici sebepleri şöyle değerlendirmektedir: "Yabancı sermayeyi özendirici bir mevzuatın varlığı, zengin doğal kaynaklar, geniş bir Pazar ve pazarın büyüme potansiyeli ile sorunsuz çalışma ilişkilerinin varlığı gibi geleneksel unsurlar önemini korurlarken; yabancı şirketler yatırım yapacakları bölgelerde gittikçe

³⁷ SEYİDOĞLU(1994), a.g.e. s.301.

artan ölçülerde teknolojik avantajlar ve kalifiye iş gücü gibi başka unsurları da arıyorlar.” Dolayısıyla yatırımcı firmalara bu tür unsurları sunabilen ülkeler rakiplerine kıyasla daha büyük miktarlarda yabancı sermaye çekebilmektedirler³⁸.

Dünya genelindeki dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının dörtte üçünün gelişmiş ülkelerde toplanması, diğer faktörlerin yanında yabancı sermayenin ekonomik ve siyasi istikrarı oldukça önemsendiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Gerçektende reel yatırıma yönelecek bir müteşebbisin ihtiyaç duyduğu en önemli girdi, geleceğin belirsizliğini ortadan kaldıracak siyasi ve ekonomik istikrardır³⁹. Yabancı sermayenin amaçlarına ulaşabilmesi için yatırımcının yatırım kararı alırken ekonomik, politik ve sosyo-kültürel faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.

1.5.1. Ekonomik ve Coğrafi Faktörler

Ülkelerin ekonomik göstergeleri doğrudan yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı yerel büyüme, düşük faiz oranları, öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve daha da önemlisi istikrarlı maliye ve para politikaları yabancı sermayenin yatırım aşamasında değerlendirmeye aldığı başlıca göstergelerdir. Bu faktörlerin dışında, ülkelerin hukuki yapısı, şeffaflık, iç Pazar büyüklüğü, nitelikli işgücü, işgücü maliyeti, rekabet koşulları, sermaye piyasalarının gelişmişliği, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, vergi oranları ve teşvikler değerlendirmede dikkate alınan başlıca unsurlardır⁴⁰.

Yabancı sermayenin aradığı ekonomik faktörlerden en önemlisi yatırım yapılacak ülkenin pazarının büyüklüğüdür. Çünkü yatırımdan sağlanacak gelir pazarın genişliği ve üretilecek ürüne karşı olan talebin büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır. Son yıllarda ABD'den sonra doğrudan yatırımları en çok ülkesine çeken ülkenin Çin olması buna örnektir. Diğer önemli bir faktör de, üretim faktörlerinin bolluğudur. Bunlar arasında en önemlisi de, ucuz işgücü teminidir.

Bu nedenle çok uluslu firmalar emek yoğun ürünlerin üretimlerini, işgücünün ucuz ve sendikalaşmanın gerçekleşmediği ülkelere kaydırmışlardır. Kore, Hong Kong, Singapur

³⁸ ASO, a.g.m. s. 30.

³⁹ KOÇ, a.g.e, s.26.

⁴⁰ İSO, a.g.e.s.23.

ve Tayvan ucuz işgücü imkanları ile yabancı sermayeyi kendilerine çekmiş ülkelerdendir. Bir başka önemli faktör de, doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğudur. İlk başlarda doğrudan yatırımların, sadece ucuz ve bol doğal kaynakları işletmek için ve ana şirkete hammadde temin etmek için yapıldığı bilinmektedir. Bunlara örnek olarak Meksika, Brezilya, Şili gibi yer altı ve yer üstü zenginliklere sahip ülkelere yapılan yatırımlar gösterilebilir. Yatırım yapılan ülkenin dış dünya ile yoğun şekilde entegre olması ve coğrafi olarak hedef pazarlara yakın olması, iç pazarı yetersiz olsa da yabancı yatırımcılar için cazip olabilmektedir. Hong Kong ve Tayvan bu ülkelere örnek gösterilebilir. Ayrıca, yatırımların verimliliği ve karlılığı üzerinde kritik önemleri olan haberleşme, enerji, ulaşım imkanları gibi altyapı unsurları ve çevre önlemleri, nitelikli işgücü, serbest bölge uygulamaları önemli olmaktadır.

OECD araştırmalarına göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, doğrudan yatırım kararını en çok etkileyen nedenlerin başında, yatırım yapılan ülke ve bölgedeki pazara hakim olmadan sonra, gümrük tarifeleri ve dış ticaretin kısıtlamalarından kurtulma gelmektedir⁴¹.

Dolaysız yatırımlar açısından yatırım yapılacak ülkenin cazibesini artıran başka bir faktör de, çok uluslu şirketlerin yabancı şubesinin; teknik özellikler, ürün kalitesi ve zamanında dağıtım ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde yan sanayinin varlığıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerinde etkisiyle, çok uluslu şirketler yeniden şekillenerek, “ağ firmaları” veya “sanal firmalar” haline gelmiş ve yerel firmalar da bu ağın bir parçası olmuştur⁴².

1.5.2. Politik İstikrar Faktörü

Bir ülkede siyasi otoritenin veya devlet idarecilerinin izlemekte oldukları siyasi ve ekonomik rejim ile yürütülmekte olan iç ve dış politika, yabancı sermaye girişi ve çıkışında oldukça önemlidir. Şöyle ki politik istikrar yatırımların rizikosunu azaltacak kriterlerden birisi olarak karşımıza çıkar.

⁴¹ OECD, **International Invest and Multinational Enterprises**, Paris, 1987, s. 193

⁴² Charles-Albert Michalet, “Strategies of Multinationals and Competition For Direct Investment”, **Fias/Prem Seminar Series**, 24 February 2000, s. 24

Yabancı sermaye yatırımının gerçekleşebilmesi yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikasının da istikrarlı olmasına bağlıdır. Bunun yanında, devlet idarecilerinin yabancı sermaye yatırımlarına olan yaklaşımları da oldukça önemli bir faktördür. Politik istikrar ekonomik istikrarın ön koşulu olduğundan, güven ve emniyet bekleyen yabancı sermaye için belirleyici faktör olmaktadır. Sermayenin arsa, arazi, bina, makine ve ekipman veya üretim tesisi gibi kolaylıkla likide dönüştürülemeyen aktif değerlere bağlandığı doğrudan yatırımlarda, yatırım kararı uzun vadeli bir taahhüt içermektedir. Dolayısıyla, kısa vadeli program, uygulama ve teşvikler, geleceğe dair bir belirsizliğin söz konusu olduğu ortamlarda etkilerini büyük ölçüde kaybetmektedir⁴³.

Politik faktörler doğrudan yatırımları bir çok yönden etkilerler. Bunları; sermayenin kaynağı olan ülkelerdeki ekonomik politikaların iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesi, sermaye ithalatçısı ülkede göze çarpan politik ideolojilerin yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olması, uluslararası çevrenin bir parçası olarak yatırımcılar, kendilerinin yabancı olma pozisyonlarını uluslararası yasalar, anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler ile kuruluşlarının hareketleri sonucunda koruyacak güvenceleri de göz önünde bulundurmaktadırlar şeklinde sıralayabiliriz⁴⁴.

Yabancı sermaye yatırımlarında bir diğer politik faktör de, yabancı teşebbüsün karşılığı verilmeden ulusallaştırılmasıdır. Yapılacak yatırımların bir süre sonra ulusallaştırılabileceği tehlikesi, yabancı firmaların yatırım kararlarında caydırıcı olmaktadır. Ayrıca kar transferlerinin sınırlandırılması veya engellenmesi yada hisselerin değiştirilmesi de yabancı sermayeyi caydırıcı kılan nedenlerdir.

Yabancı yatırımcılar hedef ülkedeki mevcut olan rejim ve politikaları istikrarsız bulup olumsuz görsele dahi, eğer ticari beklentileri üstün görülürse, bu ülkelere yatırım yapmaktadırlar. Angola, Mozambik ve Doğu Avrupa ülkeleri yabancı sermayenin varolan sistemi beğenmemelerine rağmen, yatırım yaptıkları ülkelere örnek gösterilmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, ticari beklentinin büyük olması, yatırım kararında politik faktörlerin ihmalini gerektirebilmektedir.

⁴³ İSO, a.g.e. s.25.

⁴⁴ Daim DEMİRCAN, **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, İstanbul: Dilek Matbaası, 1971, s.130.

1.5.4. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Sosyo-kültürel yapı ve bu çerçevede gerçekleşen insan davranış ve değerleri ülke ekonomilerinin işleyişi ve performansı üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. Sosyo-kültürel yapı içerisinde yer alan yazılı olamayan kurallar ve normlar, iş yaşamına ilişkin davranışları, gelenekleri ve alışkanlıkları etkilemektedirler. Örneğin sosyo-kültürel yapının içerdiği girişimcilik, uzlaşma ve ortaklık kültürü, aşırı milliyetçi tutumlar, tasarruf alışkanlıkları gibi unsurlar ülkelerin ekonomik performanslarını şekillendirmektedir. Zengin doğal kaynaklara ve yüksek eğitim oranına sahip olan ekonomilerin muhafazakar politikalar yüzünden gerilemesi sosyokültürel yapıya ilişkin uygulamaların ekonomiye etkisi açısından örnek olarak gösterilebilir⁴⁵.

Sosyal istikrar yabancı sermaye yatırımcısı için önem taşımaktadır. Bir ülkenin sosyal istikrarı nüfus yoğunluğu, demografik denge, eğitim düzeyi, etnik ve dini yapı, işgücü ve sendikalar, gelir dağılımı ve aile yapısı gibi unsurlarla belirlenmektedir. Sosyal yapıdaki uyumsuzluk ve dengesizlik beklenmedik anlarda sosyal patlamalara neden olabilir ve bu, ekonomik ve politik istikrarsızlıklara neden olarak yatırım kararını olumsuz etkileyebilmektedir. Kültür ise, yönetim ve pazarlama açısından önemli etkilere sahiptir. Kültür, bir toplum içerisinde iletişim aracıdır. Kültürün etkileri özellikle yönetimlerde görülmektedir. Yöneticiler ve alt düzey çalışanlar farklı kültürlerden ise karşılaşılan ilk sorun dil sorunu olmaktadır. Kültürel özellikler ayrıca, malın sunulduğu tarzında ve mala gösterilen talep konusunda etkin olmaktadır⁴⁶.

İdeolojik düşüncelerin yabancı sermaye konusundaki olumsuz kampanya ve eylemleri de yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir. Ülkemizde, fast-food tarzı cafeleri bulunan çok uluslu şirketlerden biri olan Mc Donalds'a karşı, ODTÜ Kampüsündeki şubesinde yapılan eylemleri buna örnek gösterebiliriz.

Her ne kadar sosyo-kültürel yakınlık en etken faktörlerden biri olmasa da birçok ülkenin hem dil hem de coğrafi konum açısından benzerlik gösteren ülkelerde yatırım yaptıkları bilinmektedir. Ortak dil kullanımının ülke kültürlerini yakınlaştırdığı söylenmektedir. ABD'nin en çok yatırım yaptığı ülkeler arasında, hem lokasyon hem de dil açısından aynı

⁴⁵ İSO, a.g.e.,s.27.

⁴⁶ ILDIR, a.g.e.,s.40.

özellikleri taşıyan, Kanada ile İngiltere ve Avustralya'nın yer alması buna örnektir. Eğitim düzeyi ve okuma yazma oranı düşük geleneksel yapıya sahip ülkelerde, yabancı sermayenin ülkeye girişi ile birlikte toplumsal bir değişim ve yabancı sermayenin ait olduğu ülkeye bağlılığın artacağı görüşü yaygındır. Ülke halkının bu değişime huzur ortamı yaratacak şekilde eğitilmesi gerekmektedir. Yatırım yapılacak ülkenin ekonomik ve politik durumu ne kadar iyi olursa olsun ülke halkının yabancı sermaye konusundaki düşünüş ve davranış biçimi yatırımcı açısından risk ihtimalini doğurur.

1.6.DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK KALKINMAYA OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Dolaysız yabancı sermaye karşılıklı bir menfaat ilişkisidir. Yatırımcı ile kabul eden ülkeler, kendileri için en iyi olanı istemektedirler. Her iki kesiminde çıkarlarının kesiştiği noktada denge kurulur ve ilişki başlar. Denge bozulduğunda ilişki biter. Aynı zamanda dolaysız sermaye yatırımları uluslararası ekonomide hızla artarken, şikayetlerde çoğalmaktadır. Dolaysız yabancı yatırımların ekonomik kalkınmaya etkisinde görüş sahibi olan iktisatçıları ikiye ayırabiliriz⁴⁷.

Bir kısım iktisatçılara göre, çok uluslu şirketlerin getirdikleri sermaye, teknoloji ve yarattıkları katma değer az gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyi hızlandırmaktadır. Bir kısım iktisatçılara göre de, yabancı sermayeye bağımlı sanayileşme modeli ve özellikle çok uluslu şirketlerin bu ülkelerdeki faaliyetleri az gelişmişlerin kalkınmasını geciktirmekte, ekonomideki mevcut ikili yapıyı daha da artırmaktadır.

1.6.1. Olumlu Etkiler

- Ülkeye giren yabancı sermaye gelişmekte olan ülkenin sermaye yetersizliği nedeniyle gerçekleştiremediği önemli yatırımların gerçekleşmesine yardımcı olur ve iç tasarruf açığını kapatır. Ayrıca, sağladığı karları tekrar yatırarak ülkenin üretim kapasitesini artırır.

- Ülke içinde üretilen mallar daha kolay ihraç edilerek, ödemeler dengesine katkıda bulunulur.

⁴⁷ ALPAR, a.g.e. s.84

- Yabancı sermaye yatırımları üretimde uygun sermaye/emek bileşimi tercih edildiği takdirde istihdama katkı sağlar.

- Yabancı şirketler, üretim süresi içinde işgücü ve yöneticileri eğiterek, kaliteli işgücü ve yönetici açığının kapatılmasını sağlar.

- Çok uluslu şirketlerden hazır denenmiş ileri teknoloji transferi ve işletmecilik bilgisi sayesinde endüstri kesiminde gerekli olan gelişim sağlanabilir.

- Yabancı şirketlerin oluşturacakları katma değer ve ödeyecekleri vergilerle bütçe açıklarını kapatabilirler.

- Yabancı sermayeli kuruluşlar, düşük faiz ve uygun vade ile uluslararası piyasadan kredi bulma imkanını da beraberinde getirir.

- Yabancı şirketlerce pazarlama kanallarının kurulması, güçlenmesi, dağıtımın üretici ve tüketici lehine gelişmesi sağlanabilir.

- Yabancı firmalar, üretimde kullanabilecekleri yerli girdiler nedeniyle, bir çok yeni endüstrinin kurulması ve gelişmesini teşvik ederler.

- Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır. Ayrıca ülkede tekeli bir yapı varsa, tekeliçiliği kırarak üretimin genişlemesi ve fiyatların düşmesine neden olabilir.

1.6.2. Olumsuz Etkiler

- Çok uluslu şirketler yatırım için gerekli olan fonların büyük bir bölümünü az gelişmiş ülkelerin kaynaklarından sağladıklarından gerçekte tasarruf açığının kapanmasındaki katkıları da çok sınırlı düzeyde olmaktadır.

- Yabancı şirketlerin daha çok iç piyasaya dönük üretim yapmaları, lisans anlaşmalarında ihracatı sınırlayıcı hükümler, üretim maliyetlerindeki yükseklik, ihracat imkanını sınırlamakta ve karlarını yurt dışındaki ana şirketlerine transfer ederek, ödemeler dengesine olumsuz etkiler yapmaktadır.

- Yabancı şirketlere sağlanan teşvik tedbirleri, bunlardan sağlanacak gelirleri azaltmaktadır.

- Yabancı yatırımların istihdama etkisinin beklentinin aksine olumsuz olabileceğidir. Bunun gerekçesi olarak, gelen teknolojinin sermaye yoğun olması ve sosyal sorunlarla karşılaşmamak için üretimde sermaye-emek oranını yüksek tutmak isteyebileceğidir.

- Çok uluslu şirketler aşırı birikim sağlamakta ve oligapolistik bir yapıya sahiptirler. İspanya'da imalat sayesinde 5 uluslararası şirket toplam üretimin 1971 yılında %19,5'ini kontrol ederken 1973' de bu oran %21,2'ye yükselmiştir.⁴⁸

- Yabancı sermayeli kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerin iç pazarlarında pahalı ambalajlama, gereksiz reklam ile halkın tüketim kalıplarını zorlar. Ciroyu arttırmak için farklı ürünler çıkarıp bu ürünler arasında piyasa rekabeti yaratarak tüketici aleyhine faaliyet gösterirler.⁴⁹

- Yabancı sermayeli kuruluşlar dünyaca bilinen ticari isimleri nedeniyle piyasada bir üstünlük sağlar ve isme dayalı ek kar elde ederler. Yerli ürünlerin içi piyasada gelişip, ihracat gününü kazanmasını önlerler.

1.7. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ

1.7.1. Ana Ülkeye Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının amacı, yapacağı yatırımlardan en yüksek karı sağlayıp ülkesine transfer etmektedir. Yatırımı yaparken, kendi ülkesinde kazanabileceğinden daha fazla kar elde edebilme ihtimalini dikkate alır. Ayrıca, hammaddenin üretim kontrolünü tekeline almak istemekle beraber, yatırım yapılan ülkeyi siyasi etkileri altına alırlar. Yabancı sermaye yatırımları daima bir risk taşımaktadır. Ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık en büyük belirsizliktir. Buna ilaveten, yatırım yapılan ülkedeki muhtemel milleşirme hareketleri yatırımların amacına ulaşmasını engeller.

⁴⁸ ALPAR, a.g.e. s.85

⁴⁹ URAS, a.g.e. s. 59

Bir başka risk ise, ana ülkede yaygın bir işsizlik sorunu varken yatırımın yurt dışına yapılması işsizlik sorununun çözümünü güçleştirebilmektedir⁵⁰. Fakat çok uluslu şirketler teknolojik olarak ana ülkeye bağlı kaldıklarından, temel girdilerin %60 ile %70'ini ana ülkeden getirmektedirler. Bu sebeple, yurt dışında gerçekleştirilen yatırım, ana şirketin üretimini artıracığından, ülke istihdamına da olumlu katkıda bulunabilir.

Ana ülkeden çıkan sermayenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi negatif olarak görülür. Fakat uzun dönemde, yatırım sonucu gelen kar transferleri ödemeler bilançosuna pozitif etki yapmaktadır.

1.7.2. Ev Sahibi Ülkeye Etkileri

Ev sahibi ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımların maliyet ve faydalarının değerlendirilmesi, uluslararası ekonomide tartışılan başlıca konulardan biri olmuştur. Problemin sistematik olarak ilk ele alınışı, tam uzmanlaşma varsayımı bir modelde, doğrudan yatırımın ev sahibi ülke için daima faydalı olacağını belirten Mac Dougall(1960) tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵¹ Genel olarak imalat sanayii ve özellikle ihracat orjinli imalat sanayiinde doğrudan yatırımların ev sahibi ülke için yararlı olduğu kabul edilmektedir. Bu görüş pek çok gelişmekte olan ülkenin böylesi yatırımları çekmek için teşvikler sunmasının temel sebeplerinden biridir.⁵²

Yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım yaptıkları ülke ekonomisi üzerinde yaratmış oldukları etkiler çeşitlilik göstermektedir. Yatırımların, üretim, istihdam, gelir, fiyat, ithalat-ihracat, ödemeler dengesi, teknoloji, ekonomik gelişme ve genel refah gibi etkilerinden hareketle ülke ekonomisi üzerinde yaratmış olduğu etkileri incelemek gerekmektedir.⁵³

1.7.2.1. Milli Gelire Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin, sermaye birikiminin yetersizliği ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirecek düzeyde sermaye yatırımı yapmalarını engellemektedir. Gelişmekte olan

⁵⁰ SEYİDOĞLU(1994), a.g.e. s.382.

⁵¹ Richard A. Brencher and Ronald Findlay; "Tariffs, Foreign Capital and National Welfare With Sector-Specific Factor", **Jornal of Internatinoal Economics**, 14, 1983, s.277.

⁵² Le-Yin Zhang; "Location Specific Advantages and Manufacturing Direct Foreign Investment in South China", **Word Development**, Vol.22, No:1, P.45, 1994

⁵³ Rıdvan KARLUK, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması, İzmir; **II. Türkiye İktisat Kongresi'nde Sunulan Tebliğ**, 2-7 Kasım 1981, s.426.

ülkelerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanında var olan yapısal darboğazlar sonucu ortaya çıkan sermaye yetersizliği sorununun çözümünde doğrudan yabancı sermayenin önemi büyüktür.⁵⁴

Yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkede üretim artışı yaratmaktadır. Üretimin artmasıyla birlikte, kişi başına düşen milli gelir de artarak, ülke refahını artırmaktır. Ayrıca yabancı şirketlerin rekabeti, yerli kuruluşlarda verimliliğin artmasına, otomotiv sanayiinde olduğu gibi yan sanayilerin geliştirilmesine ve yerli girişimcinin yeni alanlarda yatırıma yönelmesi gibi dışsal ekonomiler oluşturabilmektedir. Tabii bunun terside mümkündür. Yerli şirketler rekabet şanslarını yitireceklerinden negatif dışsal ekonomiler söz konusu olabilmektedir.⁵⁵ Örneğin, firmanın içinde bulunduğu endüstrinin fazla genişlemesi, üretim faktörleri fiyatlarının yükselmesine, enerji temini ve ulaştırma güçlüklerinin ortaya çıkmasına yol açabilir.

Yabancı sermayeli yatırımın ülke ekonomisine net katkısı, doğrudan yatırımın çıktısından, girdilerin düşülmesi ile bulunur. Cebirsel olarak yabancı sermayeli şirketlerin ülke ekonomisine katkısı

Katkı = H – G olarak ifade edilebilir.

H = Hasıla

G = Girdi

Bu ifade şirket tarafından ülkenin milli hasılasına yapılan net katma değeri belirtmektedir. Net katma değer; üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlarla, yabancı şirketin kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetleri karşılığını kapsamaktadır.⁵⁶

Görüldüğü üzere, ev sahibi ülkeye ufak tefek olumsuz etkilerinin olmasıyla birlikte, bu konuda yapılmış birçok çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin milli gelirine olumlu katkıları olduğu görüşü ağır basmaktadır.

⁵⁴ DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Mayıs 2000, s.2

⁵⁵ T. Güngör URAS, **Türkiye’de Teknoloji Transferleri Konusunda Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar, Teknoloji Transferi ve Türkiye**, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1975, s.62.

⁵⁶ Rıdvan KARLUK, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Taştan Matbaası, İstanbul, 1983, s.21.

1.7. 2. 2. Ödemeler Dengesine Etkisi

Yabancı sermayeli şirketlerin faaliyette buldukları ülkeye giriş aşamasında getirdiği sermaye, sadece ilgili ülkenin milli kaynaklarına eklenen bir dış kaynak değil, aynı zamanda o ülkenin döviz açığını (ödemeler dengesi açığı) kapatan bir unsurdur. Yabancı sermayenin bu yönüyle, ülkeye giriş safhasında ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır.

Yabancı sermayeli şirketlerin ihracat imkanlarının fazla olması ve uluslararası piyasadaki etkinlikleri, ülke ihracatının artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, sağladıkları ithal ikamesi ile döviz kazandırıcı işlev görmektedir.⁵⁷ Yabancı sermaye yatırımları gelişmiş ülkelerin uluslararası piyasada rekabet gücü kazanmasını ve dolayısıyla ihracat gücünün artmasını sağlamaktadır. Ancak öte yandan, yerli üretimde kullanılacak ithal hammadde, ara mal, makine-teçhizat ve lisans ödemeleri ile kar transferleri ödemeler dengesini negatif yönde etkilemektedir. Bu nedenle ev sahibi ülkeler çoğunlukla, bu kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunur ve şirketlerin karlarını yeniden yatırıma yönlendirmelerini isterler.

Yabancı yatırımın, ülkenin ödemeler dengesindeki etkisinin olumlu olması için, yatırımın ülkeye getirdikleri ile göturdükleri arasındaki farkın pozitif olması gerekmektedir.

1.7. 2. 3. İstihdama Etkisi

Yabancı sermayenin bir diğer etki alanı istihdamdır. Yabancı sermaye yatırımları, istihdamı dolaylı ve dolaysız yollardan etkileyebilmektedir. Yabancı sermayenin geliş şekli ve üretim yapacağı sektörün yapısı istihdama etkisinin boyutlarını belirliyecektir. Eğer yapılan yabancı yatırımlar daha çok işgücü isteyen hizmetler ve gıda gibi sektörlerde ise bu yatırımların istihdama etkisi olumlu olacaktır. Yabancı sermaye yatırımlarının yerli ekonomi içindeki ileri ve geri bağlantıları geliştikçe dolaylı istihdam etkisi de gelişerek yeni iş imkanları ortaya çıkaracaktır.

⁵⁷ Ünal BOZKURT, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, YASED Yayını, İstanbul 1985, s.9.

Örneğin, İrlanda da 1960 ve 1982 yılları arasında yapılan yabancı sermaye yatırımları 82.000 İrlandalıya iş imkanı sağlamıştır⁵⁸. Çok Uluslu Şirketlerin bazıları ev sahibi ülkede bol miktarda bulunan nitelikli veya niteliksiz işgücünden yararlanmak amacıyla yatırım yaparlar. İmalat ve hizmet sektörlerine yapılan yabancı sermaye yatırımları bunun bir örneğidir⁵⁹. Aynı zamanda Çok uluslu şirketler uluslararası rekabete karşı koyabilmek için modern ve verimli teknolojiyi tercih etmektedirler. Ancak seçilen teknolojiden çok ev sahibi ülkenin ithal edilen teknolojiye uyumu ve onu geliştirmedeki mahareti istihdamı etkilemektedir⁶⁰.

Yabancı sermayeli şirket yatırımını gerçekleştireceği ülkede yerli bir şirketle birleşme veya satın olma yoluna gittiğinde, ilave bir istihdam yaratma söz konusu olmamaktadır. Ayrıca tabii kaynakların işletilmesi için, maden sektörüne yatırım yapıldığında bu yatırımın istihdama etkisi katkısı sınırlı olacaktır. Örneğin, önemli bir petrol üreticisi olan Venezuela'da yabancı sermayenin %96'sı petrol sektöründe faaliyet gösterdiği halde, yabancı şirketlerin bu sektöre sağladıkları ilave istihdam toplam çalışabilir nüfusun ancak %1'i olarak hesaplanmıştır⁶¹.

Doğrudan yabancı sermayenin bir başka olumlu yanı da, işgücü eğitimidir. Yabancı şirketler işçilerini gerek kendi ülkelerinde ve gerekse ana ülkede hizmet içi eğitime tabi tutması ve nitelikli istihdam düzeyini yükseltmesi, ülke ekonomisine kazandıracığı artırlardır. Olumlu diğer bir başka husus ise yabancı sermayenin işçilerin ortalama ücretlerinde yarattığı artıştır. Ayrıca işgücü verimliliğinin artması ile birlikte işgücünün geleneksel sektörlerden, endüstri ve hizmet sektörlerine kaymasını sağlamaktadır⁶².

1.7. 2. 4. Teknoloji Transferi Etkisi

Teknoloji, yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuza ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir. Mal üretiminin yanında yönetim, pazarlama ve benzeri hizmetler ve bilgi konularıyla da ilgili olabilmektedir.

⁵⁸ Matthew CONNELLY, **İrlanda'da Yabancı Sermaye Büyümesi ve Elde Edilen Sonuçları**, YASED Yayınları. No:10, İstanbul, 1983, s.23.

⁵⁹ John Dunning, **Explaining International Production**, Unwin Hyman Ltd, London, 1988, s.54

⁶⁰ S, LALL. "Employment and Foreign Investment: Policy for Developing Countries", **International Labour Review**, Vol 134, No 4-5, 1995, s.523.

⁶¹ ALPAR; a. g. e. s.107

⁶² Metin Kamil ERCAN, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki", **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 2/2001, s.89.

Teknolojik gelişme bilimsel bilgi birikimine bağlıdır. Bu nedenle çok uluslu şirketler gelirlerinin %10'unu araştırma ve geliştirme harcamalarına ayırarak teknolojik gelişme yarışında önde olma gayretindedir.

Yabancı sermayeli şirketler, uluslararası düzeyde yeni teknolojilerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermaye ile birlikte teknolojinin de ev sahibi ülkeye girmesi, yerli girdilerin kullanılması, yerli işgücünün eğitim ve yetiştirilmesinin sağlanması ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması ev sahibi ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilmektedir⁶³.

Yabancı sermaye yatırımını geliştiren ülke, gittiği ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına göre teknoloji geliştirmek veya sahip olduğu teknolojiyi değiştirmekten kaçınmaktadır. Bu durumda yabancı sermaye ile birlikte teknoloji transferi, yönetici ve yetişkin işgücünü ve fiziksel sermaye donanımını da beraberinde getirmektedir⁶⁴.

DPT işçi başına daha fazla sermaye kullanılmasını ileri teknolojinin ölçüsü sayarak yaptığı araştırmada, yabancı sermaye yatırımlarının yerli sermaye yatırımlarından daha geri teknoloji kullandığını, ucuz ve bol olan emekten daha fazla yararlandığını ortaya koymuştur. Yabancı sermaye yatırımlarının, gerçekte yeni teknolojileri getirip yüksek maliyetlere katlanmak yerine, bunu ucuz emekle ikame edip teknolojik donanımı kendi ülkesinde bıraktığını, eski teknolojileri geliştirmekte olan ülkelere taşıdığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır⁶⁵.

Özetle, ülkenin dışarıdan gelen teknolojiyi emme yeteneği alt yapı ve uzman işgücüne sahip olup olmamasına göre farklı sonuçlar doğurmaktadır.

1.7.2.5. Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Ülkeler için temel amaç; gelir dağılımının mümkün olduğunca adaletli olması, kalkınmış ve geri kalmış bölgeler arasındaki gelir farkının mümkün olduğunca azaltılmasıdır. Bunu sağlamak için ülkeler; çeşitli tedbirler alarak, genelde kalkınmış bölgelere gitmek eğiliminde olan yeni yatırımları, daha büyük bir sempati ve giriş kolaylığı göstererek geri

⁶³ KARLUK(1983), a.g.e. s.37.

⁶⁴ Frances STEWART, **Technology and Underdevelopment**, London The Macmillian Press Ltd, 1981, s.123-133.

⁶⁵ Sadun AREN; **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, S Yayınları, Ankara 1995, s.252

kalmış bölgelere çekmeye çalışırlar. Zira yabancı sermayeli şirketler getirdikleri sermayeyi kısa sürede geri götürebilmek için hızlı kar maksimizasyonu sağlayıcı yönde hareket ederler. Teşvik tedbirlerinden ve ithalattaki kısıtlamalardan yararlanıp, gelişmiş bölgelerdeki altyapıyı ve işgücünü kullanarak üretimlerini sürdürme amacındadırlar. Bu da bölgesel dengesizlikleri arttırıcı etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu itibarla yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler açısından bölge kalkınmasına etkisi olumsuzdur.

1.7.2.6. Diğer Etkileri

Uluslararası ilişkilere etkisi: Yabancı sermaye yatırımlarıyla, ülkenin dış dünya ile ilgili ilişkilerinin ekonomik ve politik boyutu giderek genişler. Bu yatırımlar sayesinde sermaye ihraç eden devletlerle siyasi ilişkilere canlılık gelir. Diğer taraftan, yüksek düzeyde borcu olan ülkelerin borç ilişkisi sebebiyle gelişmiş ülkelerle ihtilafında veya ekonomik bir kriz anında, yatırımlar göz önünde bulundurulmakta ve bu durumda sermaye ihraç eden devletlerin daha esnek davranmalarına neden olabilmektedir⁶⁶. *Tasarruf ve yatırıma etkisi:* Gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Yatırımlarını arttırmak için gerekli tasarruf birikiminden ise yoksundurlar. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya oldukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği bir ölçüde dışarıdan ülkeye yapılacak tasarruflar ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle yabancı sermaye iç tasarruf darboğazını genişletmek için kullanılabilir önemli bir kaynaktır⁶⁷.

Vergi geliri etkisi: Yabancı sermaye şirketleri faaliyetleri neticesinde elde ettikleri kar üzerinden ödedikleri vergilerle sermaye ithal eden ülke için önemli bir gelir kaynağı yaratırlar.

Rekabet ve dinamizm etkisi: Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti arttırır. Yerli sanayinin tekeli bir yapıya sahip olması durumunda yeni firmaların piyasaya girişi, tekeli kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir.

⁶⁶ İZTO, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye'deki Gelişmeler ve İzmir'in Şansı*, İzmir, 1998, Yayın No: 42 s.11.

⁶⁷ KARLUK(1983), a.g.e., s.209.

1.8. ÖZELLEŞTİRME YOLUYLA DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE GİRİŞİ

Dünyada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımları ekonomik kalkınmada önemli bir yere sahiptir. Ekonomilerinde özelleştirme yapan ve yabancı sermaye girişini sağlayan ülkeler önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Büyük işsizlik problemi, yüksek enflasyon ve dış ticaret açığı önemli boyutlarda olan ekonomiler ancak üretimlerini arttırarak bu durumdan kurtulabilirler. Bu da yatırımla, dolayısıyla sermaye ile mümkündür. Yerli sermaye ile gerekli yatırımları yapmaları pek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle yabancı sermaye girişini sağlamak için yasal mevzuat ve teşvikler hazırlanmalıdır. Yabancı sermayeyi çekmek için yasal avantajların yanı sıra sosyal, siyasal ve jeopolitik avantajlardan da yabancı yatırımcıların yararlanması sağlanabilmelidir.

Gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için özelleştirmeyi önemli araçlardan biri olarak kullanmaktadır. Günümüzde hızlı globalleşen dünya ekonomisinde, yabancı sermaye yatırımlarında özelleştirme, önemli bir pay almaktadır. Özellikle büyük ve kompleks kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde iç taleplerin yetersiz olması ve gerekli teknolojik ihtiyacın ülke içinden karşılanamaması, ülkeleri dış pazarlara yöneltmektedir. Gelişmekte olan ülkeler serbest piyasa şartlarında dünya ülkeleri ile rekabet edebilmek için, özelleştirme yoluyla yabancı sermaye girişine önem vermeli-dirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ki tasarruf eğiliminin düşük olması yabancı sermayeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Dış borçların azaltılması da önemli bir faktördür. Arjantin'in telefon ve havayolunun özelleştirilmesi, Şili'nin telefon şebekesinin özelleştirilmesi ve Filipinler'in havayollarının özelleştirilmesi dış borç ödemeleri amacıyla gerçekleştirilen özelleştirmelere örnek gösterilebilir. Gelişmiş ülkelerde ise yeni sermayenin yeterli gücü olmasına rağmen hükümetler talepten dolayı fiyatları yükseltmek amacıyla çok uluslu şirketleri cezbetmeye çalışmaktadırlar⁶⁸.

⁶⁸ Faruk CÖMERT, **Türkiye'ye Yabancı Sermaye Girişinde Özelleştirmenin Rolü, Etkisi ve Değerlendirilmesi**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.101.

1.8.1. Yabancı Sermayenin Özelleştirme Uygulamalarına Katılma Nedenleri

Küreselleşen dünyamızda ülkeler mevzuatlarını iyileştirerek çok uluslu şirketlerin ülkelerine yabancı sermaye getirmelerine çalışmaktadırlar. Yabancı sermaye ise bir ülkeye gelirken karını maksimize etmeyi planlamaktadır. Ekonominin liberalleşmesi için bir araç olan özelleştirme yabancı sermaye girişinde de önemli rol oynamaktadır. Yabancı sermayenin bir ülkeye özelleştirme yoluyla girişinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar; Başlangıç maliyetini düşürme, bölgesel ve küresel ağ kurma, pazar payı arttırma ve düşük maliyetli yatırım fırsatları arama şeklinde sıralanmaktadır⁶⁹.

1.8.2. Başlangıç Maliyetlerinin Düşürülmesi

Yabancı sermaye şirketleri bazı durumlarda, tamamıyla yeniden bir tesis kurmakansa, mevcut bir tesisi almayı tercih etmektedir. Bu şekilde muhtemel rakiplerinin azalması hatta yok edilmesi sağlanmaktadır. Mevcut dağıtım ağından yararlanarak yerel avantajların en iyi şekilde kullanılması temin edilmektedir. Firmanın mevcut itibarından faydalanarak hazır pazardan masrafsız bir şekilde pay alması mümkün olmaktadır. Aynı zamanda lisans alma ve onay zorluklarının aşılması kolaylaşmakta, bürokratik engeller asgariye inmektedir. Kurulu düzenin çalışmasının devamı sağlandığından, çevre düzenlemesi gibi problemlerle de pek karşılaşmamaktadır. Ülkeler özelleştirme kapsamındaki tesisin, çok uluslu şirketlerin getireceği teknoloji ve pazar ağını dikkate alarak, daha ucuz fiyata satılmasına göz yumabilmektedir. Bu durum yabancı yatırımcı için başlangıç maliyetinin düşürülmesi açısından önemlidir.

1.8.3. Pazar Payının Kazanılması

Yabancı sermaye pazar paylarını arttırmak maksadıyla uzun vadeli planlar yapmaktadır. Bu planlarda bazen kısa dönemde karı dahi göz ardı edebilmektedirler. İyi durumda olmayan, modernizasyona ihtiyaç duyan tesisleri hitap ettikleri pazar dikkate alınarak yabancı müteşebbisler tarafından alınabilmektedir.

⁶⁹ CÖMERT, a. g. e. s.103.

1.8.4.Düşük Maliyetli Yatırım Fırsatı Araştırması

Dünya ekonomisinde gittikçe güçlenen rekabet şartları dolayısıyla yeni müteşebbisler maliyet konusunda daha hassas olmaya başlamışlardır. Özelleştirme faaliyetlerini yürüten ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansman ihtiyacı, döviz darboğazı nedeniyle varlıklar kısmen piyasa değerinin altında satılabilmektedir. Ayrıca tesislerin ülkeye vermiş oldukları olumsuzluklar ve ihtiyaç duyulan kaliteli üretim, dolayısıyla teknoloji transferi gereği, merkezi otoritenin daha toleranslı davranmasına sebep olmakta ve bunun sonucu olarak söz konusu özelleştirme kapsamındaki tesisler yabancı yatırımcıya daha ucuza mal olmaktadır. Yabancı yatırımcılar pazarlık yapmak suretiyle bir varlığı daha ucuza alma imkanı nedeniyle özelleştirme yoluyla tesis alımlarına oldukça ilgi duymaktadırlar.

1.8.5.Bölgesel ve Global Ağların Oluşturulması

Yabancı şirketler bazen bir ülkede özelleştirme yoluyla bir tesisi alırken yalnızca o tesisin ülke içindeki durumunu göz önüne almazlar, o tesisin bölgesel ve küresel bir ağın kurulmasına katkıda bulunup bulunmayacağına da bakarlar. Bu şekilde sadece o kuruluşun karının maksimize edilmesine değil, entegre olduğu bölgesel ve küresel bir kuruluşun karlarının maksimize edilmesi hedeflenmektedir.

1.9. DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

1.9.1.Genel Olarak Dünyada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Uluslararası dolaysız sermaye yatırımlarının başlangıcı 19'uncu yüzyıla kadar uzanmaktadır. 19'uncu yüzyılın ilk yarısında İngiltere, gelişen sanayisi için ihtiyaç duyduğu hammadde, maden ve petrolün çıkarılması ve işlenmesi için sömürgelerinde bir takım yatırımlara girişmiştir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ilkinin teşkil eden bu yatırımlar doğal kaynakların işlenmesine ilişkindir.

İngiliz sermayesi sömürgelerinden sonra Güney Amerika kıtasına yönelmiş, Güney Amerika ülkelerindeki ilk yabancı sermaye yatırımı, 1820'li yıllarda maden ve tarım alanlarına yapılmıştır. Fransız sermayesi 1827 yılında Haiti, 1934 yılında Ekvator ve Venezüel-

la'da maden işletmeciliği ile ilgili yatırımlar yapmıştır. Güney Amerika'daki demir ve bakır madenleri Avrupa sermayesinin bu ülkelere taşınmış, Avrupalı yatırımcılar madenlere ulaşmak için bu bölgede geniş ulaştırma yatırımlarına girişmek zorunda kalmıştır⁷⁰.

Bu dönemde yabancı sermaye hareketlerinde İngiltere'nin özel bir yeri vardır. İngiltere gelişen sanayisine gerekli olan hammadde ve madenlerle birlikte petrolün çıkarılması için Britanya Adalar Topluluğu içinde giriştiği yatırımlar sayesinde dönemin sermaye hareketlerinin kaynağı ve kontrol edildiği bir merkez haline gelmiştir. İngiliz sermayesinin bu şekilde uluslararası yatırımlarına, diğer Avrupa ülkelerinin özellikle Yeni Dünyadaki yatırımlar yabancı sermaye hareketlerini hızlandırmıştır. Birinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo No 1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yabancı Yatırımlar

Yatırımcı Ülkeler	Milyar \$	Yatırılan Bölgeler	Milyar \$
İngiltere	18.6	Avrupa	12.0
Fransa	9.0	Kuzey Amerika	10.5
Almanya	50.8	Güney Amerika	8.5
ABD	3.5	Asya	6.6
Diğerleri	7.7	Diğerleri	7.0
Toplam	44.6	Toplam	44.6

Kaynak: T.Güngör Uras, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Formül Matbaası, İstanbul 1979 s.31

Tablodan da gördüğümüz üzere yabancı sermaye yatırımlarının çoğunluğu Batı Avrupa çıkışıdır. Birinci dünya savaşı sonrası A.B.D. yabancı sermaye de etkinliğini artırmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra yabancı sermaye yatırımları savaşın etkisinden dolayı miktar yönünden, yatırımı yapan ülkeler yönünden ve yatırım yapılan ülkeler açısından değişikliğe uğramıştır.

⁷⁰ KOÇ, a.g.e, s.27.

Genelde az gelişmiş ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımları bu tarihten itibaren yön değiştirmiş ve gelişmiş ülkelere kaymaya başlamıştır. Sömürge ve imtiyaz dönemi olarak bilinen 1850-1945 yılları arasındaki dönemde dış yatırımlar, Batı Avrupa çıkışıdır. Yatırım yapılan bölgeler ise genelde az gelişmiş olup Asya, Afrika ve Amerika'nın gelişmemiş bölgelerine yönelik olmuştur⁷¹.

Birinci Dünya Savaşından sonra A.B.D. dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında devreye girmiştir. Fakat 1929-1930 yıllarında yaşanan Ekonomik Buhran yabancı sermaye yatırımlarında duraklamaya neden olmuştur. Ekonomik Buhran yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir. A.B.D. 1920'li yılların başında yapmış olduğu yabancı sermaye yatırımlarının %80'ini, Ekonomik Buhranın olduğu 1930-1938 yıllarında tasfiye etmiştir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde başlayan bağımsızlık ve milliyetçilik hareketleri, yabancı sermayenin aradığı istikrar ve güven ortamını bu ülkelere kaldırmıştır. Bu dönemde ülkemizde de çok sayıda yabancı sermayeli şirket ulusallaştırılmıştır.

1.9.2. 1950'li Yıllardan Sonra Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Dünyadaki yabancı sermaye hareketlerinin şekli, İkinci Dünya Savaşına kadar sömürgecilik anlayışının doğal uzantısı olan kaynak artırımı şeklinde devam ederken, 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayileşmedeki değişime paralel olarak farklılaşmıştır. Bu değişim "gelişmiş ülkelerin sentetik hammadde üretimine geçmeleri sonucu, petrol dışında az gelişmişlerin hammaddelerine daha az ihtiyaç duyulmaya başlanması, öte yandan bizzat az gelişmiş ülkelere gelen sosyal ve siyasal baskılar, özel yabancı sermayenin yalnızca doğal kaynakların işletilmesinde kalmayıp, endüstri kesimine gelmeye başlamasına neden olmuştur⁷². İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, yabancı sermaye yatırımlarının hareketi, 1970'lere doğru çok uluslu şirketlerin kontrolüne geçmiştir⁷³.

İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde de yabancı sermaye yatırımlarında liderlik ABD'nindir. Amerikan şirketleri ilk başlarda Kuzey Amerika-Kanada hattı üzerine ağırlık vermişlerdir. Sonrasında ise Güney Amerika ülkeleriyle ilgilenmeye başlayan Ame-

⁷¹ URAS, a.g.e., s.31

⁷² ULUDAĞ, a. g. e., s.23-24

rikan sermayesi buradan Avrupa'ya ve 1960'lı yılların ortasından itibaren de Çin- Güneydoğu Asya ülkelerine yönelmiştir. 1970'li yıllarda başta Japonya olmak üzere, Uzak Doğu'nun dinamik ülkeleri, kendi şirketlerinin çok uluslulaşmasıyla devreye giriyor ve dış yatırımlara geçiyor.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yapılanması amacı ile başlayan ABD yardımları özellikle, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından sonra Batı Avrupa'daki yatırımlarda, Amerikan şirketlerinin payını arttırmıştır. Bu dönemde toplam dünya yatırımları içinde ABD kaynaklı sermaye yatırımlarının payı %60'lara ulaşmıştır. Bu oran 1970'lerde Japonya'nın da devreye girmesiyle, düşmüştür. Avrupa ülkelerinin pazarlarının çok hızlı büyümesi ve talebin giderek ileri teknoloji ürünlerine doğru çeşitlilik kazanması ve AET'nin kurulması, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını Avrupa ülkelerine yöneltmiştir. 1950 sonrası dönemde dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının dörtte üçüne yakın bölümü, Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır⁷⁴.

1950'li yıllardan sonra ulusal sınırların dışına taşan dünya için üretim yapmaya başlayan ve dünya ekonomisinde giderek ağırlıkları hissedilen Çok Uluslu Şirketler dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının artmasında etkili olmuşlardır. 1965 yılından sonra gelişmiş ülkelere sonra az gelişmiş ülkelere yapılan sermaye transferlerinde resmi kaynaklı transferlerin payında düşme gözlenmiş, özel kaynaklı sermaye hareketlerinde ise yükselme gözlenmiştir⁷⁵.

Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye hareketleri 1970'li yıllara kadar çoğunlukla dolaysız yabancı sermaye yatırımları şeklinde olurken 1970'li yılların ortalarına doğru dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının yerini portföy yatırımları almış, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında portföy yatırımları dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının iki katına çıkmıştır. Ancak 1982 yılında uluslararası borç krizi yaşanmasıyla bu tarihten itibaren portföy yatırımlarında kısa bir süre için gerileme gözlenmiştir⁷⁶.

1960'lardan sonra az gelişmiş ülkelere yapılan dolaysız yabancı yatırımların artmasında IMF, GATT, Dünya Bankası, Ortak Pazar gibi ekonomik birleşmelerin de teşvik

⁷³ URAS, a.g.e. s.407.

⁷⁴ SEYİDOĞLU, a.g.e.s. 533

⁷⁵ Atilla BAĞRIAÇIK, **Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısı**, İstanbul 1981, s.216

⁷⁶ ÖNERTÜRK, a.g.m., s.30.

edici etkileri olmuştur. Bu yıllarda dolaysız yabancı yatırımlar daha çok, işgücünün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırılması yapılabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı kimya, lastik, makine, dayanıklı tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır⁷⁷.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı sermaye yatırımlarında 1970'lerde; ABD, Fransa, İngiltere ilk üç sıradadır. 1973 yılında ortaya çıkan Petrol Krizi'nin etkisiyle mevcut yabancı sermaye yatırımlarının artış hızı yavaşlamış ve yatırımlar geliştirmekte olan ülkelere doğru kaymıştır. Bunun nedenlerini, petrol alanındaki yabancı sermaye şirketlerinin ulusallaştırılması, geliştirmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye karşı izledikleri olumsuz tutumlar olarak açıklayabiliriz.

Yine bu dönemde ABD'nin yanı sıra Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı doğrudan yatırımların payı mevcut toplam doğrudan yatırımlar içinde artmaya başlamıştır. Dönemin en çarpıcı özelliklerinden biri, Çin'in 1979'da yasal mevzuatını değiştirerek yabancı sermayeyi özendirici politikalar uygulamaya başlamasıyla bu ülkeye yönelik yatırımlarda oldukça hızlı bir artışın yaşanmasıdır. 1975-1980 yılları arasında dünya ekonomisini ciddi boyutlarda etkileyen petrol krizi, sanayileşmiş ülkeleri, büyük ölçüde yabancı sermaye ihraç etmeye itmiştir. Zaten OPEC üyesi ülkelerdeki yatırım hacmi artışının da bu yıllarda patlama noktasına ulaşması, ihraç edilen yabancı sermaye miktarı ile paralellik arz etmektedir⁷⁸.

1.9.3.1980'li Yıllardan Sonra Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

1980 sonrası dönem dış borç krizi ile başlamıştır. Yaşanan bu dış borç krizine, petrol ve diğer ilkel maddelerin fiyatlarının düşmesi de eklenince, geliştirmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yatırımlar azalmıştır. Buna karşın bir çok az gelişmiş ülke, dışa açılma politikalarına paralel olarak yabancı sermaye yatırımlarına karşı daha liberal ve özendirici politikalar uygulamaları, söz konusu bu ülkeleri tekrar cazip hale getirmiştir⁷⁹. 1980 sonrasında çok uluslu şirketlerin yabancı sermaye yatırımlarının niteliği ve niceliği değişmiştir. Pazar yapısı ve büyüklüğü ülke sınırları içindeki ölçüsü dünya ölçüsüne dönüşmüş, yabancı ser-

⁷⁷ SABIR, a. g. e., s.77

⁷⁸ ULUDAĞ, a.g.e. s, 26

⁷⁹ SEYİDOĞLU(1999), a.g.e. s. 578

maye gelişmiş ülkelere doğru hareket etmeye başlamıştır. Bu dönemde toplam uluslararası dolaysız sermaye yatırımlarının %50'lik bölümü ABD'ye yapılmıştır.

Aynı dönemde Sovyet Rusya ve Çin gibi sosyalist ülkeler, batılı ülkelerle ortak yatırım yapmaya başlamışlardır. Batılı ülkelerin sosyalist ülkelerde yatırım yapmalarının nedenleri, iç pazara dönük üretimden, büyük satış imkanları sağlayarak pazar paylarını genişletmek ve çok uluslu şirketlerin ihracatını artırabilmektir. Ayrıca emeğin ucuz olması ve batılı ülkelerde tekelleşmeyi engelleyici yasaların bulunması, batılı yatırımcılar için sosyalist ülkeleri cazip kılmıştır.

1980'li yıllarda OECD'ye üye ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarına getirilen sınırlamaların önemli bir kısmı kaldırılmıştır. Ayrıca büyüme sektörel değişikliklere de neden olmuştur. Yatırımlar sanayi ve madencilik sektörlerinden hizmet sektörüne kaymıştır. Ancak bazı sektörlerde, ulaşım, telekomünikasyon, alt yapı, gaz, elektrik vb. alanlarda rekabete yönelik kapalılık devam etmiştir. 1980'li yılların bir başka özelliği de gelişmiş Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın, ABD'ye alternatif olarak sermaye ihraç eden ülkeler arasına katılmaları olmuştur⁸⁰.

Dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1984 yılından itibaren tekrar hareketlenmeye başlamış ve 1990 yılına kadar hızlı bir büyüme süreci yaşamıştır. Bu gelişim sürecinde, 1985 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dolar dışındaki temel para biriminin değer kazanmasına izin veren Plaza anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sonrasında gelişmiş ülkelerde emek-yoğun mallar üretimi pahalı hale gelmiştir. Sonuç olarak, gelişmiş ülkeler ki özellikle Japonya yabancı piyasalara ulaşmada kullandıkları geleneksel ihracat yolunu büyük ölçüde doğrudan yabancı yatırımlarla değiştirmek zorunda kalmışlardır.

1986-1990 yılları arasında dünya çapında toplam dolaysız yatırımlar, ortalama yıllık %24 artışla 78 milyar dolardan 184 milyar dolara çıkmıştır. Bu artışa, AB'nin üye sayısını 12'ye çıkartarak AB'nin üçüncü ülkelere karşı korumacılık eğilimlerini arttıracak korkusu, Japon firmalarının üretimlerini komşu ülkelere kaydırması ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması gibi gelişmeler büyük etki etmiştir. Bu yıllar arasında doğrudan yabancı yatırımların % 80'ini gelişmiş ülkelere yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yapı-

⁸⁰ Tuncay HACALOĞLU, **Yabancı Sermaye ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması**, (Ankara: Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi D.P.T., 1983), s.3.

lan doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı Latin Amerika-Karayipler bölgesinde ve Güney ile Güneydoğu Asya bölgesinde yapılmaktadır. 1986'dan itibaren Latin Amerika-Karayipler bölgesinin içinde bulunduğu borç ödemeleri nedeniyle, Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya bölgesi doğrudan yabancı yatırım kabul eden gelişmekte olan bölgeler içinde Latin Amerika-Karayipler bölgesine geçmiştir⁸¹.

Gelişmekte olan ülkeler 1980'lerin ilk yarısında dünyadaki toplam yatırımların % 20'sine sahiptir. Genel olarak 10 büyük ülke 1975-1980 döneminde toplam doğrudan yatırımların % 71,1'ini almıştır. Bu yatırımların yarısından fazlasını ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda almıştır.⁸²

1980'li yılların başında düşük seviyelerde bulunan dolaysız yabancı yatırımlarının, 1990'lı yıllardaki hızlı artışının ardında, dünyada yaşanan borç krizi yatmaktadır. 1980'li yılların sonuna doğru bazı Uzakdoğu ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan borç krizi, gelişmekte olan ülkelere borç veren ülke ve uluslararası finans kuruluşlarına, borç verilen ülkelerin kısa süre sonra borçların faizini dahi ödeyemez duruma düşmüştür. Bu duruma çözüm dolaysız yabancı yatırımlarla bulunmuş ve finansör ülke ve kuruluşlar dolaysız yabancı yatırımların teşvik edilmesi kararına varmışlardır⁸³.

1.9.4. 1990'lı Yıllarda Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

1990'larda Doğu Bloğunda görülen liberalleşme ve serbest pazar ekonomisine geçiş, yabancı sermaye yatırımları için yeni fırsatlar yaratmıştır. Başta Sovyetler olmak üzere söz konusu ülkeler yabancı sermaye çekebilmek için büyük teşvikler sağlamaya başlamışlardır.

1990'lı yıllarda esnek üretim teknolojilerine geçiş, düşük hatta sıfır stokla çalışma, yüksek vasıflı işgücüyle yüksek teknoloji üretimin daha karlı olması, dolaysız imalat sanayi yatırımlarını geliştirmekte olan ülkelere merkez ülkelere kaydırmıştır. Bu dönemde Merkez ülkelere çevreye yapılan dolaysız yatırımlarda kar marjı yüksek bankacılık, sigorta, perakende ticaret ve turizm sektörleri ön planda yer almıştır⁸⁴.

⁸¹ DPT, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara 1995, s.73

⁸² John H. DUNNING: "Globalization and The New Geography of F.D.I.", **Oxford Development Studies**, Vol.26, Issue I. February 1998, p.47.

⁸³ Abdurrahman ARIMAN, Türkiye'de Yabancı Yatırımlar, **Mercek Dergisi**, Nisan 2002, s.118

⁸⁴ Gülten KAZGAN, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**. Altın Kitaplar Yayınevi 2. Baskı İstanbul, 1995, s. 83.

1990'lı yılların ilk yarısında gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları büyüme hızı sürekli olarak gelişmiş ülkelerden daha yüksek olmuştur. Bunun nedeni, gelişmekte olan ülkelerin daha cazip yerleşim yeri avantajları sunmasıyla birlikte, gelişmiş ülke ekonomilerinin resesyona girmesi gösterilmektedir. 1991 yılında gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye girişleri % 35 azalırken, gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları % 20 artmıştır.

1990'lı yıllarda dünya çapında Dolaysız yabancı yatırımlara ilişkin 1035 yasal düzenlemenin % 94'ü daha elverişli koşullar yaratılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan ikili yatırım anlaşmalarının sayısı önemli bir oranda artmıştır. 1980'nin sonunda 181 ikili anlaşma mevcut iken, 1999 yılının sonunda bu sayı 1856'ya çıkmıştır. Gerek bölge içi gerekse bölgeler arasında gerçekleştirilen anlaşmalar da, uluslararası yatırım için daha olumlu koşullar oluşturulmuştur. Yatırım koşullarında oluşan olumlu gelişmeler nedeniyle uluslararası yatırım akışında önemli bir artış gözlenmiştir. Sınır ötesi birleşmeler ve satın almalar, kamu iktisadi teşebbüslerinin yabancı yatırımcılara satılması, dünyadaki yabancı yatırım hacmini hızla arttırarak rekor seviyeye ulaşmasını sağlamıştır⁸⁵.

1990'lı yılların başında 184 milyar dolara çıkan dolaysız yatırım tutarının % 54'ü Batı Avrupa ülkeleri, % 23'ü Kuzey Amerika ülkeleri, % 1'lik küçük bir kısmı ise Japonya'ya akmıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkeler, toplam yatırımların % 17'sini çekebilmişlerdir⁸⁶. 1994 yılında toplam olarak 233.5 milyar dolar tutarında yabancı sermaye ihracı gerçekleşmiştir. Sırasıyla sermaye ihraç eden ülkelere bakacak olursak, ABD 58 milyar dolar, İngiltere 30 milyar dolar, Japonya 18 milyar dolarla ilk üç sırayı almışlardır. Aynı yıl ABD'ye 60 milyar dolar, İngiltere'ye 11 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi olmuştur⁸⁷. Toplam yatırımın % 37'sini gelişmekte olan ülkeler almıştır. İlk beş ülke sırasıyla, Çin, Malezya, Tayland, Meksika ve Arjantin'dir. Bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yönelik yatırımların % 55'ini aldığı görülmektedir. Çin tek başına 34 milyar dolarla % 40 pay almaktadır⁸⁸.

⁸⁵ GÜNGÖR, a. g. e. , s.49

⁸⁶ KARGÜL, a. g. e., s.582

⁸⁷ Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Eskişehir 1996, s. 543-544

⁸⁸ YASED, **Yabancı Sermaye Derneği Bülteni**, Mart 1996/2, s. 7.

Küresel yabancı yatırımlar; 1996 yılında 359 milyar dolar, 1997 yılında 464 milyar dolar ve 1998 yılında ise 644 milyar dolara ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların büyüme oranı ise; 1986-1990 yılları arasında ortalama % 24.3, 1991-1995 yılları arasında ortalama %19,6, 1996 yılında % 9,1, 1997 yılında % 29.4 ve 1998 yılında %38.7'ye ulaşmıştır.

Dünyada global olarak, doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımında, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörü yükselme göstermiştir. Yaklaşık on yıllık bir değerlendirme yapılacak olursa; gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların payı 1988 ve 1997 yıllarında sırasıyla imalat sanayiinde % 37.5 ve % 35.4, hizmetler sektöründe %42.9 ve % 53 olurken, gelişmekte olan ülkelere bu paylar imalat sanayiinde %66.8 ve % 50.1, hizmetler sektöründe ise % 25 ve % 41.3 olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, her iki ülke grubunda da hizmetler sektöründe önemli gelişmeler olduğu, buna karşılık imalat sanayi gelişmiş ülkelerde payını korurken, gelişmekte olan ülkelere önemli ölçüde düşüş kaydetmiştir⁸⁹.

1997 yılının sonunda meydana gelen Asya Krizi, Asya ülkelerinin doğrudan yabancı sermaye çekme performansını düşürmüştür. Bu olaylar neticesinde, gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye girişi 1998 yılında bir önceki yıla göre hemen hemen aynı kalırken, aynı dönemde gelişmiş ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri % 78 oranında artmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinden aldıkları pay bir önceki yıla göre 1998 yılına % 56.8'den % 27.2'ye düşmüştür⁹⁰.

UNCTAD'ın yayınladığı 2001 yılı dünya yatırım raporunda yer alan verilere göre, 1995 yılında dünya gelenindeki dolaysız yabancı yatırımların girişi 331.068 milyar dolar iken 1999 yılında 1.075 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında ise dünyadaki dolaysız yabancı yatırım girişi 1.270 milyar dolar olmuştur⁹¹. Diğer yıllarda olduğu gibi, 1999 yılında da dolaysız yabancı yatırımlar için dünyadaki en cazip ülke ABD olmuştur. 1999 yılında ABD'de gerçekleştirilen, dolaysız yabancı yatırımlar bir önceki yıla göre % 47.9

⁸⁹ DPT (2000), a. g. e., s.6

⁹⁰ EFE, a. g. e., s.59

⁹¹ UNCTAD, **World Investment Report**, 2001, s.291-293

oranında artmıştır. 1999 yılında, dünya sıralamasında ABD'yi sırasıyla, İngiltere, İsveç, Çin ve Fransa takip etmiştir⁹².

1.9.5. 2000'li Yıllarda Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları 2001 yılında 735 milyar dolara gerileyerek bir önceki yılın verilerinin % 50'ler oranında kalmıştır. Bu azalışın nedenleri arasında, dünya ekonomisindeki daralma dışında, ABD de yaşanan 11 Eylül saldırısının yarattığı güvensizlik ortamının da bir sonucu olarak uluslararası şirketlerin risk almak istememeleri ve sınır ötesi şirket devir ve birleşmelerinin ciddi oranda azalması gösterilmektedir⁹³.

UNCTAD'ın 2003 Dünya Yatırım Raporunda, 2002 yılında Dünyada yabancı yatırımların 651 milyar dolar ile 1998'den beri en düşük seviyede olduğu, gelişmiş ülkelere giden yabancı yatırım miktarında %22'lik ciddi bir gerilemenin söz konusu olduğu ve yabancı yatırımcılar temel sektörlerle yatırım yaparken, imalat ve hizmet sektörlerinde bir düşüşün yaşanmakta olduğu ve yabancı yatırımların miktarındaki düşüşün, bölgesel veya sektörel olarak belli bir trend izlemediği belirtilmiştir. Yabancı yatırım miktarındaki düşüşün sebepleri olarak, yavaş ekonomik büyüme, borsalarda yaşanan düşüşler, bazı endüstrilerde yeniden yapılanmada yavaşlık, şirket karlılıklarında azalma, şirket içi borçlanmalar, özelleştirmenin hızının kesilmesi gösterilmiştir⁹⁴.

2000 yılında ulaşılan 1,4 Trilyon Dolar tarihi rekor seviyesinden sonra 2003 yılına kadar düşüş eğilimi gösteren dünya toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2004 yılında tekrar artış trendine girmiştir. 2004 yılında bir önceki yıla göre % 27, 2005 yılında ise % 29 artış gösteren doğrudan yabancı yatırımlar 2006 yılında % 34,4 artarak 1,2 Trilyon Dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu tutar 2000 yılındaki ulaşılan tutardan sonra ulaşılan en yüksek ikinci seviyedir⁹⁵.

2005 yılında gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı sermayeden aldığı pay 2004 yılına göre % 34'lük bir artışla 542 Milyar Dolara ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırım ise 334 Milyar Dolar ile şüana kadar gözlenen en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Diğer

⁹² GÜNGÖR, a. g. e. , s.50

⁹³ Servet ÖZKÖK, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Vergi Sorunları**, Sayı:172, Ocak 2003, s.51-52

⁹⁴ UNCTAD, **World Investment Report 2003, FDI Policies for Development:National and International Perspective-Overview**, UN New York 2003, s.23.

tarafından gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişi oransal olarak azalmaktadır. 2004 yılında %39 olan bu pay, 2005'te %36'ya 2006'da %30'a gerilemiştir. Gelişmiş ülkeler arasında ilk üç sırayı 177,3 Milyar Dolarla ABD, 169,8 Milyar Dolar ile İngiltere ve 84,4 Milyar Dolar ile Fransa almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında ise Çin 70 Milyar Dolar, Hong Kong 41,4 Milyar Dolar, Singapur 31,9 Milyar Dolar, Rusya Federasyonu 28,4 Milyar Dolar ve Türkiye 20,2 Milyar Dolar ile ilk sıralarda yer almıştır⁹⁶.

Tablo No: 2

Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP) ve Dışa Açıklık Oranı, (Milyar ABD Doları, 2007 ve 2008 yıl sonu itibarıyla)

Ülkeler	Varlık		Yükümlülük		UYP(Net)		UYP(Net)/GSYH(%)		Dışa Açıklık Oranı(%)	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Arjantin	205	215	168	157	37	59	14	18	142	113
Brezilya	370	413	939	692	-569	-279	-43	-18	98	70
Çek Cumhuriyeti	116	118	184	201	-69	-83	-39	-38	172	147
Güney Afrika	215	159	283	209	-68	-50	-24	-18	176	133
Güney Kore	588	491	820	602	-232	-110	-24	-12	145	118
Hindistan*	331	358	408	420	-77	-62	-7	-5	65	65
Macaristan**	267	296	402	448	-135	-152	-98	-102	484	501
Meksika	219	234	612	601	-393	-367	-38	-34	81	77
Malezya	225	222	230	183	-6	39	-3	17	249	183
Rusya	1.099	1.010	1.226	756	-127	254	-10	15	180	105
Singapur	880	958	725	763	155	195	96	76	995	668
Türkiye	167	176	482	374	-315	-197	-48	-27	99,5	74

* Eylül-2008 sonu itibarıyla

** Macaristan Merkez Bankası ile Macaristan Merkezi İstatistik Ofisi verilerinden hesaplanmıştır.

Kaynak: IMF Uluslararası Finansal İstatistikleri (IFS), Mart-2009 ve IMF Özel Veri Yayımlama Standartları (SDDS) Veri Tabanı

Uluslararası yatırımlardaki gelişmeler bakıldığında en dikkati çeken gelişmelerden biri portföy yatırımlarının hızlı bir biçimde artmasıdır. IMF tarafından yayımlanan Eşgüdümlü Portföy Anketi Yükümlülükler ana kaleminin ülke dağılımını 2007 sonu itibarıyla bakıldığında aşağıdaki büyüklükler ortaya çıkmaktadır. IMF tarafından portföy yatırımı yapan ülkelerin toplam varlık toplamı 40 trilyon \$ olup, toplam içinde ABD % 18'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Anket sonuçlarına göre İngiltere, Fransa ve Lüksemburg sırasıyla % 8,7, % 7,5, % 7,2'lik paylara sahiptir. Enstrüman dağılımı açısından ise toplam varlıkların % 44'ünü hisse senetleri, % 56'sını ise borç senetleri oluşturmaktadır.

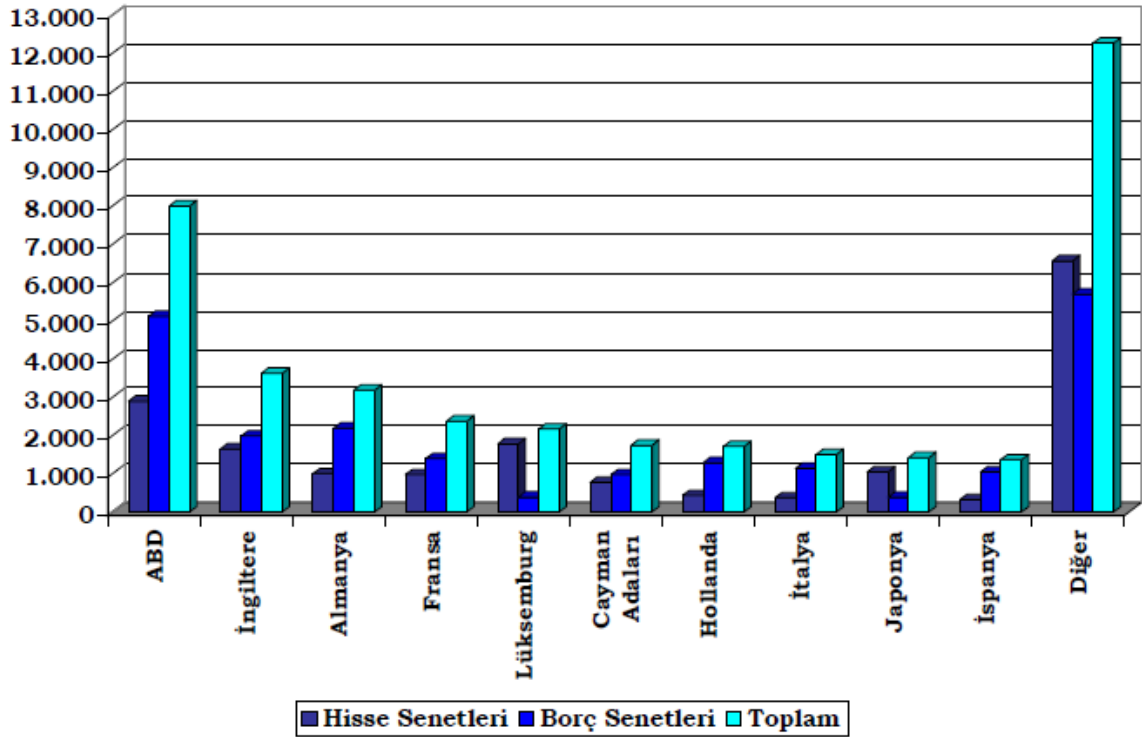
⁹⁵ Cem KOZLU; **Öfkeden Çözüme**, İş Bankası Kültür Yayınları No.677, Ekonomi Dizisi:31, Mas Matbaacılık, 2003, s.142.

⁹⁶ www.hazine.gov.tr/ erişim, 01.07.2007

Günümüzde yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere doğru kaydığı görülmekle beraber miktar ve yoğunluk bakımından gelişmiş ülkelerin yabancı sermaye-den almış oldukları pay daha fazladır. Gelişmekte olan ülke kaynaklı yabancı sermaye yatırımları da zamanla daha da fazlaşmaktadır. Uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip olabilmek, yeterli finansman ve teknik bilgiye sahip olabilmek, yüksek maliyetleri karşılayabilmek, gelişen endüstrilere sahip olmak gibi birçok zorlukla ve eksiklikle baş edebilmek gelişmekte olan ülkeler için zaman alıcı bir olgudur. Bu gibi engelleri aşmış olan sanayileşmiş ülkelerin dolaysız yabancı sermaye yatırımı yapmak konusunda ilk sırada olmaları normaldir⁹⁷.

Grafik 1

IMF Tarafından Takip Edilen Portföy Yatırımları 2007 Sonu İtibariyle Milyar \$

Kaynak: IMF Coordinated Portfolio Investment Survey, 2007

Dünya ekonomisindeki serbestleşme ve küreselleşme eğilimleri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerini başarabilmesinde kendi kaynaklarını ve kapasitelerini geliştirmesi için baskı yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin bunları başarabilmesinin tek alternatifi olarak dış finansman ve de özellikle yabancı yatırımlar görülmektedir. Uluslararası şirketle-

⁹⁷ AKSU, a.g.e. s.72

rin yaptığı doğrudan yabancı yatırımlara karşı gelişmekte olan ülkelerde var olan yaklaşımlar geçmişten günümüze doğru büyük dönüşümler yaşamıştır. 1990'lı yıllara kadar uluslararası yatırımcılar ve bunların yaptığı yatırımlara karşı büyük bir şüphenin var olduğu görülmektedir. Yabancı yatırımlar, ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede gelirden çok kaynak çıkışına yol açacağı ve dolayısıyla sömürgeciliğin bir aracı olduğu ve bu nedenle çok katı kısıtlamalar bir imkan olarak düşünülmüştür. Ancak tarihsel süreçte gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara bakışı çok büyük ölçüde değişim göstermiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu doğrudan yabancı yatırımları sömürgecilik olarak görmek yerine kurtarıcı olarak görmektedirler⁹⁸.

Gelişmekte olan ülkeler arasında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte birinci yere sahip olan ülke Çin'dir. Ekonomik reformlar 1978'de başladığı zaman Çin sadece, geniş iş gücüne oranla önemli boyutlarda sermaye kıtlığı içinde değil aynı zamanda, sanayileşmiş dünya ile karşılaştırıldığında son derece geri üretim teknolojisine sahip bir ülke konumundaydı. Çin'in teknoloji açığı sorununu çözebilmek için uyguladığı belirgin strateji, özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekerek, gelişmiş yabancı teknolojileri özümsemek olmuştur⁹⁹.

Çin yabancı sermayeye sunduğu ucuz iş gücü ve teşviklerle son yılların cazibe merkezi haline gelmiştir¹⁰⁰. Çin, yabancı sermayeyi finans piyasaları aracılığıyla çekme yerine yatırıma yönlendirerek sermayenin kalıcı olmasını sağlamıştır. Toplam 180 ülkeden gelen yabancı iş adamları, Çin'de toplam 350 bin firma açmıştır. Dünyada en büyük 500 çok uluslu şirketten 400'ünün Çin'de şubesi bulunmaktadır. Yabancı sermayeye sunulan olanakların yanı sıra Çin'in gittikçe büyümesinde, diğer bölge ekonomilerinin durgunluktan çıkmaması veya güneydoğu Asya Krizinin etkilerini atlatamamış olmalarının da payı vardır¹⁰¹.

Dünya Bankası'nın tahminlerine göre Çin 2020 yılında dünyanın ikinci büyük ticaret hacmine sahip ülkesi olacaktır. IMF'ye göre ise, Çin bugün ABD ve Japonya'dan sonra

⁹⁸ MERİÇ ve AY, a. g. e., <http://www.uludag.edu.tr>.

⁹⁹ Bekir GÖVDERE, Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 13, Yıl:4, Nisan 1999, s.103-104

¹⁰⁰ Andrew CHARLTON; "Incentives Bidding for Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses", OECD Development Center, **Technical Papers** No:203, January 2003, s.23.

¹⁰¹ Onur GÜNER, Çin ekonomisinin Canlanmasında Çin Vergi Sisteminin Rolü, **Vergi Sorunları**, Sayı:185, Şubat 2004, s.112

dünyada üçüncü büyük ekonomiye sahip ülkedir. Çin'in uyguladığı sosyalist piyasa ekonomisi, dış ilişkilerde liberalleşmeyi öngörmektedir. Dünya Ticaret örgütü tarafından yayınlanan son istatistiklere göre ise, dünyanın en büyük dış ticaret hacmine sahip 4. Büyük ülkesidir. Bu büyümenin sebebi yaklaşık 20 senedir Çin'in izlediği dışa açılma ve reform politikasıdır¹⁰². Gelişmekte olan ülkeler, istikrar yaratan bir finans kaynağı olan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekebilmek için, gerekli fiziki alt yapı ve yasal düzenlemelerini sağlamalı ve risk faktörlerini azaltarak güven veren bir yapının oluşturulması gerekmektedir.

UNCTAD tarafından Nisan 2009'da yayımlanan Global Doğrudan Yatırım Akımlarına Finansal Krizin Etkisinin Değerlendirilmesi başlıklı raporda, 2007 yılında en yüksek seviyesine ulaşan dünya çapındaki doğrudan yatırımların, gelişmiş ülkelerde başlayan finansal krizden 2008 yılının başlarında etkilenmeye başladığı, ancak asıl olumsuz etkinin yılın son çeyreğinde ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. 2003-2007 yıllarında doğrudan yatırımların artış trendini dünyadaki ekonomik büyüme, yatırım rejimlerinde süre gelen liberalizasyonlar ve çok uluslu şirketlerin büyüme stratejileri körüklemiş, 2007 yılında global düzeyde doğrudan yatırım girişleri tarihi düzey olan 1.9 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. 2007 yılı yaz aylarında ABD'de başlayan kriz, yatırım ortamında artan ölçüde bir bozulmaya yol açmıştır. 2008 yılının ilk yarısında çeşitli ekonomik göstergeler, global büyüme ve yatırımcı güveninde bir azalmayı göstermeye başlamış, bozulan yatırım ortamı, 2008'in başlarında ilk negatif etkilerini doğrudan yatırımları da içeren yatırım programlarında göstermiştir.

UNCTAD tarafından 2008-2010 yılları için yapılan Dünya Yatırım Beklentileri Anketi'ne göre, ankete katılan şirketlerin % 40'ı finansal istikrarsızlığın yatırım harcamaları ve programları üzerinde "olumsuz" veya "çok olumsuz" etkilerinin olacağını belirtmişlerdir. Ekim 2008'de kriz, değişik endüstrilerde faaliyet gösteren büyük şirketleri satışlarındaki keskin düşüşlerle etkilemiş, krizden doğrudan etkilenen finansal hizmetlerle başlayan şok dalgaları, imalattan alt yapı ve hizmetlere kadar uzanan pek çok sektöre ulaşmıştır. Gelişmiş bazı ülkelerdeki resesyon ve dünya çapındaki ekonomik yavaşlama ile kredi alma koşullarının sıkılaşması ve düşen karlar pek çok şirketin üretimi kısma, işçi çıkarma ve sermaye harcamalarını azaltma planlarını açıklamalarına neden olurken, bu unsurların tü-

¹⁰² GÜNER, a.g.e., s.112

münün doğrudan yatırımlar üzerinde etkileri olmuştur. UNCTAD tarafından yapılan ilk tahminlere göre dünyadaki doğrudan yatırım akımları 2008 yılında % 15 oranında düşmüştür. Aynı zamanda, birleşme ve satın almalarda da % 29 oranında azalış meydana gelmiştir.

Yaşanan gelişmelere dikkat edildiğinde yaşanan küreselleşme olgusu karşısında 1.9 trilyon dolara ulaşmış olan yabancı sermaye hareketlerinin büyük bölümü portföy yatırımı olsa bile önemli ölçüde bir kısmı doğrudan yabancı sermaye şeklindedir. Dünyanın birçok ülkesi yatırım cazibesini arttırmaya yönelik politikalarının kalitesini geliştirmeye çalışmaktadır. Özellikle ileri teknoloji sektörlerinde bu cazibe rekabetinin çok güçlü olduğu görülmekte ve ülkeler teşvik rekabeti içerisine girmektedir. Ülkemiz açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasında AB ülkelerinin rolü ve önemi Türkiye'deki huku-ki zemin ortaya konularak daha sonraki bölümde tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YASAL DÜZENLEMELERİ VE GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye’de yabancı sermaye ile ilgili ilk düzenleme 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu’dur. Bu kanun döviz kontrolünü düzenlemiştir. 1447 sayılı kanunla borsalarda işlem gören yabancı hisse senetleri alış-verişleri denetim altına alınmıştır. Bu kanunu 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu izlemiştir. Bu kanunla döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemek amaçlanmıştır. 1930 ile 1947 yılına kadar ki dönem yabancı sermayenin engellendiği dönemdir. 1930 yılındaki kanun Türkiye’de yabancı sermayeyi engelleme politikası aracı olarak kullanılmıştır. 1947 yılındaki Bakanlar Kurulu Kararı ile (22 Mayıs 1947 tarihli ve 13 sayılı karar) bu engelleme dönemi son bulmuştur. 13 sayılı karar ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, transferi hakkında ek düzenlemeler yer almıştır.

Türkiye’de yabancı sermayenin teşviki konusunda ilk kanun 01.03.1950 tarih ve 5583 sayılı “Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanun” dur. Bu kanunla hem ülkeye gelen yabancı sermayeye belirli şartlar altında transfer garantisi verilmiş hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı getirmiştir. Bu düzenleme yabancı sermayeyi özendirme yönünden ilk işarettir.

5583 sayılı kanun bir yıl sonra kaldırılmış, 08.09.1951 yılında “ 5821 Sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu” yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun sermaye kapsamını dar tutmuş, kar ve ana para transferleri ile birlikte sektörle ilgili bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu kanuna göre yabancı sermaye Türk özel sermayesine açık olan işlerde kullanılacak, tekel ve ayrıcalık öngörmeyecek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecektir. Ayrıca yıllık kar transferleri % 10’nu geçmeyecektir. Bu yönüyle kanun, beklenen özellikte yabancı sermaye akışını sağlamakta başarılı olamamıştır.

18.01.1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı “ Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunu olarak tanımlanan bu kanun, 2003 yılına kadar yürürlükte kalarak, yaklaşık 50 yıl boyunca Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarının yasal çerçevesini oluşturmuştur.

6224 sayılı kanunun, yürürlüğe girdiği tarihten bu yana dolaysız yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılamadaki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, 05.06.2003 tarihli 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun çıkarılması ihtiyacını doğurmuştur¹.

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 24 Ocak 1980 tarihli 8/168 sayılı ve 07.06.1995 tarih ve 95/6990 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararnameleleri, yine aynı kanuna ilişkin 28.08.1995 tarih ve 22384 sayı no'lu tebliğ, , 6326 sayılı Petrol Kanunu, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve bununla ilgili 17 sayılı kararname, 1954-2003 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de Yabancı sermaye ile ilgili uygulamaların yasal çerçevesini oluşturmuştur².

2.1.1. 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

18 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dönemin doğrudan yabancı yatırımları için gerekli yasal altyapıyı sağlayan oldukça liberal bir mevzuattı. Ancak yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik olarak gösterilen reform çabalarına karşın, 6224 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana doğrudan yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılamadaki ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, yeni bir kanunun hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Yasanının isminde “Teşvik” ibaresinin yer almasının nedeni, o yıllar için teşvik unsuru olarak kabul edilebilecek kar transferi, eşit muamele gibi hususları içermesi idi. Ancak yasanın yürürlükte kaldığı yaklaşık yarım asırlık zaman dilimi içerisinde, ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve ilgili mevzuatta yapılan değişiklikler, söz konusu hususların teşvik aracı yerine, genel kabul görmüş uluslararası yatırım ilkelere dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle uluslararası tanımlamalara da uygun ola-

¹ www.hazine.gov.tr, erişim: 25/01/2006

² KARLUK(1983), a.g.e. s.49.

rak 17/06/2003 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 4875 sayılı yeni yasanın ismi “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” olarak belirlenmiştir³.

18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yerine, Türkiye’deki yatırım ortamının liberal niteliğini öne çıkaran bir yasa hazırlanmıştır. Zira bir ülkenin yatırım mevzuatı, o ülkenin uluslararası yatırımlara olan bakış açısını yansıtmaması bakımından önemlidir. Doğrudan yatırımlara ilişkin temel yasa olarak tasarlanan yeni “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile esas olarak, ülkemizin uluslararası yatırımlara yönelik eşitlikçi ve liberal yaklaşımı yansıtılmakta ve yasaya “yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar veren” ve yatırımcının değişik mevzuatlar gereği sahip olduğu haklar ve tabi olduğu yükümlülükleri gösteren “yasal bir rehber” niteliği kazandırılmaktadır⁴.

4875 sayılı kanunun amacı; doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların arttırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir.⁵

05.06.2003 tarihinde kabul edilen 17.06.2003 tarihli 25141 sayılı Resmi gazetede yayımlanan 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”na göre doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esasları şu şekilde özetleyebiliriz⁶:

- Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1954 yılında öngörmüş bulunan milli muamele esasına bu kanunda da yer verilerek, ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklere tabi olmalarının esas olduğu belirtilmiştir.

- Yeni kanununla Yabancı sermayeli olarak kurulacak yeni şirketleri, iştirakleri veya açmak istedikleri şubeleri için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nden almak zorunda oldukları ön izin şartı kaldırmıştır Böylece kuruluş işlemi tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilecektir. Bu düzenlemeyle daha önce alınan şirket ve

³ www.hazine.gov.tr, erişim: 28/01/2006

⁴ www.hazine.gov.tr, erişim: 28/01/2006

⁵ 17.06.2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanmıştır.

şube kuruluş izni, yatırım izni, sermaye artış ve hisse devir izinleri gibi izinler artık alınmayacaktır. Ancak, daha önce kurulmuş olan ve bu Kanun kapsamında kurulan yabancı sermayeli şirketler bir Türk Şirketi kimliği ile yerli şirketlerin alması zorunlu olan her türlü izinleri almak ve gerekli tüm yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar.

- Kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasa ve Kamulaştırma Kanununda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış, kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamayacakları ifade edilmiştir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilecektir.

- Yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şart ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilecekleri belirtilmiştir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynı hak edinmeleri serbesttir.

- Yeni Kanun ile Hazine Müsteşarlığı'na, yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi verilmiştir. Yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin/onay prosedürünün kaldırılmış olması nedeniyle, anılan görevin yerine getirilmesi, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgilerin kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşlarından edinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla Müsteşarlık, ilgili birimlerden yatırımla ilgili bilgi istemeye yetkili kılınmıştır.

⁶ www.hazine.gov.tr, erişim: 28/01/2006

- Hazine Müsteşarlığı yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticari faaliyette bulunmamak şartıyla “İrtibat Bürosu” açma izni verebilir. İrtibat Bürolarının kuruluş işlemleri ve faaliyetleri konusunda yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir.

- Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk ticaret kanunu hükümleri uygulanacaktır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, o ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya o ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

- Bu kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na çalışma izni verilir. Bakanlıkça bu konuda “Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik” çıkarılmıştır.⁷

Yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile 6224 Sayılı Kanun ve ilgili mevzuata göre yabancı sermayeli şirket kurmak için yabancı ortak başına asgari 50.000 ABD Doları sermaye getirilmesi şartı ve limited ya da anonim şirket kurma zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır.

6424 Sayılı Kanun kapsamında kurulan yabancı sermayeli şirketler kazanılmış hakları saklı tutulmak suretiyle yeni kanuna tabi olacaklardır. 4875 Sayılı Kanun, ülkemizin, uluslararası üretimin yaygın olduğu dünya ekonomisinden, ciddi bir pay alması gayretiyle oluşturulmuş, yabancı yatırımlara karşı eşitlikçi ve oldukça liberal bir kanundur.

2.1.2. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

6224 sayılı kanun, yabancı yatırımları belirgin bir şekilde teşvik amacıyla hazırlanmış ve o zamandan beri petrol arama çıkarma, işletme ve dağıtımıyla ilgili yatırımların dışındaki tüm yabancı yatırımcıların dayandığı yasal düzenlemeyi oluşturmuştur. Bu kanunun 5821 sayılı kanundan en belirgin farkı; yabancı sermayenin kabul edileceği alanlarda kar ve sermaye transferlerini sınırlayan hükümleri kaldırmış olmasıdır⁸. 6224 sayılı kanunun yabancı sermayenin gelmesini sağlamak açısından en elverişli kuralları, yabancı te-

⁷ 29.08.2003 tarih ve 25214 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁸ TUNCER, a.g.e.,s. 75.

şebbüsün milli teşebbüs yanında eşitlik içinde çalışması, karların transferi olanağı ve kredilerin devlet tarafından garanti edilmiş bulunmasına ilişkin olanlardır⁹.

Yabancı yatırımcının kar transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama yoktur. Kanun, dışarı transfer edilemeyen karların istenildiğinde ana sermayeye ilavesini kabul etmektedir. Yerli ortaklık durumunda yabancı ortak için sermaye payı tavanını getirmemekte, kanunda yerli şirketlere tanınan bütün haklardan yabancı şirketlerinde yararlanabileceği öngörülmektedir. 6224 sayılı kanuna göre Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, Bakanlar Kurulu'ndan izin almak zorundadır. Bakanlar Kurulu, ülkeye gelecek sermayenin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı kanaatine varırsa, bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi çıkartarak yatırımın yapılmasına izin verir. Yabancı sermayeye izin verirken, yatırımın kalkınma planlarında öncelik taşıyan sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermesi, ülkeye ileri bir teknoloji getirmesi, ithal ikamesi sağlaması, AET'de rekabet imkânına sahip olması, yan sanayii geliştirmesi, büyük ölçüde ithal malı ham maddelere bağlı olmaması, yarattığı katma değer mükün olduğu kadar büyük olması, ihracata yönelik bulunması, ekonomide tekeller yaratmaması, yabancı sermayeli işletmelerin hisse senetlerinin en az %51'inin Türklere ait olması gibi şartlar aranmaktadır¹⁰.

6224 sayılı kanunun 1. Maddesinde yasanın kapsamı ve mevzuu açıklanmıştır. Buna göre 6224 sayılı kanun *“memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması ve Türk hususi teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması şartıyla Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ile Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlar”* hakkında uygulanmaktadır. Ayrıca 1. madde şartlarına haiz bir teşebbüs, yabancı sermaye sağlamak şartı ile yabancı eleman çalıştırabilir ve kendisi bu kanundan yararlanarak çalışabilir¹¹.

Kanunun 1. maddesine 4105 sayılı kanunla ilave edilen yabancı sermayenin ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olamayacağı hüküm altına alınmıştır.

⁹ TEKİNALP, a.g.e., s. 144.

¹⁰ KARLUK, a.g.e., s.50.

¹¹ ÇELİKEL, a. g. e. s.139.

Kanunun 2. maddesine göre, kanunun mevzuuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsii veya yeniden faaliyete geçirilmesi için hariçten ithal edilen, yabancı para şeklindeki sermaye, makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile Komitenin kabul ettiği sair lüzumlu mallar, lisanslar, patent hakları ve alameti farika gibi fikri haklar ve hizmetler, ana yabancı sermaye kapsamına girmektedir.

6224 sayılı kanunun 3. maddesi hükmüne göre; Yabancı teşebbüs, yürürlükteki vergi kanunu hükümlerine göre elde ettiği karların tamamını veya bir kısmını Komitenin kararı ile ana yabancı sermayeye ilave edebilir veya 1. Maddedeki şartları haiz bir teşebbüse yatırabilir¹².

Kanunun 4. ve 5. maddesinde kar transferleriyle ilgili hükümler düzenlenmiştir. Bu hükümler kar transferini kolaylaştırmış ve genişletmiştir. Net karın, teşebbüsün tasfiyesi halinde satış sonrasındaki hasılatın, teşebbüsteki ana sermayenin kısmen veya tamamen satılması halinde elde edilen hasılatın, yabancı sermayenin mensup olduğu menşe memleket para cinsiyle ve resmi kambiyo rayici üzerinden transferine olanak verilmektedir.

6. maddesinde, kuruluşların dış borçları taksit ve faizleri teminat veya kefalet karşılığında 1 milyar TL'yi geçmemek üzere Bakanlar Kurulu Kararıyla Maliye Bakanlığı'nın kefalet verebileceği hükmü getirilmiştir. 7. maddede yabancı personel, işçi çalıştırabilecekleri ve bunların kazançlarının belli bir kısmının dışarıya transfer edilebileceği hükmü yer almaktadır. Kanunun 8. maddesinde, Yabancı Sermaye Teşvik Komitesinin oluşumu ve komiteye iletilen müracaatları en geç 15 gün içinde karara bağlayacağı ve komitenin kararlarının tebliğinden itibaren ilgililerin 30 gün içerisinde itiraz edebileceği belirtilmiştir.

Kanunun 10. maddesiyle yerli sermayeye tanınan tüm hak, teşvik, muafiyet ve kolaylıklardan, yabancı sermayenin de aynı ölçüde yararlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, yabancı sermayenin bir gün politik, ekonomik, sosyal veya buna benzer sebeplerle ülkeyi terk etmesi gerekirse, getirmiş olduğu sermayeyi yine o tarihte tekrar götürmesi 6224 sayılı kanun ile mümkün hale getirilmiştir.

¹² TEKİNALP, a.g.e., s. 148.

Amerikalı uzman C.B. Randall'ın görüşleri ve tavsiyeleriyle hazırlanan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” en azından hukuki çerçevesiyle Türkiye’yi yabancı sermaye için cazip hale getirecek bir niteliğe sahip olacağı umulmaktaydı. Bu kanunu bir önceki kanundan en önemli farkı şart koşulan bütün sınırlamaların yabancı yatırımcının cesaretini kırdığı gerekçesi ile kaldırılmasıdır. Herhangi bir çalışma alanında yabancı yatırımcılara hiçbir sınırlama getirmeyen 6224 sayılı kanun, kapsam olarak liberal ve teşvik edici ilkelere sahiptir. Ancak bu kanunun liberal olduğu kadar yeterince açık olmaması, farklı politik ve bürokratik çevrelerce çok değişik biçimlerde yorumlanması sonucunu getirmiştir. Özellikle 1. maddede belirtilen, yabancı sermayenin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması hususunda nasıl ve hangi kriterlere göre karar vereceğinin belirsizlik taşıması karşısında herhangi bir yatırım müracaatının kabul edilmesi veya ret edilmesi aynı derecede ihtimal dahilindeydi.¹³

2. 1.3. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı

24 Ocak 1980 tarih ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnameye dayanarak yabancı sermayeyle ilgili kararlar ve işlemlerde ahenk ve surat sağlamak üzere maliye, ticaret, sanayi ve teknoloji bakanlıkları ve DPT tarafından yürütülen hizmetleri bir arada toplamak amacıyla; Cumhurbaşkanlığının 14 Ocak 1980 tarih ve 444 sayılı tezkeresine dayanılarak Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. Yine aynı kararnameyle yabancı sermayeye açık olan faaliyet sahaları sınırlandırılmış, bazı sektörlerde asgari ihracat şartı getirilmiş ve yabancı sermaye payının en az %10, en fazla %49 olması hükme bağlanmıştır. 13 Mart 1980 tarihli karar ile sektör, ortaklık payı ve asgari ihracat ile ilgili şartlar kaldırılmış ve böylece yabancı yatırımcılar için sektör ve ortaklık payı sınırlaması kalmamıştır¹⁴.

12.02.1986 tarih ve 86/60353 sayılı kararnamenin eki olarak yeni bir yabancı sermaye çerçeve kararnamesi oluşturulmuştur. Toplam yabancı sermaye tutarı 50 milyon USD \$’ını aşan yatırım ve iştiraklere izin vermeye ve teşviklerden yararlandırmaya DPT yetkilidir. Bunu aşan miktar için inceleme DPT tarafından yapılmakta, izinde bakanlar kurulunca verilmektedir. Diğer uygulamalar ilgili kurumun yine DPT olduğu belirtilen

¹³ KARPAT, a.g.e., s.328-329.

¹⁴ İsa COSKUN; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Rejimi ve Yabancı Sermayeye Sağlanan Teşvikler”, **Yaklaşım Dergisi**, Mayıs 1998 Sayı:65 s.63

kararda, 8/168 sayılı yabancı sermaye çerçeve kararname ile gelen ek ve değişiklikler bu karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. Türk parasının kıymetini koruma kanununun 28 ve 30 sayılı kararlarına göre faaliyet gösteren kuruluşlar da bu karar hükümlerine dahil edilmiştir¹⁵.

Yabancı sermaye çerçeve kararına ek olarak yayınlanan 25.05.1986/18117 nolu tebliğde, izinle ilgili müracaat ve uygulama esasları ayrıntılı olarak bildirilmekte, yabancı sermaye girişinde minimum sınır 50 bin dolar olarak kaydedilip, Petrol Kanununun dışında kalan kuruluşların Yabancı Sermaye Başkanlığına tescil etmek suretiyle tebliğden yararlanabileceği belirtilmektedir. Bu çerçeve kararında 13/05/1990 tarih ve 90/473 sayılı kararla yapılan değişiklikle Müsteşarlıkça incelenerek Bakanlar kurulunun onayına sunulacak toplam yabancı sermaye miktarı 50 milyon dolardan 150 milyon dolara çıkarılmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarını düzenleyen kaynaklarımızdan bir diğeri de 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararıdır. Bu karar, 23.07.1995 tarihinde, 22352 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yabancı sermaye çerçeve kararı kapsamında Türkiye'ye yabancı sermaye getirilmesi ile ilgili promosyon, izin, tescil, yatırım teşvik araçlarından yararlandırma verilen izin belgelerini ve tescilleri iptal etme, özel sektör kuruluşlarının yabancı idari ve teknik personel çalıştırma müracaatlarını değerlendirme ve Türkiye'deki kamu ve özel sektör kuruluşlarının yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmalarını tescil etme yetkileri Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ayrıca, ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren ve ilgili mevzuatla yatırım ve hizmetlerin kısmen veya tamamen yerli ve yabancı şirketler vasıtasıyla yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilmesi için gerekli organizasyon ve koordinasyonu yapmakla görevlidir¹⁶.

Yeni kararname ile yatırım sahaları daraltılmamış ayrıca kar transferi ve ücret yanında tasfiye halinde sermayenin tümünün transferi de garanti altına alınmıştır.

¹⁵ DPT, **Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Esasları**, Ankara 1991, s. 7-9

¹⁶ TOBB, **İktisadi Rapor**, 1990, s.9

2.1.4. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ

95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararına göre verilecek müsaadelerle ilgili müracaat ve uygulama esaslarını belirlemek amacıyla, 24/08/1995 tarih ve 22384 sayılı 2 nolu tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğe göre dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar, Türkiye’de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak için Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’ne müracaat etmek zorundadırlar. Eğer mevcut şirketlere ortak olmak veya hisse almak isterlerse yine Genel Müdürlüğe müracaatları gereklidir. Hisse devirlerinde satış bedelini serbestçe tespit edebilirler. Ancak Genel Müdürlük gerek görürse bunu kendisi veya başka kuruluşlara bırakabilir. Hisse devri, izne tabi değildir. Ancak değişiklik tarihinden itibaren bir ay içinde Genel Müdürlüğe bilgi verilmesi zorunludur.

Türk ve yabancı sermayeli şirketlerde yabancı ortağın pay oranı değiştiğinde Genel Müdürlükten izin alınması gereklidir. Türk sermayedarın ortaklık payı değiştiğinde ise, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na müracaatları, ilandan itibaren 1 ay içerisinde de Genel Müdürlüğe tescil ettirmeleri yeterli olmaktadır.

Genel müdürlüğün son çerçeve karar ile 150 milyon dolar olan yetki sınırı, bu tebliğde söz konusu edilmemiştir. Ancak yabancı banka şubeleri ve mali müesseseler hakkındaki hükümler ve prosedürler saklıdır. Tebliğ bunlara göre değiştirilmiştir. Sistematik bir düzenleme yapılarak, Türk ortaklar hakkında bilgi verme gereği ilave edilmiştir. Yabancı- nın sermaye olarak getireceği dövizin hemen TL’ye çevrilerek bloke edilmesi şartı kaldırılmış olup, yabancı ortak adına açılacak, döviz tevdiat hesabında, şirket kuruluşu tamamlanıncaya kadar blokeli olarak tutulabileceği belirtilmiştir. Ticaret Kanunundaki değişikliklerle Limited ve A.Ş.’ler için getirilen askeri sermaye Şartına uyulmak üzere gerekli sermaye yatırımının nasıl yapılacağına dair hükümler konulmuştur. Müracaat sırasında istenen fizibilite raporu basitleştirilerek ticaret ve yatırım girişimleri için tek bir “müracaat formu” şeklinde birleştirilmiştir. Yabancıların menkul kıymet satın almalarının serbest ve izinsiz olduğuna dair hüküm eklenmiştir¹⁷.

Yabancı sermaye mevzuatındaki bu gelişmelerin yanı sıra 1980’de garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye’de yatırımlara dönüştürülmesi sağlanmıştır. Ayrıca 1983’de 2088 sayılı kanun ile 6385 sayılı Petrol Kanununda yapılan değişiklik 1985 yılında 3218

¹⁷ İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No:1996-3, s.152-153

sayılı Serbest Bölgeler Kanununun yürürlüğe girmesi, yine 1983’de Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile ilgili 28 sayılı karar ile 17 sayılı kararın kaldırılması ve bunlara ek olarak 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununun yeniden düzenlenmesi, 2172 sayılı Madenlerin Devletleştirilmesi ile ilgili yasanın iptali ve yabancı sermayeli yatırımların dolaylı da olsa teşvikini sağlamıştır.¹⁸ Ayrıca, 13.12.1994 tarihinde 4045 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, 25.06.1995 tarihinde 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 24.06.1995 tarihinde 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında Kanun gibi dolaysız yabancı sermayeyi dolaylı yollardan etkileyecek yasalar çıkarılmıştır.

2.1.5. 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

20/02/1930 tarihinde yürürlüğe giren 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’nun amacı, döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemektir. Türkiye’de faaliyet gösterecek yabancı sermayeli kuruluşların sermayeyi döviz olarak dışarıdan getirme zorunluluğu bu kanunla hükme bağlanmıştır.

25.05.1947 tarihinde 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar çıkartılmıştır. Bu kanunla yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, sermaye ve kâr transferi düzenlenmiştir. 13 sayılı kararname ile Türkiye’de iş yapmak isteyen yabancıların gerekli nakdi sermayeyi ve işletme akçelerini döviz olarak dışardan getirmeleri zorunluluğu konuyor, buna karşı yapılacak yatırımın yurdun kalkınması için yararlı görülecek sanayi, tarım ve bayındırlık alanlarında veya ihracatı arttırıcı nitelikteki ticaret alanlarında olması şartı ile yabancı sermayeye transfer garantisi tanınıyordu.¹⁹

11/08/1962 tarihinde yürürlüğe giren 17 sayılı kararnameye göre Türkiye’ye gelecek yabancı sermayeli kuruluşlar, T.C. Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığına başvuracaktır. 17 sayılı kararname, üç önemli alanda çok sıkı kısıtlamalar getirmektedir.²⁰

- İlke olarak teşebbüs, sermayesini arttıramaz; bu hüküm işletme varlıklarının cari değeri ile kuruluş sermayesi arasında çok önemli bir farkın oluşmasına yol açmıştır.

¹⁸ TOBB, a.g.r., s.9

¹⁹ KARPAT, a.g.e., s.328

²⁰ YASED, a.g.e., s.9

- İşletmelerin borçlanmaları çok fazla kısıtlanmıştır. Kârlı kuruluşlar için mal varlıklarının %50'si kadar borçlanmaya izin verilmiştir.
- Üçüncü kısıtlama ise yabancı sermayenin kâr transferinin olanaksız olmasıdır. Aynı hüküm, tasfiye sonucu elde edilen sermaye içinde geçerlidir. Kâr ya da tasfiye geliri Merkez Bankasında bloke edilmekte ve sadece belirli koşullarda Türkiye'deki harcamalar için kullanılabilir.

17 sayılı kararname uygulamada olduğu dönemde kambiyo kontrolleri ve yabancı sermayeyi engelleme politikasının bir aracı olarak kullanılmıştır.

1980 sonrasında yoğunlaşan dış kaynak ihtiyacı, kısa vadeli sermaye ithalini ortaya çıkartmıştır. 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile serbestleşme sürecine giren Türkiye'de reel faiz hadlerinin yükselmesinin etkisiyle yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir.²¹

32 sayılı karar ile, dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de şirket kurmak, mevcut, kurulacak şirketlere iştirak etmek ve şube açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları ile irtibat bürosu açmaları 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre gerekli izni almak, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmak ve öngörülen sermayeyi getirme kaydıyla serbesttir. Türkiye'de yerleşik kişilerin dışarıda yerleşik kişilerle lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları yapmaları 6224 sayılı kanuna göre gerekli izinleri almak kaydıyla serbesttir.²²

32 Sayılı Kararname ile, gayrimenkuller ve ayni haklar üzerindeki blokaj hükmü kaldırılmıştır. Buna göre; yabancıların döviz bozdurmaksızın yurt içinde elde ettikleri gayrimenkullere ve ayni haklara ait gelirlerin, yurt içinde kullanımı veya yurt dışına transferi

²¹ Ali ÖZDİN, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu", **Vergi Dünyası**, Sayı:267, Kasım 2003, s.113

²² Ali E. ŞAHİN, Yabancı Sermayenin Türkiye'deki Durumu, **Vergi Sorunları**, Sayı:89, Şubat 1996, s.27.

serbest hale gelmiştir. Bu kararname ile yalnızca kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmiş, aynı zamanda özel sektöre ara girdi ithalatında da kolaylıklar getirilmiştir.

2.1.6. 7462 Sayılı Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Kanunu

28 Şubat 1960 tarihinde yürürlüğe giren 7462 sayılı kanun, istisnai bir kanun olup tek bir kuruluş için çıkarılmıştır. 7462 sayılı kanun 11 maddeden oluşmakta ve bu kanun ile Ereğli Demir ve Çelik Fabrikasının kurulması için ülkeye sermaye ithali mümkün olmuştur. Ülkeye gelen yabancı sermaye kuruluşun büyüklüğü ile sınırlıdır ve sonsuz olarak faaliyetine devam etme hakkı yoktur.²³

Bu kanuna göre şirkete sermaye yatıran hissedarlar ile Türkiye dışında satılan tahvillerin sahipleri,6224 sayılı kanunun verdiği haklardan yararlanabilecektir. Kanun hisse senetleri sahipleri tarafından ödenmiş sermayelerin yılda %6'sı nispetinde kâr dağıtılmasına imkan vermekle birlikte, imkan olmadığı takdirde, Maliye Bakanlığı 5 yıl müddetle kâr noksanını tamamlamayı taahhüt etmektedir. Bu hüküm 6224 sayılı kanunda mevcut olmadığı gibi, yabancı sermayeye ilk kuruluş yılında büyük kolaylık sağlayan ve onu teşvik edici bir mahiyettedir.²⁴

2.1.7. 6326 Sayılı Petrol Kanunu

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişindeki özel düzenlemelerdendir. 26/03/1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Petrol Kanunu ile Türkiye'de yabancıların petrol aramasına izin verilmesi pek çok tartışmaya sebep olmuş ancak teknik bilgi ve ileri teknoloji gerektiren bir konu olması sebebiyle yabancıların Türkiye'de petrol aramasına müsaade edilmiştir.

6326 sayılı kanunun amacı, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetlerini düzenlemektir. Amerikan petrol şirketlerinin avukatı Marks Ball yönetiminde hazırlanan bu kanunda petrolde devletçilikten vazgeçilmekte, petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle değerlendirilmesi kabul edilmektedir. Bu kanun yatırımcıya petrol çıkarma işine ilişkin her türlü malzemeyi gümrükten

²³ KARLUK(1983), a.g.e., s.49

²⁴ Erol ZEYTİNOĞLU, **Türkiye'de Yabancı Sermaye, Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Sermet Matbaası, İstanbul 1973, s.401

muaf olarak ithal etme ve elde ettiği kârı belli şartlar dahilinde transfer etme imkanı tanımış, petrol arama, sondaj, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir. 1957 yılında yabancı sermayeye rafineri kurma hakkı da tanınmıştır.

17/04/1973 tarih ve 1702 sayılı Petrol Reformu yasası ile devlet adına izin, arama ve işletme ruhsatnamesi ile diğer belge alma hakkı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına verilmiştir. Bu düzenlemelerin yapılmasından sonra yabancı sermayeli petrol şirketlerinin büyük bir kısmı yatırımlarını geri çekmiştir.

Petrol arama ve işletmeciliğini geliştirmek amacıyla 28/04/1983 tarihinde 2802 no'lu yasa ile 6326 sayılı kanunda değişiklikler yapılmıştır. Bu yasaya göre, petrol hakkı sahipleri, 01 Ocak 1980 tarihinden sonra buldukları petrol sahasında ürettikleri ham petrol ve doğal gazın tamamı üzerinden kara sahalarında % 35'ini deniz sahalarında %45'ini ham veya mahsul olarak ihraç hakkına sahiptirler. Geri kalan kısım ile 01 Ocak 1980 tarihinden önce buldukları sahalardan üretilen ham petrol ve doğal gazın tamamı ile petrol ürünleri, ülke ihtiyacı için ayrılacaktır. Ayrıca Kuyu başı fiyatının tespitinde Petrol Kanununun 3. maddesi hükümleri gereğince ihtiyacın devamlı olarak teminine müsait bir piyasadan fiilen sağlanabilen petrolün serbest rekabet fiyatı emsal alınacağı belirtilmiştir. Petrol hakkı sahibince talep edilen kuyu başı fiyatı Petrol İşleri Genel Müdürlüğünce bu esasa göre değerlendirilerek onaylanır²⁵.

Yabancı petrol şirketleri, gerekli malzemeyi, akaryakıtı ve ulaşım araçlarını, gümrük, vergi, resimlerden ve ayrıca petrol ve ürünleri ithalinde de 2020 yılına kadar muaf tutmuştur. Kanunda, petrol hakları ile ilgili başvuru ve karar sürelerini kısaltan ve işlemleri hızlandıran gerekli değişiklikler de yer almıştır. Kanunun bir diğer önemli özelliği de yabancı şirketlerin yurt dışına ihraçla elde ettikleri dövizleri, transfer hakkından düşebilmeleleri ve petrolle ilgili her türlü ödemelerde kullanabilmeleri olanağı sunmasıdır.

2.1.8. Uluslararası Tahkim Kanunu

Ev sahibi ülkelerce uygulanan hukuki prosedürlerin yeterli ve hızlı olmadığını ileri süren çok uluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmanın ön koşulu olarak

²⁵ KARLUK, a.g.e., s.67

ulusal yasalardan vazgeçilmesini ve tüm uyuşmazlıkların uluslararası tahkim ile çözülmesini öngörmektedirler.

10 Haziran 1958 tarihinde New York'ta imzalanan Yabancı Tahkim Kararlarının Tanınması ve Uygulanmasına Dair Sözleşme 7 Haziran 1959 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeye 2 Temmuz 1992 tarihinde taraf olmuştur²⁶.

21 Haziran 2001 tarihinde 4686 Sayılı Milletler Arası Tahkim Kanunu'nu kabul edilmiştir. Bu kanun milletlerarası tahkime ilişkin usul ve esasları düzenlemek için çıkarılmıştır. Kanun yabancılık unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu Kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında uygulanacak; Türkiye'de bulunan taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklara ilişkin uyuşmazlıklar ile iki tarafın iradelerine tabi olmayan uyuşmazlıklarda uygulanmayacaktır. 4501 sayılı Kanun²⁷ uyarınca yabancılık unsurunun bulunduğu belirlenen, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi de bu Kanun'a tabidir²⁸.

Yabancılık unsuru, Kanun 2. maddesinde sayılan aşağıdaki hallerin herhangi birinin varlığı halinde oluşacak ve milletler arası nitelik kazanacaktır²⁹:

- Tahkim anlaşmasının taraflarının yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin ayrı devletlerde bulunması.
- Tarafların yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin;
 - a) Tahkim anlaşmasında belirtilen veya bu anlaşmaya dayanarak tespit edilen hallerde tahkim yerinden,
 - b) Asıl sözleşmeden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerden veya uyuşmazlık konusunun en çok bağlantılı olduğu yerden, başka bir devlette bulunması.

²⁶ M.Ayhan ALTINTAŞ, Uluslar arası Yatırımların Korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kurulları, **Hazine Dergisi**, Nisan 1998, Sayı, 10, s.17

²⁷ 21/01/2000 tarihli ve 4501 sayılı Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uygulanması gereken ilkelere Dair Kanun

²⁸ 05/07/2001 tarih ve 24453 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

²⁹ 05/07/2001 tarih ve 24453 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

- Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına göre yabancı sermaye getirmiş olması veya bu sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışından sermaye sağlanması amacıyla kredi ve/veya güvence sözleşmeleri yapılmasının gerekli olması.
- Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşme veya hukukî ilişkinin, bir ülkeden diğerine sermaye veya mal geçişini gerçekleştirmesi.

Tahkim anlaşması, tarafların, sözleşmeden kaynaklansın veya kaynaklanmasın aralarında mevcut bir hukuki ilişkiden doğmuş veya doğabilecek uyuşmazlıkların tümünün veya bazılarının tahkim yoluyla çözülmesi konusunda yaptıkları anlaşmadır. Tahkim anlaşması asıl sözleşmeye konan tahkim şartı veya ayrı bir sözleşme ile yapılabilmektedir. Tahkim anlaşması yazılı şekilde yapılmalıdır. Tahkim anlaşması, tarafların tahkim anlaşmasına uygulamak üzere seçtiği hukuka veya böyle bir hukuk seçimi yoksa Türk hukukuna uygun olduğu takdirde geçerlidir³⁰.

4875 sayılı Kanunun 3. maddesinde göre yabancı yatırımcılar, idare ile aralarında çıkabilecek yatırım sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için milli veya milletlerarası tahkim yollarına başvurulabileceklerdir. Özel kişiler kamuya karşı tahkime ancak sınırlı bir durumda gidebilmektedir. Bu da 21.1.2000 tarihli ve 4501 sayılı Kamu Hizmetleri ile ilgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna başvurulması Halinde Uyulması gereken ilkelere Dair Kanun uyarınca yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi durumudur. Dolayısıyla tahkim yasası idare ile ortaya çıkacak uyuşmazlıklara ilişkin sınırlı bir yol açmakta, “kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar” için tahkim olanağı bulunmaktadır. Oysa 4875 sayılı Kanun, Yabancı yatırımcılar, idare ile aralarında çıkabilecek yatırım sözleşmelerinden doğan tüm uyuşmazlıkların çözümlenmesi için tahkim yoluna gidebileceklerini öngörmektedir. Normalde idari yargının konusu olacak bir uyuşmazlık, 4875 sayılı Kanun ile uluslararası tahkimin konusu haline getirilmektedir.

³⁰ Osman SARAÇ, Milletlerarası Tahkim ve Uluslararası Yatırımlar, **Maliye Dergisi**, Sayı, 140 Mayıs-Ağustos 2002, s.53

Dolayısıyla 4875 sayılı Kanun'un, uluslararası tahkimin sınırlarını genişleten bir niteliği olmuştur.

İdare ile yabancı arasında "yatırım sözleşmeleri"nden çıkacak uyuşmazlıklar idari nitelikteki uyuşmazlıklardır. Anayasanın ve Anayasa Mahkemesi'nin kurduğu sisteme göre, idari nitelikteki hukuki uyuşmazlıklar idari yargıda çözüme bağlanır. Anayasa'da her türlü idari sözleşme için değil, sadece imtiyaz sözleşmeleri için tahkim imkanı getirilmiştir. Tahkim, doğası gereği olarak idari işlerle ve idari yargıyla uyumsuzdur. Ancak, Anayasa değişikliği yapılarak bir istisna getirilmiştir. Anayasa'nın 125. maddesine göre, "*kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.*"

2.2. TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI'NIN GELİŞİMİ

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüzdeki benzer şekilde ilk yabancı sermayeyi tanıması Kapitülasyonlar olarak da anılan 1838 Ticaret Anlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu anlaşma ile ticarete yabancılar için olan kısıtlamalar kaldırılarak Osmanlı tüccarlarına tanınan tüm haklardan, yabancı tüccarların da yararlanması mümkün hale geliyordu. 1838 yılında yapılan Osmanlı-İngiliz Ticaret anlaşması bir yönden yabancı tacirlere verdiği haklarla bir yandan da ülkeye giren gerçek anlamda ilk yabancı sermaye yönünden oldukça önemlidir. Bu anlaşma ile İngilizlerin perakende ticaretle uğraşabilmeleri uygulaması teyit edilmiştir³¹. Böylece İngiliz ve diğer yabancı tüccarların bir kısmı Osmanlı topraklarına gelerek ilk yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir.

Ticaret anlaşmasından önce Osmanlı Devleti ithal mallardan % 3 oranında gümrük vergisi alınıyordu. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti içinde yaptığı ticaretten elde ettiği kardan vergi kesilmiyordu. Yerli üretimlerin ve ithalatın alım satımını belli bir ruhsat bedeli karşılığı sağlayan bir tekel sistemi vardı. Bu sistem 1838 Ticaret Anlaşmasıyla kaldırıldı.

³¹ Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, s.250

1838 Ticaret Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti iç pazarını batılı ülkelere açarken, batılı devletler, tam tersine sanayilerini korumak için yüksek gümrük duvarları koymuşlardır. Yeni yeni kurulmaya başlayan ve çocukluk dönemini atlatamamış olan Osmanlı sanayi, büyük bir çöküş içine girmiştir.

Ticaret anlaşmasıyla iç pazarın yabancı ülkelere açılmasıyla, devletin dış ticaretten sağladığı vergi gelirlerinin de ortadan kalkması, devleti önce Galata Bankerlerinden borçlanmak sonra da diğer borçlara yönelmek zorunda bırakmıştır. 1854 yılından başlayarak alınan dış borçların zamanla aşırı derecede çoğalması ve borç ödemedeki karşılaşılan güçlükler sonucu olarak, 1881 yılında “ Muharrem Kararnamesi” ile “ Duyun-u Umumiye Osmaniye” idaresi kuruldu. Bu idarenin görevi ödenmeyen Osmanlı Devleti borçlarına karşılık, tuz, tütün tekelleri, pul, balık resimleri, ipek öşürleri ve birçok vergiyi toplayıp, bunları alıcılara dağıtmaktır³².

Duyun-u Umumiye ile birlikte batılı devletler Osmanlı toprakları üzerinde yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Daha çok elektrik, havagazı, demiryolu, liman işletmeleri, banka ve sigortacılık, ulaştırma, alt yapı ve hizmetler gibi sektörler de faaliyete geçmiştir. Bunlar en karlı yatırım alanları olup batılı devletlerin sermayelerini kısa sürede geri almaları sağlanmıştır³³. Osmanlı sınırları içerisindeki sınai kuruluşlar sermayesinin % 10’u yabancılara, % 50’si Rumlara, % 5’ i Yahudilere ve % 15’i Müslüman Türklere ait bulunuyordu³⁴.

Osmanlı Devletine ilk olarak 1856 yılında, demiryolu yapımıyla giren dolaysız yabancı sermaye, kağıt para karşılıkları bir yana bırakılırsa 1914 yılına kadar sürmüştür. Yine aynı yıl 1856’da Osmanlı Bankası kurulmuştur. İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulan bu banka başlangıçta bir ticaret bankası idi. Fakat daha sonraları kağıt para basımı işini de içeren hizmetleri de yapmaya başladı. Bank-ı Osmanii Şahane, devlet bankası görevlerini almasına rağmen, ticaret bankası olarak İngiliz ve Fransız yatırımlarındaki aracılık rolünü de sürdürüyordu. Yabancı sermayenin kurduğu daha küçük bankalarda vardı. Bunların

³² Emine KIRAY, **Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.211-212

³³ Muammer SOYTÜRK, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED 1998, s.213

³⁴ Şakir KARPAT, **Yabancı Sermaye, Yatırımlarda ve İhraacat Teşvik Politikaları ve Uygulamaları**, M.Ü. Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1986, s.324.

bazıları Alman ekonomik nüfusunu gerek ticaret gerekse doğrudan yatırım yoluyla kolaylaştırmaya yönelikti.³⁵

Osmanlı Devletindeki en büyük dolaysız yatırım dalgası, 1888-1896 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu dokuz yıllık sürede, dolaysız yatırımlar içindeki yabancı sermaye 30 milyon sterlini aşmaktadır. Bu miktar 1914'e kadar dolaysız yatırımlar için giren tüm yabancı sermayenin %40'ını oluşturmaktaydı ve bu yatırımların büyük bölümü de demiryollarına yönelmiştir.³⁶

Dolaysız yabancı yatırımlardaki ikinci ve daha sınırlı dalga ise 1905'den sonra görülmektedir. 1905-1913 arasındaki dokuz yıllık zaman diliminde 17 milyon sterlinden fazla miktarda yabancı sermaye dış borçlar dışındaki alanlara yatırılmıştır. Bu ikinci dalga içinde de demiryollarının önemini korudukları görülmektedir.³⁷

1914 yılında borçların toplamı Duyun-u umumiye yönetiminin Paris maliye konferansına verdiği rapora göre 153,7 milyon Osmanlı Lirası idi. Yıllık borcun devlet gelirin oranı ise % 28,2 dolayında idi³⁸.

1914 1. Dünya Savaşı nedeniyle düşman devletlere ait bazı stratejik işletmelere el konulmuş, yabancı şirketlerin ellinde bulunan limanlar ile Aydın, Suriye ve Mudanya demir yolları ile bazı şirketler, sözleşmelere dayanılarak hükümetçe satın alınmış ve kamulaştırılmıştır.13 Aralık 1914 Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkındaki Kanun-u Muvakkat kabul edilerek, gerçek kişilerin yanı sıra ticari nitelikteki tüzel kişilerde Osmanlı Mevzuatı kapsamına alındı ve yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verildi. 1916 tarihine gelindiğinde ise yabancı şirketlere, Türkçe zorunluluğu getirilerek imtiyazlı şirketlere büyük bir darbe daha vurulmuştur. Aslında bu kanunun çıkarılmasının en önemli sebebi yabancı şirketlerde çalışacak kişilerin Osmanlı halkından gelmesini sağlayarak vatandaşlarına yeni istihdam olanakları bulmaktır³⁹.

³⁵ Çağlar KEYDER, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s.138-139

³⁶ Şevket PAMUK, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.72

³⁷ PAMUK, a.g.e., s.72

³⁸ KARPAT, a.g. e.,s.323

³⁹ Zafer TOPRAK, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, Milli iktisat- Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.58-60.

Osmanlı imparatorluğundaki yabancı sermaye şirketleri çoğunlukla hukuki veya fiili tekeller durumundaydı. Osmanlı Döneminde, yabancı sermaye hakkında özel yasalar çıkarılmamıştır, yalnız usul hükümlerini gösteren bazı kanunların bulunduğu görülmektedir⁴⁰.

2.2.2. Cumhuriyet Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Bu dönemde, Osmanlı Devleti dönemindeki yanlış yabancı sermaye politikası yüzünden hükümet, yabancı sermayeye karşı çok ihtiyatlı davranmış ve özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketlerin millileştirilmesi yoluna gitmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu gelişmeler yüzünden, çok düşük miktarlarda yabancı sermaye hareketi görülmektedir⁴¹.

2.2.2.1. 1950 Öncesi Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Lozan Anlaşması imzalandığı tarihlerde (1924) borçların tutarı 161.303.833 TL idi. 1925 yılında Paris’te bir komisyon toplanmış ve bu borcu ayrılan devletler arasında paylaşmıştır. Bunun sonucunda Türkiye Cumhuriyeti’nin payı 84.597.495 TL’ye düşmüş ve ödeme şekli de yıllık taksitlerle 50 seneye çıkarılmıştır⁴². Tüm bu tecrübelerden dersler alan Türkiye Cumhuriyeti Yabancı Sermaye konusunda oldukça temkinli davranmıştır.

Bu dönemde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu toplantı iktisadi ve sosyal kalkınmayı özel sektöre dayanarak başarmayı hedef almıştır. 1923 yılında toplanan Birinci İzmir İktisat Kongresinde Atatürk, yabancı sermaye konusunda özetle şöyle demektedir:

“İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok geniştir. Çok emek ve sermaye ihtiyacı vardır. Binaenaleyh Kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla, yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı

⁴⁰ İlhan ULUDAĞ, *Cumhuriyet’ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul 1988, s. 491.

⁴¹ Yahya, TEZEL, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi*, Ankara, 1992, s.75

⁴² İ.H. YENİAY, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1994, s.34.

sermayesi bizim emeğimize ve sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil”⁴³

Buna rağmen, özellikle 1931 yılından sonra Atatürk’ün yürürlüğe koyduğu devletçilik rejiminin de etkisiyle 1933-1939 döneminde Türkiye’de yabancı sermayeye oldukça kapalı bir politika izlenmiştir.

Türkiye’de 1928 yılında millileştirme hareketleri başlamıştır. Millileştirme iki taraflı anlaşmalarla yapılmış ve anlaşmalar meclis tarafından konun ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan (demiryolu, tramvay, elektrik, telefon gibi) alanlarda faaliyet gösteren yabancı şirketlerin millileştirilmesi, tazminat ödenerek veya şirket malları satın alınarak gerçekleştirilmiştir. Millileştirmenin olduğu bir ülkede yabancı sermaye yatırımının gerçekleşmesi olumsuz olmuştur. Bu yüzden o yıllarda ülkemizde çok düşük oranlarda yabancı sermaye hareketi görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir zorunluluktan kaynaklanarak yapılan millileştirmelerin önemli bir bölümü yukarıda açıklandığı gibi demiryolları, limanlar ve belediye hizmetleri ile ilgilidir. Demiryollarının devlet tarafından satın alınmasında yabancı sermayeyi tasfiye gibi bir niyetten çok, bir çok yabancı şirketin yarattığı dağınıklık ve uyumsuzluk yine bu şirketlerin zararlarının devlet tarafından ödenmesinin yarattığı mali külfet yatmakta idi. Çünkü devlet, yabancı şirketlere kilometre garantisi verdiği için şirketlerin zararlarını ödemek zorunda idi. Yabancıların işlettiği belediye hizmetleri veren şirketlerin satın alınmasının temelinde (elektrik, havagazı, su, tramvay, telefon gibi) yabancı sermayeye karşı bir politika yatmamıştır.⁴⁴ Belediye hizmetlerinin millileştirilmesinin diğer bir nedeni de; kâr amacıyla çalışan yabancı şirketler yerine, kamusal yönetimle, çoğu zaman kâr amacı geri planda kalarak işletilmesini sosyal politika gereği olarak düşünülmesidir.

1920’li yıllarda Osmanlı İmparatorlundan kalan ayrıcalıklı firmalar varlığını koruduğu gibi yeni yabancı sermayeli firmalara yeni ayrıcalıklarda tanınır. Bunların çoğu madencilik, ormancılık, yapım işleri, taşımacılık ve ticaret alanlarında yoğunlaşmıştır. Aynı dönemde para ve kredi piyasaları da yabancı sermayeli şirketlerin elindeydi. Bankacılık ve ticaret kesiminde yabancı sermaye önemini koruyordu. 1929 Ekonomik Buhranı, yabancı

⁴³ A.Gündüz ÖKÇÜN, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara, 1971, s. 243-256

sermayeli firma sayısında azalmayı da beraberinde getirmiştir. 1927’de 113 olan yabancı sermayeli firma sayısı 1933 yılında 31’e düşmüştür⁴⁵.

Tablo No: 3
1926-1933 Döneminde Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

Yıllar	Yatırımlar
1926	6,5
1927	5,3
1928	8,0
1929	12,0
1930	1,2
1931	0,8
1932	4,2
1933	1,1

Kaynak: T. Berksoy ve diğerleri s. 11

1929 Dünya Ekonomik Krizi Türkiye’de sanayi kesiminde devletçi bir politika uygulanması sonucunu getirdi. 1929 yılında 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsalar Kanunu, Borsalarda işlem görecekt yabancı tahvil ve hisse senetleri ile yabancı paralar Maliye Bakanlığı’nın iznine tabi olacaklardır. Bu durum da yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesinin nedenlerindedir. 1.1.1929 tarihinde gümrük tarifeleri kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu tarihe kadar yabancı sermayenin yurt dışına kar transferlerinde herhangi bir kısıtlama yoktu. İstenildiği şekilde kar transferleri yapılabiliyordu⁴⁶.

Yabancı sermayede bir diğer daralma, İkinci Dünya Savaşı ile gelmiştir. Dünya ekonomisinin savaş nedeniyle gerilemesinin yanı sıra Türkiye’nin savaşa girmeme isteğine paralel olarak kendini dışarıya kapatması da bu eğilimi güçlendirdi. 1933-45 dönemi bu çizilen genel politika çerçevesinde, millileştirmelerinde yoğun olduğu dönemdir. Türk Hükümeti 24 ayrıcalıklı yabancı şirketi millileştirdi.

⁴⁴ Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul 1987, s.522

⁴⁵ BERKSOY ve diğerleri, a.g.e., s. 12

⁴⁶ Suat YAVUZ, “1923-1938 Döneminde Türkiye’nin Ekonomik Koşullarının Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi”, **M.Ü İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt V, Sayı 1-2, 1988, s. 206.

Bu milleştirmelerin 21'i 1933-1945 döneminde olmuştur. Bu hareket sadece tek taraflı değil yabancı şirketlerin de isteğiyle olmuştur. bunu ispat eden en güzel cevap 1934-1938 aralığında Türkiye'de 32 yeni yabancı şirketin faaliyete geçmesidir⁴⁷.

Cumhuriyet dönemini, 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak iki bölümde incelemekte yarar görülmektedir. Cumhuriyet dönemi aşağıda iki başlık olarak incelenmiştir.

2.2.2.2. 1950-1980 Döneminde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

1950'li yıllara kadar dolaysız yabancı sermaye yatırımı konusunda birkaç düzenleme yapıldıysa da bilinçli olarak bir yabancı sermaye politikası izlenmemiştir. Bu dönemde ekonomide üretim ve tüketimin kısacası her şeyin milli olması konusuna dikkat edilmiştir.

II. Dünya Savaşının bitmesi sonucunda yeni dünya ekonomik düzenine yön vermek amacıyla ABD'nin etkinliği ile kurulan IMF ve Dünya Bankasına Türkiye'nin katılımı, Marshall yardımından yararlanmaya başlaması ABD'den mali ve askeri yardım sağlaması ve en önemlisi savaş sonrasında oluşan ikili kutupta, kapitalist sistemin içinde yer alması sonucunda Türk hükümeti, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmiştir. Bu çerçevede özellikle 1946 seçimlerinden sonra yasal düzenlemeler için hazırlıklara başlanılmış yabancı sermaye yatırımlarını teşvik kanunu ve petrol kanunu gibi önemli yasalar daha sonra demokratik parti iktidarında çıkarılmıştır.⁴⁸ 1947'de Gümrük Ticaret Genel Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla yabancı sermaye politikasında belli bir serbestlik tanınmıştır.

Ayrıca 1945'den itibaren, Dünyadaki ekonomik konjonktüre bağlı olarak geniş çaplı üretim yapacak tesislerin Türkiye'de de kurulmasının gerekliliği ortaya çıkmış ve yatırım malı yanında, teknoloji transferi ve yönetim biçiminde de gelişmiş ülkelerden yararlanma politikası benimsenmiştir. Sanayileşmede, akıllıca izlenecek bir yabancı sermayeden faydalanmanın mümkün olabileceği görüşü taraftar kazanmaya başlamış ve ilk defa 1947 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Kanununa ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, sermaye ve kâr transferi düzenlenmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Yahya, TEZEL, **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**, Ankara, 1992, s.75

⁴⁸ KARLUK, **a.g.e.**, s.524

⁴⁹ ULUDAĞ, **a.g.e.**, s.45-46

II. Dünya savaşından sonra tüm dünyada hızlı bir ekonomik kalkınma süreci başlamış bu süreçte dolaysız yabancı sermaye yatırımları da dünyada ve ülkemizde gelişme göstermiştir. 1950’li yıllarla birlikte liberal ekonomi anlayışı yabancı sermaye konusunda da kendini göstermiş, çağının en liberal yabancı sermaye mevzuatı 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” 1954 yılında kabul edilmiştir.

1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’nin sanayileşme politikası olarak ithal ikamesi yolunu seçmesi dolayısıyla kurulan endüstrileri korumak amacı ile gümrük duvarları oluşturulmuş ve ithalata önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Böyle bir durumun doğması Türkiye’ye ihracat yapmakta olan yabancı kurumları bu pazarı kaybetmek korkusuna düşürmüş ve bu pazarı kaybetmemek için Türkiye’de yatırımlar yaparak bu mamulleri Türkiye’de üretmeyi böylece pazarı içten besleyerek hem pazarı kaybetmemek hem de dış rekabetten uzak olarak üretim yapmak düşüncesinde olmuşlardır. Yapılan yatırımların gerek iç gerekse dış rekabetten yoksun olmaları ve gümrük duvarları ile korunmaları gerek maliyet, gerek kalite ve gerekse üretkenlik faktörlerinin ikinci plana düşmesine neden olmuş ve bu kurumların yüksek maliyetli, dışarıdaki benzerlerine göre daha kaliteli üretim yapan yatırımlar olmalarına neden olmuştur. İç pazarın ihtiyaçlarını bu yolla sağlamak durumunda olması bu kurumların yaşamasına imkan sağlamıştır. Diğer taraftan yapılan üretim belli alanlarda montaj çalışması olarak kalmış ve yatırımcılar gerek mamul ve gerekse yarı mamul ithalatı yaparak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

1958 yılında Türk Hükümeti, OECD, IMF ve ABD hükümeti arasında Türk ekonomisinin istikrarlaşmasını amaçlayan anlaşmalar imzalandıktan sonra yabancı sermaye yatırımları artmıştır. 1960-65 arasında yılda ortalama %130’a varan bir artış gözlemlenmiştir. Bu sermayeler temel olarak ÇUŞ’lar tarafından İmalat endüstrisine yatırılıyordu. Ancak yabancı sermayenin en büyük çapta girdiği alan, petrol ve motorlu araçlar alanı olmuştu. 1970’den sonra yabancı sermayenin payı, elektronik, elektrikli makineler, tekstil ve besin kesimlerinde önemini arttırdı. 1979’da imalat endüstrisine yatırılan toplam 6.793 milyar TL’nin 2.378 milyarı yabancı şirketlere aitti. Tüketim ürünleri endüstrisindeki yatırımların %59.2’si, ağır sanayideki yatırımların %30’u ve ara malları endüstrisindeki yatırımların % 42’si ÇUŞ’lerce sağlanmıştı.⁵⁰

⁵⁰ Yıldız SERTEL, **Türkiye’de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1988, s.23

Türkiye'nin planlı kalkınma dönemine geçmesiyle yabancı sermaye kalkınma planlarında yer almaya başlamıştır. 1963 yılında uygulanmaya başlanılan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile resmi bir politika özelliği kazanmış ve 24 Ocak 1980 Kararları'na kadar yürürlükte kalmıştır. Bu sebeple yabancı sermaye girişlerinde bir artış olmuş; ithal yasakları, kotalar ve yüksek gümrük duvarlarının arkasındaki dış pazarlara girmekte zorlanan ÇUŞ'ler ülke içinde üretimde bulunma yolunu izlemişlerdir. İthalata getirilen kısıtlamalar, yabancı firmalar kadar onların yerli temsilcilerini ve diğer girişimcileri de üretime yöneltmiştir. 1966 Programı ile birlikte yabancı sermayeye getirilen bürokratik engeller, yabancı sermayeyi ürkütmüş, özellikle belirli bir dönemden sonra zorunlu ihracat şartının getirilmesi ve kâr transferlerinin sınırlandırılması yabancı sermayeyi teşvik politikasına ters düşmüştür.⁵¹ Bu tedbirlerin alınmasındaki sebep, yabancı sermayenin ödemeler dengesindeki etkisinin önemli düzeylerde olmamasıdır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermayeye yalnızca ödemeler dengesi açısından yaklaşmış, fakat yabancı sermayeyi ülkeye çekme konusunda önem verilmemiştir. Bununca nedeni olarak yabancı sermaye politikasına açıklık kazandırılmamış olması gösterilmekte, bu durumun çözümü içinde bazı tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, yabancı yatırımların sadece ödemeler dengesine olan katkısı açısından değerlendirilmemiştir. Yerli sanayiinin gelişmesinin engellenmemesi için, yabancı sermayeden ek bir tasarruf ve teknoloji kaynağı olması yönünden faydalanılması öngörülmüştür. Bu planla yabancı sermayeye ek bir tasarruf, döviz ve teknoloji kaynağı olarak önem verileceği belirtilmiş ve bu teşebbüslerin Türk ekonomisine en faydalı olacakları alanlara yönlendirileceği belirtilmiştir. Yabancı sermayenin Türk müteşebbisinin sermaye yetersizliği, teknik bilgi tecrübe eksikliğinden dolayı giremediği sanayi dallarına kabul edilmesi konusunda özel bir dikkat gösterilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal, politik, ekonomik ortam ve yabancı sermaye yatırımları konusunda ek teşviklere yer verilememesi, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye yönelmemesine sebep olmuştur⁵².

⁵¹ KARLUK(1983), a.g.e., s. 52

⁵² YASED, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, s. 104-105.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, dış ödemelerde herhangi bir sorunun olmadığı döneme rastlamış olduğundan, yabancı sermayeye gereken önem verilmemiş ve ülkeye çekilebilmesi için özen gösterilmemiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, bir yıllık gecikmeyle uygulamaya konulmuş ve 1978 yılında bir ara program kabul edilmiştir. 1978 yılında hazırlanan ara programda yabancı sermaye konusuna daha çok yer ayrılmıştır. O güne kadar ki plan ve programlarda öngörülenden daha yüksek yabancı sermaye girişi öngörmesine ve yabancı sermayeye diğer planlardan daha fazla yer verilmesine rağmen planı hazırlayan kadronun genel olarak yabancı sermayeye temelde karşı bir felsefeye sahip olması sonucu, 1979'da 6224 sayılı kanun kapsamında Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firma sayısında düşme olmuştur. III. Plan döneminde 118 olan firma sayısı 1979'da 91'e düşmüştür.⁵³ 1979 yılında ülkeye giren yabancı sermaye girişi negatif olmuştur. 1980 ve sonrasında ise sürdürülen ekonomi politikalarının da katkısıyla yabancı sermayeli firma sayısı yükselmiş ve sermaye girişinde önemli ölçüde artışlar kaydedilmiştir.

1980 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti iki siyasi askeri müdahale yaşamış, bu sebepten dolayı yabancı sermaye konusunda ekonomik olarak bir gelişme gösterememiştir. Türkiye, yabancı sermaye konusunda izlediği politika iyi niyetli ve olumlu olmasına karşın planlı kalkınma dönemine gelinceye kadar iş başına gelen hükümetler tarafından kendi siyasi eğilimlerine göre yabancı sermaye politikaları da değişikliğe uğramıştır. Planlı dönemde de hükümetlerin politik tercihlerine göre izledikleri yabancı sermaye politikaları belirli sapmalar göstermiş, bu sapmalar plan ve programlara yansımıştır. Bütün dönemlerde ortak olan özellik genellikle yabancı sermayeden çekinilmesi ve liberal bir özellik taşıyan teşvik tedbirlerine rağmen yabancı yatırımlar için uygun bir ortamın oluşturulamamasıdır.⁵⁴

1950'li yıllarda yabancı sermaye ile ilgili yasal düzenlemelerin geliştirilmeye başlanmasıyla beraber yabancı sermaye de gelmeye başlamış ancak ülkenin olumsuz ekonomik ve siyasi koşulları ve hükümetlerin yabancı sermaye konusundaki pasif tavırları nedeniyle 1980'li yıllara kadar ancak, toplam 228.1 Milyon Dolar'lık yabancı sermaye yatırımı gelmiştir 1979'da firma sayısı 914'tür. Yıllık ortalama sermaye girişi 10 Milyon Doların

⁵³ KARPAT, a.g.e., s.330

⁵⁴ KARPAT, a.g.e., s.329

altındadır.⁵⁵ Bu dönemde dünyada yabancı sermaye hareketlerindeki durgunluk da ülkemize yeterli ölçüde yatırım yapılmamasının nedenlerindedir.

Bu dönemde yapılan yatırımların en önemli özelliği, hammadde ve ara malı bakımından dışa bağımlı olmasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye’de izlenen korumacı dış ticaret politikası nedeniyle Türkiye’ye ihracat yapamayan ÇUŞ’lar, Türkiye’deki koruma duvarlarını, bizzat Türk ekonomisinde üretim yaparak aşmışlar, ancak üretim için gerekli olan ara mallarını ithal ettiklerinden Türkiye’nin ithalat faturası giderek artmıştır. Gerçekleştirilen yatırımların büyük bölümü de küçük yatırımlara ve montaj tipi sanayilere yönelmiştir.⁵⁶

Yine bu dönemde, Türkiye’ye yönelik yabancı sermaye akımlarının düşük olmasında, yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, devletin üst kademelerinde izlenen politikaların belirsizliği önemli rol oynamıştır⁵⁷. 1980 öncesi muhafazakar uygulama nedeniyle yabancı şirketler için yatırım izni, yapılan yatırımların tasfiyesi, sermaye artırımı ve faaliyet konularındaki değişiklik için kanunun ön gördüğü Bakanlar Kurulu kararı çıkartmak büyük güçlükler neden olmuştur. Bu nedenle, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1954 yılında çıkmış olmasına rağmen, 1980’den sonra uygulanmaya başlandığını söylemek mümkündür.⁵⁸

1970’li yılların sonunda Türkiye ekonomisinde fiyat istikrarı bozulmuş ve bununla beraber GSMH yıllık büyüme oranları gerilemiştir. 1979 yılında GSMH büyüme oranı %1’e kadar düşmüştür. Enflasyon oranı ise 1980’de %100’ü aşmıştır. Ekonominin bunaltıma girmesi nedeniyle 24 Ocak 1980 İstikrar Programı yürürlüğe girmiştir. İstikrar programında ekonomik büyümenin sağlanması açısından dış kaynaklara önem verilmesi gerekliliğinden bahsedilmiş, bu sebeple yabancı sermayeyi teşvik politikası 1980 sonrası dönemde önem kazanmıştır.

1954-1979 arasında Türkiye’ye gelen yabancı sermaye miktarını rakamsal olarak aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

⁵⁵ Tuncay ÖZTÜRK, **Türkiye’de ve Dünya’da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, Yabancı Sermaye Derneği (YASED), İstanbul 1988, s.178

⁵⁶ EFE, a.g.e.,s.68

⁵⁷ ALPAR, a.g.e., s. 210.

⁵⁸ EFE, a.g.e., s.68

Tablo No : 4

6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye

Yıllar	Yıllık		Birikim	
	Değişim %	Dolar Kuru/TL	\$	TL
1954 öncesi	2,8	7,9	2,8	7,9
1954	2,2	6,1	5,0	14,0
1955	1,2	3,3	6,2	17,3
1956	3,4	9,4	9,6	26,7
1957	1,3	3,6	10,9	30,3
1958	1,1	4,5	12,0	34,8
1959	3,4	20,5	15,4	55,3
1960	1,9	16,3	17,3	71,6
1961	1,2	10,9	18,5	82,5
1962	4,2	37,4	22,7	119,9
1963	4,5	40,0	27,7	159,9
1964	11,9	103,9	39,1	263,8
1965	11,6	88,8	50,7	352,6
1966	9,7	86,9	60,4	439,5
1967	9,0	80,3	69,4	519,8
1968	13,9	107,7	93,3	627,5
1969	13,2	109,6	96,5	737,1
1970	9,0	89,4	105,5	826,5
1971	11,7	150,7	117,2	977,2
1972	12,8	173,2	130,0	1,150,4
1973	67,3	918,7	197,3	2,069,1
1974	-7,7	-106,7	189,6	1,962,4
1975	15,1	215,0	204,7	2,477,4
1976	8,9	140,3	213,6	2,317,7
1977	9,2	162,6	222,8	2,480,3
1978	11,7	275,0	234,5	2,755,3
1979	-6,4	-237,8	228,1	2,518,5

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Yabancı Sermaye Raporu, 1987

2.2.2. 3. 1980 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye

1980 yılında Türkiye ekonomik ve siyasi açıdan yeni bir döneme girmiştir. 24 Ocak 1980 ekonomik kararları Türkiye'de birçok ekonomi politikasının değişmesini sağlamıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla benimsenen yeni dışa açık kalkınma modeli çerçevesinde yabancı sermayeyi teşvik politikası da yeni bir boyut kazanmıştır. Bu amaçla yabancı sermaye başvuruları konusunda yeni bir sistem getirilmiş bürokratik engeller kaldırılmıştır. Bu dönemde izlenen dışa açık, liberal ekonomi politikaları ve kambiyo mevzuatındaki değişiklikler yabancı sermayenin ülkemizi tercih etmesi açısından olumlu etkiler oluşturmuştur.

Yabancı sermaye sorunlarıyla uğraşmak, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına bir şekil vermek üzere yeni bir birim olarak Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur. 8/168 sayılı çerçeve kararname ile yabancı sermayenin çalışma alanları ve şartları genişletilerek daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir⁵⁹. Bu süreç içinde Türkiye ikili ve çok taraflı anlaşmalara ivme kazandırmıştır. 1987 yılında Dünya Bankasının “*Yatırım Uyuşmazlıklarında Uluslararası Uzlaşma Merkezi (ICSID)*” ve “*Çok Uluslu Yatırımlara Garanti Ajansı (MIGA)*” kuruluşlarına üye olmuş; böylece yabancı sermayeli yatırımlar uluslararası bir güvence altına alınmıştır.

Kasım 1983'te (83/7285 no'lu kararnameyle) dış ticareti, re-export faaliyetini teşvik yanında yabancı sermaye girişimlerini arttırmak amacıyla Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurulmuş ve Başbakanlığa bağlanmıştır. Mersin ve Antalya deniz limanları serbest bölge ilan edildi. Bölgelerin işletilmesine ilişkin ilkeler (06-06-1985 tarihli ve 3218 no'nu yasayla) 1985'de yasalaştırılmıştır⁶⁰. Bu yasa ile, serbest bölgelerde faaliyet gösteren girişimcilerden vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo yükümlülüklerine ilişkin mevzuattan muaf olmaları öngörülmüştür. Ayrıca bu dönemde yabancı sermayeyi özendirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması yanında yabancı sermaye faaliyet alanlarının genişletilmesi amacıyla özellikle madencilik, tarım ve bazı hizmet alt kesimlerinde yabancı sermaye girişlerinin kolaylaştırılması sağlanmıştır. Buna ek olarak, 1980'de garantisiz ticari borçların tasfiyesi ile ilgili karar uygulamaya konulmuştur, böylelikle toplamda 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yatırımlara dönüşmesi sağlanmıştır⁶¹.

28-06-1984 tarihli yasa ve 18445 no'lu yasayla yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmesine ilişkin sınırlandırmalar kaldırıldı. Ayrıca körfez şeyhlikleri (Kuveyt, Katar, Bahreyn) gerçek kişiler yanında tüzel kişilerde, turizm özendirilmesi amacından bağımsız olarak taşınmaz edinebilecek, yabancılar köy arazisi sınırları dahilinde de arazi alabileceklerdir. Faizsiz İslam bankalarını çekebilmek için gerekli yasal düzenlemelerde yapılmıştır⁶².

⁵⁹ Erdoğan KARAKOYUNLU, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması*, II. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, No:1, Aralık 1981, s.38

⁶⁰ Gülten KAZGAN, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul, 1988, s.350.

⁶¹ TOBB, *Ekonomik Rapor*, 1990, s.309.

⁶² KAZGAN, a.g.e., s.350-351.

24 Ocak 1980'den sonra hükümetin yabancı sermaye konusundaki aktif ve akıcı yaklaşımını, felsefesini ve oluşturduğu kararlarla bunların uygulamasını göz önünde bulundurarak bu konuda katkıda bulunmak üzere, merkezi İstanbul'da bulunan "Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği" (YASED) kurulmuştur. Derneğin amacı, Türkiye'deki yabancı sermaye mevzuatını ve uygulamasını dış ülkelere aktarmak, Türkiye'deki gelişme ve yatırım potansiyelini, yatırım yapılabilecek alanlarını tanıtmak, mevzuatımız esasları dahilinde olmak üzere milli menfaatlere yararlı yatırımların yapılabilmesi ortamını sağlamak, 6224 sayılı kanun ve benzeri mevzuat içerisinde Türkiye'de faaliyette bulunan firmalar arasında koordinasyon ve bilgi alış-verişi sağlamak, bu kuruluşları bir şemsiye altına toplamaktır.⁶³

24 Ocak kararlarıyla petrol kanunu değiştirilerek yabancı petrol şirketlerinin çıkardıkları doğal gazın ve petrolün %35'ini ihraç etmelerini, kıyıda uzak olanlarda bu oranın %45'e kadar çıkması kabul edildi. Şirketler ihracattan sağladığı kazancı döviz olarak tutabileceklerdir.⁶⁴

Yabancı sermaye ile ilgili temel mevzuattaki değişikliklerin yanında;

- Kambiyo rejimine esneklik getirilmesi,
- İthalat ve ihracatın serbestleştirilmesi,
- Turizmi teşvik kanununun yeniden düzenlenmesi,
- Madenlerin devletleştirilmesiyle ilgili yasanın iptali,
- Serbest bölgelerin uygulamaya konulması,

gibi uygulamalar yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde dolaylı da olsa teşvik eden mevzuat değişiklikleri olmuştur. Ayrıca, yap-işlet-devret modeli ve özelleştirme programlarının yabancı sermaye konusuna yeni bir anlayış ve imkan getirdiğini de unutmamak gerekir.⁶⁵

⁶³ Erdoğan KARAKOYUNLU, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması**, II. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, No:1, Aralık 1981, s.41.

⁶⁴ KAZGAN, e. g. e. , s.351.

⁶⁵ TOBB, **Ekonomik Rapor**, 1989, s.250-251

1980 yılı ve sonrasındaki yıllarda ülkede siyasi istikrarın sağlanmış olması ile birlikte yabancı sermayeye tanınan teşvikler ve kolaylıklar ülkeye gelen yabancı sermaye miktarını olumlu yönde etkilemiş ve önemli ölçüde artmasını sağlamıştır.

Tablo No: 5

1980 - 1995 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye (Milyon \$)

Yıllar	İzin Verilen		Firma Sayısı (Birikimli)
	Yabancı Sermaye	Fiili Giriş	
1980	97	35	78
1981	338	141	109
1982	167	103	147
1983	103	87	166
1984	271	113	235
1985	234	99	408
1986	364	125	619
1987	655	115	836
1988	821	354	1172
1989	1,512	663	1525
1990	1,861	684	1856
1991	1,967	907	2123
1992	1,820	911	2330
1993	2,063	746	2554
1994	1,478	636	2830
1995	2,938	934	3161
TOPLAM	16.689	6.653	-

Kaynak: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**

<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti17.htm>, Erişim: 26.08.2004

1980 yılından itibaren izin verilen yabancı sermaye yatırımları turizme, askeri uçak, elektronik, gıda, tütün, otomotiv, bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca telekomünikasyon, konfeksiyon, tarıma dayalı dondurulmuş sebze ve meyve, entegre tavukçu-

luk ve et üretimine dönük yatırım projeleri tamamlanma aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Bu dönemde 6 yeni banka Türkiye’de şube açmıştır. Bunlar; Habib Bank (Pakistan), Citibank N.A. (ABD), Türk Bankası Limited (Kıbrıs), Bank of Credit and Commerce International Limited, Bank Mellat (İran), Banco Di Roma (İtalya)’dır.⁶⁶

Kısaca, 24 Ocak Kararları ile getirilen yeni düzenlemelerin ışığı altında yabancı sermayeye daha gerçekçi bir gözle bakılmış, geçmişte karşılaşılan güçlüklerle süratli çözümler getirilmeye çalışılmış, yeni yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmiş, garantisiz ticari borçların bir kısmının Türkiye’de yatırımlara dönüşmesi sağlanmış, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısında artış meydana gelmiş, her şeyin üstünde yabancı sermayeye güven veren bir siyasi ve ekonomik ortam yaratılmaya çalışılmıştır.⁶⁷

1954’ten 1980’e kadar geçen 25 yıllık sürede toplam 228,5 milyon dolarlık yabancı sermaye yatırımı 6224 sayılı kanuna dayanarak gerçekleşmesine rağmen, 1980-1984 yılları arasında bu miktarın 4 katı kadar yabancı sermaye ülkemize gelmiştir⁶⁸. 1980 yılından sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlenmekteyse de Türkiye, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmaktadır. Örneğin 1982’de gelişmekte olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar (izin verilen miktar) olduğu hatırlanırsa, Türkiye’nin bu kaynaktan en iyi yılda bile %1.1 oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran %1 den de düşüktür. Halbuki Türkiye’nin sosyal, politik ve ekonomik potansiyeli çok daha büyük bir faydalanma oranını gerektirmektedir⁶⁹.

1985 yılına kadar Türkiye’ye yapılan yabancı sermaye yatırımlarında çok önemli bir artış olduğu söylenemez. Bunun nedeni, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamasına duyulan eksiklikten kaynaklanmaktaydı. 1986 yılında Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı çıkarılmış, daha liberal uygulama esasları getirilmiş olunmasına rağmen gerçekleşen dolaysız yabancı yatırım girişi 1987 yılında 115 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1988 yılına gelindiğinde 350 milyon doların üzerine çıkmıştır. Verilen izinler bazında

⁶⁶ KARPAT, a.g.e.,s.331

⁶⁷ KARLUK, a.g.e., s.69

⁶⁸ BOZKURT, a. g. e., s.7.

incelenirse 1986 yılında yapılan mevzuat değişikliği izin verilen yabancı sermaye tutarını 1987 yılında 655 milyon dolara çıkartmıştır.

1986 yılı sonu itibariyle Türkiye’de faaliyette bulunan toplam 302,9 milyon dolarlık mevcut yabancı sermayeye sahip 610 firmanın 80 tanesi 1954 öncesinden 1979 yılı sonuna kadar geçen yaklaşık 60 yılda faaliyete geçmiştir. Yine, 1983 ve öncesi dönemde faaliyette bulunan 185 firmanın toplam mevcut yabancı sermayesi 61,352 bin dolar iken, 1984-1986 arasındaki 3 yılda 425 firma toplam 241,557 bin dolarlık yabancı sermaye ile faaliyete başlamıştır.⁷⁰ 1988 yılından sonra yabancı sermaye izinlerinde iki katına yakın bir artış olmuş ve 821 milyon dolara fırlamıştır. Bu artışla 1985 sonu itibariyle kaldırılan kar payı üzerindeki %20 stopajın etkisi olmuştur. Ancak fiili girişler verilen izinlerin genellikle yarısını bulmuştur.

İzinlerin en yüksek olduğu yıl 2.063 milyon dolarla 1993 yılı olurken, net fiili yabancı sermaye girişinin en yüksek olduğu yıllar ise 1991 ve 1992 yılları olmuştur. Fiili girişlerde 1993 yılından sonra bir düşme görülmektedir. 1995 yılına gelindiğinde yabancı sermayeye verilen izin 2.938 milyar dolar olmuştur. Fiili girişler ise 934 milyon dolardır. Faaliyette bulunan firma sayısı ise 3161’e ulaşmıştır. Yabancı şirketlerin toplam içindeki payı %49,1’e çıkmıştır. Genel olarak bu dönemde; Türkiye’de net dolaysız yatırımlar, portföy yatırımlarından çok daha önce artmaya başlamıştır. Yükseliş 1989’da başlamış 1990-1992 döneminde ciddi bir sıçrama yapmış ve ardından da belirsizlik, ekonomik politikalara olan güvenin kaybolması, TL’nin değer kazanması ve faiz oranlarının artmasıyla düşmüştür⁷¹.

1989-90 yıllarında Körfez krizine rağmen dikkati çekecek bir hızlanma söz konusudur. İzin verilen yabancı sermaye rakamı, bir önceki yılın iki katına varan miktardadır. Bu dönemdeki yatırımlarda Amerikan ve Japon firmalarında da artış vardır. Yabancı sermaye girişindeki bu artışın en büyük nedeni, Türkiye’nin 1995 yılında Gümrük Birliğine gireceği beklentisindedir. Bir diğer etkende Türkiye’nin coğrafi öneminin iyice anlaşılmasıdır.

⁶⁹ YASED, **Ekonomide Yabancı Sermaye**, Yayın No:15, İstanbul, 1987, s.8.

⁷⁰ ÖZTÜRK, **a.g.e.**, s.180

⁷¹ TCMB, **Tartışma Tebliğleri**: Ocak-Nisan 1996, Ankara, Haziran-1996, “Melike Altinkemer Tartışma No:9601”, s.67.

2.2.2.4. 1990 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Dolaysız yabancı yatırımların hızlanması, tablodan da görüldüğü üzere 80'li yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Yatırımlar, 1987 yılında ilk kez bir yılda 200 milyon dolar rakamını aşarak bir aşama kaydetmiştir, daha sonra 1988 ve 1989 yıllarında her yıl ikiyle katlanarak, 1990 yılı sonunda 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 1980-1995 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde verilen yabancı sermaye izinleri 10,2 milyar dolar olmasına karşılık, 1993-1995 yılları arasındaki üç yıllık dönemde verilen izinler 6,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu, yabancı sermayenin ülkemize çekilmesinde gösterilen büyük gayretlerin yansımasıdır.

Tablo No: 6

1995 - 2008 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye (Milyon \$)

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili giriş	Firma Sayısı (Birikimli)
1995	2,938	934	3161
1996	3.836	964	3.582
1997	1.678	1.032	4.068
1998	1.646	976	4.533
1999	1.699	817	4.950
2000	3.477	1.719	5.328
2001	2.725	3.288	5.841
2002	2.243	1042	6.280
2003	1.727	659	6.511
2004	2.847	1.225	8.860
2005	-	-	11.685
2006	-	-	20.185
2007	-	-	22.046
2008	-	-	18.349

Kaynak. TCMB, **Ödemeler Dengesi Raporu**, Ağustos 2009.

1993 yılına kadar yapılan yatırımların, yarıya yakın bir bölümünü yeni yatırımlar oluşturmakta idi. 1994 ekonomik krizinden sonra, toplam yabancı yatırımlar içinde yeni yatırımların oranı yüzde 5 ila 10 seviyeleri arasında kalmıştır. Yüzde 5-10 düzeyinde yeni yabancı yatırım, yılda 50 ile 100 milyon dolar yatırıma tekabül etmektedir. Bu yeni yatırım rakamının Türkiye için son derece önemsiz olmasının yanında, 50-100 milyon dolarlık bu yatırımın 300-400 firma tarafından yapılması, rakamın önemini daha da azaltmaktadır. Bunlar şahıs firması niteliğinde küçük yatırımlardır⁷².

1995-1996 yıllarında özelleştirmenin de etkisiyle, dolaysız yabancı sermaye girişlerinde önemli artış olmuştur. 1995 yılından 1996 yılı sonuna kadar yıllık yabancı yatırım izinlerinde yaklaşık 1 milyon 100 bin dolarlık bir artış olmuştur. 1995 Mart ayında, yapı-İşlet-devret modeli çerçevesinde enerji sektöründe yapılacak olan yabancı sermaye yatırıma izin verilmesi, bu döneme ait rakamlarda istisnai bir artış yaratmıştır. İzin verilen 3 projenin yatırım tutarı yaklaşık 282 milyon dolardır. Bu tutar, aynı yıl verilen izinlerin yaklaşık %10'una eşittir.⁷³ Ayrıca, 1996 yılında Gümrük Birliğine girilmiş olunmasına rağmen ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın etkisi ile yabancı yatırımlarda düşüş olmuştur. Bu azalışta, gümrük oranlarının düşürülmesi nedeniyle yatırımcıların yatırım yapmak yerine ihracat yapmayı daha avantajlı ve risksiz bulmalarının etkisi de olmuştur. 1997 yılından 2000 yılına kadar olan sürede, verilen izin ve fiili yabancı sermaye girişlerinde yarı yarıya bir düşüş gözlenmektedir. Tablo 13'den görüldüğü gibi 1997 ve 1998 yıllarında verilen izin miktarı aşağı yukarı aynıdır. 1999 yılına gelindiğinde ise izin verilen yabancı sermaye tutarı % 3,2 artarak 1.700 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca fiili girişlerde, izinlere oranla daha ters bir durum; 537 milyon dolarlık bir çıkış söz konusudur.

2.2.2.5. 2000 Sonrası Dönemde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

2000 yılına gelindiğinde izin verilen toplam yabancı sermaye tutarı 26.754 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen sermaye izinleri 1998 yılına göre % 37,2'lik artış göstermektedir⁷⁴.

Türkiye'nin yurtdışı varlık ve yükümlülüklerinin belli bir tarih itibariyle stok değerini gösteren Uluslararası Yatırım Pozisyonu(UYP), 1996 yılından itibaren derlenmeye

⁷² ARIMAN, a.g.e. s.78.

⁷³ Mehmet ONANER, **Yabancıları Çeken Büyüme Hızı**, Forum Dergisi, Ağustos 1998, s.16

⁷⁴ İTO İstatistik Şubesi, **Aylık Ekonomik Veriler**, İstanbul, 2000, s.113.

başlanmıştır. 2000 yılında varlık ve yükümlülük kalemlerine doğrudan yatırım ve 2001 yılında varlık kalemine Türkiye'nin yurtdışı portföy yatırım stok rakamlarının eklenmesi ile UYP varlıklarda, portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar, diğer yatırımlar, rezerv varlıklar, yükümlülüklerde ise doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar ana kalemlerinden oluşacak şekilde yıllık ve gösterge niteliğinde üçer aylık dönemlerde yayınlanmaktadır. Tablonun başlıca veri kaynaklarını, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş., Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası A.Ş. kayıtları, Uluslar arası Para Fonu ve Uluslar arası Ödemeler Bankası'nın ilgili istatistiki çalışmaları ile bankaların gerek kendi gerekse müşterilerinin işlemleriyle ilgili bildirimleri ve firmalardan beyan esasına dayalı olarak sağlanan veriler teşkil etmektedir⁷⁵.

2000-2001 yıllarında Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Uluslararası tahkime ilişkin olarak yapılan anayasal değişiklik, Avrupa Birliği'ne uyum yasalarının çıkartılmış olması yabancı sermayenin ülkemize ilgisini olumlu yönde etkileyecek gelişmelere örnektir. Türkiye'ye 2001 yılında 3 milyar 288 milyon fiili yatırım gerçekleşmiştir. Bunda, İş Bankası'nın Telecom Italia ile yaptığı ortaklık sonucu getirilen 1,4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ve Demirbank'ın İngiliz HSBC Şirketine satılması da önemli rol oynamıştır.

Ancak bu olumlu gelişmeler, 2000 yılı başında başlayan son yılların en iddialı ve en fazla destek sağlayan istikrar programının, Kasım ayında yaşanan mali kriz ile büyük yara alması ve ardından 28 Şubat 2001 tarihinde gelen ikinci kriz dalgası ile tüm piyasalarda büyük panik ve zarara yol açmasıyla, son bulmuştur.⁷⁶ Türkiye'deki fiili dolaysız yabancı sermaye yatırımları, 2002 yılında yeniden 1 milyar dolar seviyesine düşmüş ve 2003 yılında 1 milyar dolarında altına inerek 754 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu iniş ve çıkışlarda yaşanan krizlerin etkisi çok büyüktür. Bu durum Türkiye'ye olan güven unsurunu çok fazla zedelemektedir.

3 Kasım 2002 tarihindeki parlamento seçiminde AKP'nin tek başına iktidar olmasıyla, yabancı sermayenin en çok önemseydiği siyasette ve ekonomide istikrar beklentisi de artmış olup, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye eğilimini olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca

⁷⁵ TCMB; **Uluslararası Yatırım Pozisyonu**, Ankara, Aralık 2007, s.1.

⁷⁶ Ege Bölgesi Sanayi Odası, <http://www.ebso.org.tr/tr/arastirmalar/yabtk20012.php>

4875 sayılı 'Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu' nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, yabancı sermayeli firma sayısında hızlı artış gözlenmiştir. 17 Haziran 2003 - 31 Aralık 2005 döneminde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı, önceki yıllarda kurulan toplam şirket sayısının % 101'ine tekabül etmektedir. 2004 yılında 2 milyar 847 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım girişi kaydedilmiştir. 2001-2004 yılları arasındaki toplam giriş 9 milyar 717 milyon dolara ulaşmıştır.

Ülkemizde yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında yürütülen faaliyetlere uluslararası bir bakış açısı getirmek üzere 2004 yılında bir inisiyatif geliştirilmiştir. 20 çokuluslu şirketin, yatırımların yeri konusunda belirleyici rolü bulunan üst düzey yetkililerinden oluşan bir Yatırım Danışma Konseyi kurulmuş ve Konsey ilk toplantısını 15 Mart 2004 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının başkanlığında gerçekleştirmiştir. Konseyin amacı; Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmaların, Konseyin üyeleri olan yabancı yatırımcılar tarafından değerlendirilerek, Türkiye'nin dünya ekonomisindeki rekabet gücünün artırılması için atılacak adımlar konusunda yatırımcılar ve en üst düzeyde politika yapıcılar arasında fikir alışverişinin sağlanacağı bir platform oluşturulmasıdır. YDK'nin oluşturulmasında hedeflenenler aşağıda sıralanmıştır:

- Çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerinin, yatırım yeri seçimi konusundaki bilgi birikimlerinden faydalanarak, Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına uluslararası bir perspektif kazandırmak,
- Türkiye'nin dünya ekonomisinde sahip olduğu rekabet gücünün arttırmasına yönelik çalışmalara katkı sağlamak,
- Türkiye'nin yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda sağladığı ilerlemelerin, uluslararası alanda duyurulmasına katkıda bulunmaktır

Türkiye'ye yabancı sermaye girişi Hazine Müsteşarlığı tarafından açıklanan '2005 Yılı Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri'ne göre, fiili yabancı sermaye girişi bir önceki yıla göre 2.5 kat artarak, yüzde 239 artışla 9 milyar 650 milyon dolar olmuştur. 2005'te nakit sermaye girişinin yüzde 56.7'si AB ülkeleri kaynaklı oldu. Bu oran 2004 yılının aynı döneminde yüzde 78.8 olarak gerçekleşmişti. Hazine verilerine göre, geçen yıl kurulan 2 bin

825 şirketle beraber, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firma sayısı toplam 11 bin 685'e ulaşmıştır.

Türk Telekom'un devrinin yapıldığı ve Çukurova Grubu'nun Turkcell'de Rus Alfa'yla birlikte yaptığı operasyonun sonuçlandığı 2005 yılı Kasım ayında Türkiye'ye 3 milyar doların üzerinde yabancı sermaye fiili girişi kaydedildi. Garanti Bankası'nın yüzde 25.5'inin General Electric Corporation'a 1.8 milyar dolara devredildiği aralık ayında da Türkiye'ye yüklü bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Bu giriş de dikkate alındığında Türkiye 2005 yılını, ondan önceki dört yılın toplamından fazla bir yabancı sermaye girişiyle tamamlamıştır.

2005 yılında Türkiye'ye fiilen giren sermayenin 5 milyar 758 milyon dolarla büyük bölümü hizmetler sektörüne yönelik yatırımlardan kaynaklanmıştır. İmalat sanayi sektörüne yönelik yatırımlar için gelen sermaye 612 milyon dolarda kalmıştır. Türkiye'ye gelen sermayenin 4 milyar 609 milyon dolarla büyük bölümünü AB ülkeleri kaynaklı sermaye oluşturmuştur. Telekom özelleştirmesi nedeniyle Ortadoğu ülkeleri kaynaklı olarak gelen sermaye ise 1 milyar 635 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

17 Aralık 2005 tarihinde, AB'ine üyelik müzakerelerinin başlama izninin çıkmasıyla, önümüzdeki yıllarda, ülkemize doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması beklenmektedir. Yabancı Sermayeli Şirketler Anketi verilerine dayanılarak hesaplanan ve 2006 yılı sonu itibariyle 92.9 milyar ABD doları olan yurt içinde doğrudan yatırımlar sermaye kalemi, 2007 yılı sonu itibariyle 153.5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İki dönem arasındaki 60.6 milyar ABD dolarlık artışın 18.5 milyar ABD dolarlık kısmını yeni yatırımlar oluşturmuş, 42.1 milyar ABD dolarlık kısmı ise döviz kurları ile şirketlerin piyasa değerindeki değişimlerden meydana gelmiştir. Türkiye'deki yatırımların sektörel dağılımı incelendiğinde 2005 yılından itibaren özellikle bankacılık ve telekomünikasyon alt sektörlerine yapılan yatırımların artmasıyla sektörel dağılımda toplam içindeki ağırlığın ana sektörlerde sınai sektörlerinden hizmetler sektörüne kaydığı görülmektedir. 2008 yılı sonu itibariyle 66.6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İki dönem arasındaki 84.3 milyar ABD dolarlık azalışın 14.7 milyar ABD dolarlık kısmını yeni yatırımlar oluşturmuş,

99 milyar ABD dolarlık kısmı ise döviz kurları ile şirketlerin piyasa değerindeki düşüşten meydana geldiği görülmektedir⁷⁷.

Türkiye'nin her yıl çekmesi gereken yatırım miktarı üzerinde, çeşitli spekülasyonlar yapılmaktadır. Bu rakamın asgari 25-30 milyar dolar seviyesinde olması gerektiğini söylemek mümkündür. Amerikan hükümeti tarafından 2000'li yıllar için geliştirilen "Gelişmekte Olan 10 Büyük Pazar" stratejisinde, gelişmekte olan en önemli 10 ülkenin, 2000 yılında ABD'nin dış ekonomik ilişkileri içinde bir Avrupa ya da Japonya'nın toplam hacmini aşacağı öngörülmektedir. Bu ülkeler arasında, Türkiye'ye önem bakımından Çin'den sonra ikinci sırada yer verilmektedir. Stratejinin geliştirildiği 1994 yılından bu yana meydana gelen gelişmeler, ulaşılan düzeylerin stratejide öngörülenlerin de ötesine geçilebileceğini göstermiştir⁷⁸.

Ancak bu strateji içinde öngörülen gelişmeleri gösteremeyen tek ülke Türkiye'dir. Stratejinin mimarı olan ABD'nin Dış Ticaretten Sorumlu eski Ticaret Müsteşarı Jeffrey Garten'ın yaklaşımına göre, Türkiye'nin 1998 yılında 50 milyar dolar yatırım çeken Çin'in gerisinde, 28 milyar dolar yatırım çeken Brezilya'nın önünde olması gerekmektedir. Yani, Türkiye'nin yılda 30 ila 50 milyar dolar arasında bir rakamı yabancı yatırım olarak çekmesi gerekmektedir. Yukarıda verdiğimiz Türkiye'ye gelen yabancı yatırım rakamları, maalesef bu rakamlarla kıyaslanamayacak bir seviyede bulunmaktadır. Türkiye için potansiyel olarak öngörülen rakamlar abartılı değildir. 1998 yılında Çin'in 50, Brezilya'nın 28, Polonya'nın 10 milyar dolar yatırım çekmiş olmaları. Gerekli ortam hazırlığında, Türkiye'nin rahatlıkla sözü edilen rakamlara ulaşabileceğini göstermektedir. 1990 yılında, Türkiye ilk kez 1 milyar dolar yatırım seviyesini yakaladığında, Çin 3.5 milyar dolar, Brezilya, Meksika ve Endonezya 1'er milyar dolar yatırım çekmiş bulunmaktaydı⁷⁹.

Sanayileşme atılımı içinde ki Türkiye'nin yeni teknolojilere ihtiyacı büyüktür. Lisans, patent, know-how anlaşmaları ile yapılmaya çalışılan teknoloji transferleri, ülke ekonomisine pahalıya mal olmakta ve istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Teknoloji transferlerinin bir başka şekli olan doğrudan yatırımlar, teknoloji sahibi firmanın doğrudan doğruya teknolojiyi kendisinin kullandığı bir yatırım yoludur. Türkiye'nin yabancı serma-

⁷⁷ TCMB; **Uluslararası Yatırım Pozisyonu**, Aralık 2008, s.14.

⁷⁸ ARIMAN, a.g.e. s.87.

⁷⁹ ARIMAN, "2000'lerde Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", YASED

yeden beklediği en önemli unsurlardan birisi de budur. Çünkü kalkınma sürecinin ana unsuru sermaye birikiminden çok teknolojinin elde edilmesidir. Yatırım ise sermaye ve teknolojiyi ekonomi içine dahil eden önemli bir araçtır⁸⁰.

Sahip olduğu potansiyele ve bu potansiyelin gereği, birçok yatırımcı ülkenin olumlu yaklaşımına rağmen, Türkiye'nin arzu edilen yatırım seviyelerini yakalayamamasının temelinde, ekonomik ve siyasal koşullarda varolan istikrarsızlığın yattığı bilinmektedir. Türkiye'de ekonomik istikrarsızlığı, yüksek bütçe açıkları, kamunun yüksek borçlanma ihtiyacı dolayısıyla faizlerin çok yüksek oluşu özelleştirmede bir türlü mesafe alınamaması ve benzeri faktörler beslemektedir. Bunun yanında bir yatırımcı için son derece önemli olan fikri hakların, özellikle telif hakları ve markaların yeterince korunmaması, gümrük dışı engellemeler, fiyat kontrolleri, adalet sistemimizin eksiklikleri dolayısıyla, adaletin tecellisinde meydana gelen gecikmeler ve benzeri hususlar, yatırım ortamının cazibesinin kaybolmasına neden olmaktadır.

2.2.3. Türkiye'deki Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Dünya ekonomik konjonktürüne paralel olarak değişen, Türkiye'deki dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle sektörel dağılımını aşağıdaki tablo ile açıklayabiliriz. Tablo 14'ü incelediğimizde, yabancı sermaye izinlerinin en fazla verildiği sektörler olarak imalat ve hizmetler sektörünü görmekteyiz. Tarım ve madencilik sektörlerine ise verilen izinlerin payları çok düşük düzeylerde kalmaktadır. 1980 yılı öncesinde yabancı sermaye imalat sektöründe yoğunlaşmış, 1980'den sonra sektörel dağılımda değişiklikler meydana gelmiştir. 1980 yılında %92 ile en büyük payı alan imalat sanayinin zamanla aldığı paylarda düşüşler olmuş ve 1996 yılında %17 olarak en düşük seviyesine ulaşmıştır. Hizmetler sektörü ise 1980 yılında ortalama %8 oranında yabancı sermaye izinlerinden pay alırken, bazı yıllarda aldığı payların yüksek seviyelere çıktığını görmekteyiz. Örneğin; 1987 yılında %53, 1996 yılında %81 gibi yüksek seviyelere çıkmıştır.

⁸⁰ Halil UÇAR, **Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu**, YASED, Yayın No: 37, İstanbul. 1990, s.7

Tablo No: 7

Yıllar	Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)								
	İmalat	%	Tarım	%	Madencilik	%	Hizmetler	%	Toplam
1980	88,76	92	0	0	0	0	8,24	8	97,00
1981	246,54	73	0,86	0	0,98	0	89,13	26	337,51
1982	98,54	59	1,06	1	1,97	1	65,43	39	167,00
1983	88,93	87	0,03	0	0,02	0	13,76	13	102,74
1984	185,92	69	5,93	2	0,25	0	79,26	29	271,36
1985	142,89	61	6,37	3	4,26	2	80,97	35	234,49
1986	193,47	53	16,86	5	0,86	0	152,81	42	364,00
1987	293,91	45	13,00	2	1,25	0	347,08	53	655,24
1988	490,68	60	27,35	3	5,62	1	296,87	36	820,52
1989	950,13	63	9,36	1	11,69	1	540,59	36	1,511,77
1990	1,214,06	65	65,56	4	47,19	3	534,49	29	1,861,30
1991	1,095,48	56	22,41	1	39,82	2	809,55	41	1,967,26
1992	1,274,28	70	33,59	2	18,96	1	493,13	27	1,819,96
1993	1,568,59	76	21,05	1	11,37	1	462,38	22	2,063,39
1994	1,107,29	75	28,27	2	6,20	0	335,85	23	1,477,61
1995	1,996,48	68	31,74	1	60,62	2	849,48	29	2,938,32
1996	640,59	17	64,10	2	8,54	0	3,122,74	81	3,835,97
1997	871,81	52	12,22	1	26,70	2	767,48	46	1,678,21
1998	1,017,29	62	5,75	0	13,73	1	609,67	37	1,646,44
1999	1,123,22	66	16,19	1	6,76	0	553,40	33	1,699,57
2000	1,105,49	32	59,74	2	5,01	0	2,307,18	66	3,477,42

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**,

<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti16.htm>, (30/06/2003 itibariyle), Erişim: 26.08.2004

1995-97 döneminde verilen izinlerin sektörel dağılımında otomotiv ve tekstil sektörlerinde bir yoğunlaşma olmuştur. 1990'larda Türkiye'de otomotiv sektöründeki hareketliliğin sebebi Toyota firmasının ülkemizde yatırım yapmaya karar vermesinden kaynaklanmaktadır. Kendi piyasasını korumak ve rekabet gücünü korumak isteyen diğer otomotiv sektörü şirketleri Toyota'nın sektöre girmesiyle yeni yatırımlar yapmak durumunda kalmışlardır.

Tablo No: 8
Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Sektörel Dağılım) (Milyon ABD Doları)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TARIM SEKTÖRÜ	45	46	27	44	237	81	180	304	121
Tarım, Avcılık ve Ormançılık	45	46	27	42	236	76	164	261	99
Bahççılık	0	0	0	2	1	5	16	43	22
SİNAİ SEKTÖRLER	11.777	11.474	10.734	19.701	20.532	26.796	28.869	46.689	18.460
Madencilik ve Taşocaklığı	262	59	213	280	1.706	1.472	1.675	2.493	1.052
İmalat	9.822	10.279	8.752	15.931	15.269	21.684	24.391	38.123	14.118
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	2.193	2.860	1.758	2.712	2.733	4.115	5.540	7.935	3.413
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	303	338	255	295	311	328	220	261	121
Deri ve Deri Ürünleri İmalatı	2	2	4	3	1	2	5	2	1
Ağaç Ürünleri İmalatı	21	11	9	15	22	30	0	6	3
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı; Basım ve Yayımlar	303	160	241	585	405	619	574	787	238
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı	360	699	349	524	485	761	1.302	1.388	695
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	1.278	861	804	1.374	1.510	2.546	2.910	5.048	1.770
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	665	689	544	976	760	1.053	1.181	1.432	536
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	441	486	244	620	1.255	2.357	2.131	2.953	1.219
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	357	532	274	713	675	1.002	1.054	6.183	2.541
Makina ve Teçhizat İmalatı	699	410	823	1.095	988	1.357	1.854	1.334	685
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	1.131	712	425	1.668	950	1.261	1.453	2.424	758
Ulaşım Araçları İmalatı	1.964	2.361	2.419	5.163	5.148	6.189	6.117	8.358	2.118
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	105	158	603	188	26	64	50	12	20
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	1.693	1.136	1.769	3.490	3.557	3.640	2.803	6.073	3.290
HİZMETLER SEKTÖRÜ	7.387	6.527	5.498	11.191	16.400	43.050	64.398	103.914	48.683
İnşaat	22	338	389	442	57	397	289	798	370
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıtlar, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının onarımı	2.759	2.288	1.410	4.740	3.068	6.834	7.942	14.152	5.612
Oteller ve Lokantalar	352	200	130	124	560	1.039	967	927	327
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	2.487	946	1.360	2.053	7.564	19.556	30.805	33.379	15.444
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1.584	2.604	1.809	3.647	3.527	12.091	17.284	40.431	19.217
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	0	0	93	1.235	2.255	5.269	9.510	3.137
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Eğitim	0	0	0	14	39	63	58	70	76
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	71	138	342	45	231	459	1.406	3.146	3.011
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	112	13	58	33	119	356	378	1.501	1.489
Ev içi Personel çalıştıran hanehalkları ve hanehalkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış üretim faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sınıflandırılmayan	0	0	0	0	0	0	0	1	1
TOPLAM	19.209	18.047	16.259	30.936	37.169	69.927	93.447	150.908	67.265

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2009 Ağustos Ayı İtibariyle

1980 öncesinde neredeyse yabancı sermayenin tamamının imalat sanayiinde olduğu düşünüldüğünde yabancı sermayenin bu yıllardan itibaren ve özellikle 90'lı yıllarda bankacılık finans ve ticaret (perakende ticaret) alanlarına yöneldiğini görmekteyiz. 1980-2006 arası dönemde verilen yabancı sermaye izinleri incelendiğinde, 1980 yılından itibaren imalat sektörüne yönelik izinlerin kademeli bir şekilde azaldığı, bunun hizmetler sektörü tarafından ikame edildiği görülmektedir. Yabancı sermayenin bu şekilde imalat sektöründen çekilmesi sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada çevre ülkelere yapılan dolaysız yatırımlarda imalat sektörünün payı %50'lere kadar düşmüştür. Bunun temel nedeni; önceleri Fordist üretim sürecindeki emek yoğun aşamaları çevre ülkelere taşıyarak ücretler yönünden tasarruf sağlayan çok uluslu şirketler, esnek üretim teknolojilerinin üretim sürecine hakim olmasıyla uygulamaya soktukları otomasyon teknolojisi ile katma değer içindeki işgücü payını azaltmıştır. Sonuçta çevre ülkelerdeki imalat sanayiine olan yatırımın cazibesi azalmış, bunun yerini bankacılık, finans başta olmak üzere hizmet sektörü almıştır.

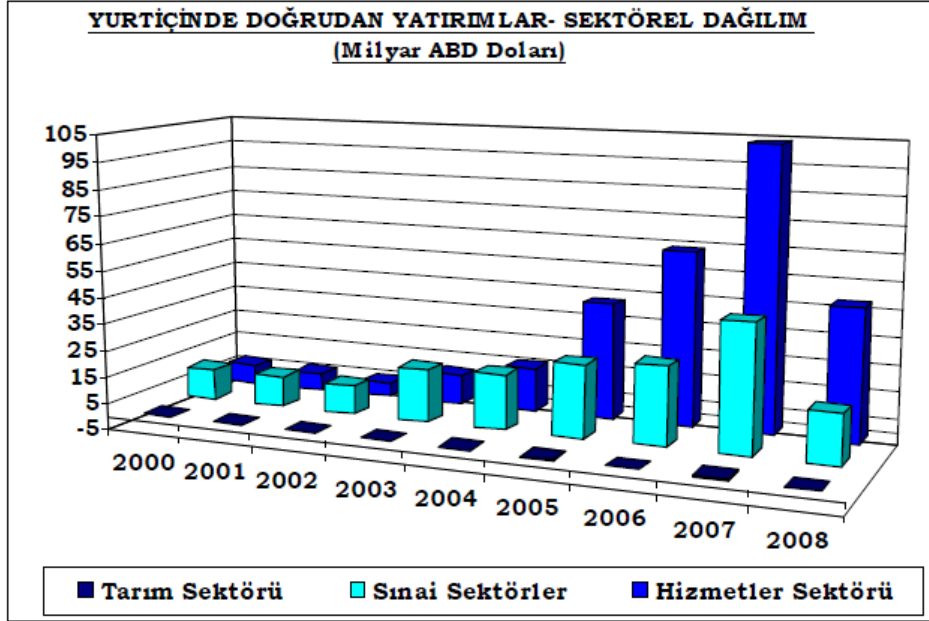
2005 yılında Türkiye'ye fiilen giren sermayenin 5 milyar 758 milyon dolarla büyük bölümü hizmetler sektörüne yönelik yatırımlardan oluşmuştur. İmalat sanayi sektörüne yönelik yatırımlar için gelen sermaye 612 milyon dolarda kalmıştır.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlar dünyadaki terende paralel bir seyir izlemiş, 2007 yılında 18.4 milyar ABD doları ile en yüksek düzeyine ulaşan yabancı sermaye girişleri, 2008 yılında % 20.1 oranında azalışla 14.7 milyar ABD dolarına düşmüştür. Piyasa fiyatı ve kur farkı değişimlerinin etkisiyle yabancı sermaye stoku % 54.6 oranında azalışla 153.9 milyar ABD dolarından 69,9 milyar ABD dolarına gerilemiştir.

2000'li yıllardan sonra ortaya çıkan gelişmelere bakıldığında 2007 yılına kadar sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu yıldan sonra hızlı bir gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Yabancı sermaye doğrudan imalat sektöründen çekilirken, hizmetler sektörüne yönelik girişlerin daha hızlı bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir. 2005 yılından itibaren hizmetler sektörüne yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük hız kazandığı ve son yıllarda bu ivmenin devam ettiği görülmüş olmasına rağmen 2007 yılı itibariyle 103.914 milyar \$ seviyesine çıkan yatırımların 2008 yılında keskin bir düşüş ile 48.683 milyar dolar düzeyine indiği görülmektedir. Yaşanan

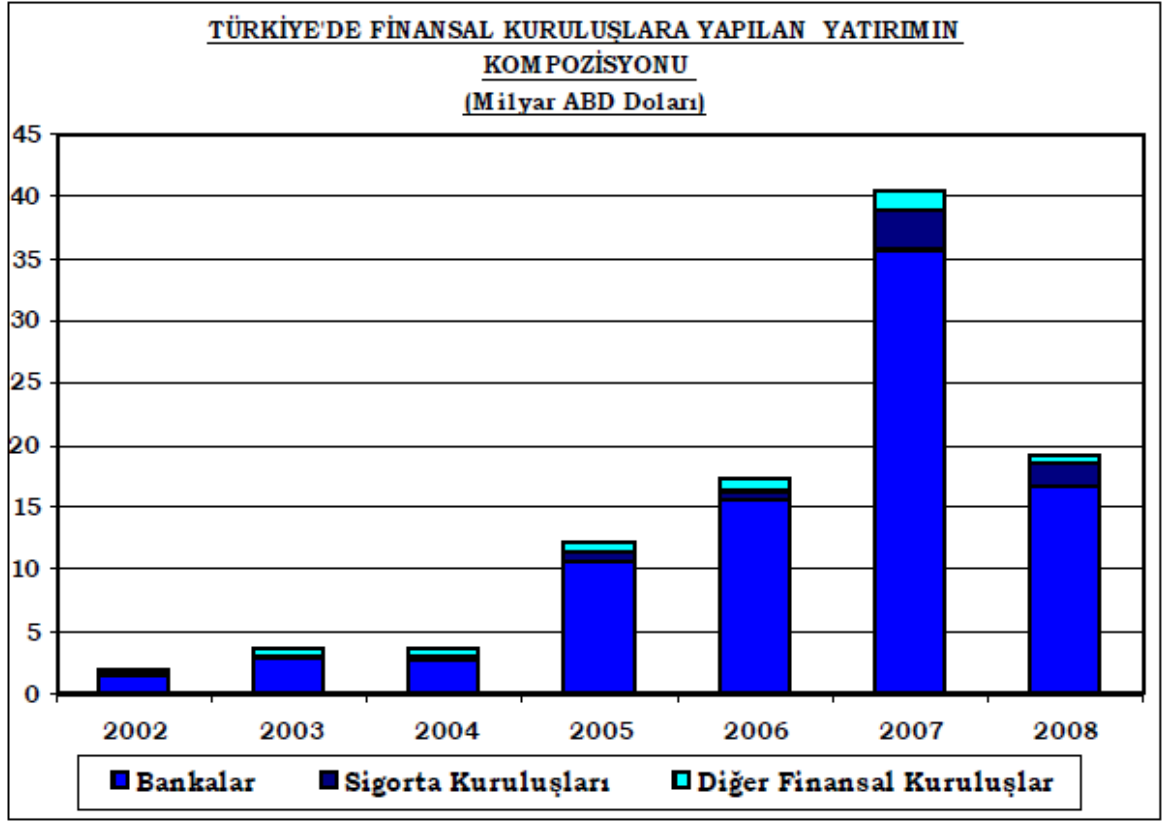
dünya ekonomik krizinin yatırımlar üzerindeki etkisi büyük bir daralma ile sonuçlanmış olduğu görülmektedir. Aynı dönemde ödemeler dengesi verilerine bakıldığında dış ticaret hacmindeki daralma hızlı olduğu için dış finansman ihtiyacı önemli ölçüde daralmıştır.

Grafik 2

Yukarıdaki grafikteki gelişme yabancı sermayedeki gelişimdeki değişmeyi daha ayrıntılı bir biçimde göstermektedir. Tablo 10'dan da görüleceği gibi Hizmetler ana sektörü içerisinde Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri alt sektörünü içeren ve hizmetler sektörü içinde önemli yer kapsayan finansal kuruluşlara(Bankalar, Sigorta Kuruluşları ve Diğer Finansal Kuruluşlar) yapılan yatırımın gelişimi daha bariz ortaya çıkmaktadır. Hizmetler sektörüne doğru kayan yabancı sermayedeki gelişimi aşağıdaki grafikten daha iyi görebiliriz

Grafik 3.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlar, yatırım yapan ülkeler açısından ele alındığında Avrupa Birliği ülkelerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu konunun detayı tezin üçüncü bölümünde incelenecektir.

2.3. TÜRKİYE'YE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ YAPILMASINI ETKİLEYEN OLUMLU VE OLUMSUZ FAKTÖRLER

Yatırımları ülkesine çekmeye çalışan ülke, yapılacak yatırımlardan fayda sağlamak isterken, yabancı yatırımcı da yatırım yapılacak ülke tercihini yaparken birçok faktöre dikkat etmektedir. Yabancı yatırımcının Türkiye'yi tercih etmesinin veya etmemesinin sebeplerine aşağıda kısaca değineceğiz.

2.3.1. Türkiye'nin Avantajları

Türkiye yabancı yatırımcı açısından 70 milyona yaklaşan nüfusu ile dünyanın en büyük 10-15 pazarından biri olarak gösterilmektedir. Nüfusun artış hızı ayrı bir etken ola-

rak karşımıza çıkar. Ayrıca, genç nüfusun ağırlıklı olması dikkat çekicidir. Türkiye'nin toplam nüfusunun %70'ini 30 yaşın altındaki nüfus oluşturmaktadır.

Türkiye'de eğitilebilir insan gücünün çok olmasıyla birlikte, Türk işçileri yabancı yatırımcı gözüyle, çalışkan, güvenilir ve dürüst bulunmaktadır⁸¹. Bunun yanısıra çok iyi eğitilmiş bir yönetici sınıf ve ortaklık yapmak için de son derece dinamik bir girişimci sınıf mevcuttur.

Bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlerle, Türkiye'nin psikocoğrafi bir yakınlığı vardır. Bu ülkelerle olan coğrafi yakınlık, kültürel benzerlik, iletişim kolaylığı ve liberal ekonomiye geçme isteklerinden dolayı oluşan ilişkiler, bu ülkelere yatırımda bulunacak yabancı sermayenin Türkiye'den bir ortak bulma ihtiyacını doğuracaktır. Bu tür Jontventure yatırımları Türk İşletmelerine yeni fırsatlar sunacaktır⁸².

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle farklı avantajlara da sahiptir. Coğrafi açıdan iki kıtanın ortasında bulunması, hemen hemen tüm pazarlarla ilişki içinde olan bir jeopolitik konuma sahip olması, Gümrük Birliği Anlaşmasının bir tarafı olması, Avrupa Birliğine tam üyelik için müzakere aşamasında olması yabancı yatırımcı için olumlu ayrıntılardır. Ortadoğu'ya yakınlığı ile yeni bir boyut kazanan Türkiye, aynı zamanda demokratik rejimi benimseyen tek islam ülkesi olma ayrıcalığına da sahiptir. Türkiye, Gümrük Birliği üyesi olmasının yanında farklı alanlarda da faaliyet göstermektedir. Örneğin, İslam Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesidir.

Türkiye, özellikle son dönemde, önemli adımlar atmıştır. Vergi reformu, sosyal güvenlik reformu, uluslararası tahkim konusunda anayasa değişikliği, bankalar yasası, IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi ile enflasyonun indirilmesi, bütçe disiplininin sağlanması, yapısal reformların devam ettirilmesi ve kur politikasının geleceğe yönelik belirsizlikleri azaltacak bir çerçevede yürütülmesi hedef alınmıştır.⁸³

Ayrıca, Türkiye bir çok ülke ile uluslararası yatırımların korunması ve çifte vergilemeyi önleyici konularda anlaşmalar yapmış ve Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası,

⁸¹ Hayati DEMİRER, "Yabancı Sermaye Gözüyle", **Macro Economy**, (Şubat, 1997), 27.

⁸² Yavuz CANEVİ: **Turkey and Foreign Direct Investment**, YASED Yayınları, No: 47, (Haziran, 1993), 10.

⁸³ DPT, **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2514-ÖİK:532, Ankara, Mayıs, 2000, s.19

IMF, OECD gibi bir çok uluslararası kuruluşa üye olmuştur. Bunların hepsinin varlığı Türkiye için son derece olumlu bir durumdur. Diğer avantajlı yönler de aşağıda maddeler halinde kısaca değinilmiştir;

- Bir çok serbest bölgenin oluşturulması,
- Dinamikleşen özel sektör,
- Özellikle inşaat ve imalat sahasındaki kapasite büyüklüğü,
- İşgücü maliyetleri ve diğer üretim faktörleri diğer ülkelere göre nispi olarak ucuz bulunması,⁸⁴
- Bir çok ülkede bulunmayan liberal bir kambiyo ve yabancı yatırım mevzuatına sahip olması, 4875 Sayılı Kanun yatırımcılar için bir çok engeli ortadan kaldırmıştır.
- Serbest kâr transferi ortamı,
- İklim şartları, hava, deniz, kara ulaşımı, telekomünikasyon alt yapısının uygunluğu,
- İç pazar hacminin yüksek olması, özellikle gelir düzeyi yüksek kesimin yabancı markalara olan düşkünlüğü,
- Ortaklık yapılabilecek son derece girişimci, dinamik özelliklere sahip kişiler bulunması,⁸⁵ olarak sıralayabilir.

2.3.2. Türkiye'nin Dezavantajları

Türkiye'nin yukarıda özetlenen bir çok artısı olmasına rağmen yeterli dolaysız yatırım çekememesinin en önemli nedeni siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamamış olmasıdır. Uzun vadeli bir iş olan dolaysız sermaye yatırımları için gerek iktisadi gerekse hukuki ve siyasi istikrar unsurları oldukça önemlidir.

Türkiye'nin altyapısındaki yetersizlikler, 20 yıldır hüküm süren kronik yüksek enflasyon, gelir dağılımındaki dengesizlik, dış ticaret açığı, büyük dış borç, kayıt dışı ekonominin varlığı, sürdürülebilirlikten uzak bir büyüme temposu, nüfus artış hızının yüksekliği, sürekli değişen hükümetler, terör olaylarının doğurduğu siyasi ve toplumsal huzursuz-

⁸⁴ Nuray ERGÜL, Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımcıların Durumu, **Vergi Dünyası**, Sayı:270, Şubat 2004, s.150

⁸⁵ ERGÜL, **a.g.e.**, s.150

luk, komşularıyla ilişkileri, çağdaş demokrasi anlayışındaki eksiklikler, yetersiz teknolojik düzey gibi faktörler nedeniyle potansiyelinin altında dolaysız yatırımlar çekebilmektedir.

Türkiye, uluslararası yatırımcılarca, kayıt dışı ekonominin varlığıyla birlikte mevcut üretim ve dağıtım ağlarından eşit koşullarda yararlanma, fikri mülkiyet haklarının korunması, tekelleşme vb. açılardan henüz tam rekabet koşullarının oluşmadığı bir ülke olarak değerlendirilmektedir.⁸⁶

Türkiye’de sanayinin örgütlenme biçiminin dikey ve yatay bütünleşmeleri tamamlanmış banka sahibi “holdingler” tarzında örgütlenmiş olmasının, yabancı sermayenin ülkemize girmesine caydırıcı bir etkide bulunduğu açıktır. Holdinglerin sahip oldukları bayilik ve servis sistemleri yabancı sermayenin iç pazara ulaşmasını önlemektedir. Holdinglerin güçlü bankalarının yanı sıra çeşitli şirketlerde iştirak sahibi olmaları da yabancıların şirket satın almasını güçleştirmektedir.⁸⁷ Yatırım yapıldıktan sonra yatırım yapılan ülkedeki yasal ve bürokratik uygulamalar, yatırımın ülkede kalma süresini etkilemektedir. Yasalarla kendilerine verilen hakların durumu ve yasaların değişme ihtimalleri ülkeye duyulan güveni belirlemektedir. Ülkemizdeki genel olarak var olan bürokrasi fazlalığı ve kırtasiyecilik yatırımcının azmini kırmaktadır. Ancak, son çıkan Kanun* ile şirket kuruluş aşamaları 19’den 3’e indirilmiştir. Bunun anlamı, şirket kuruluş prosedürleri 24 saat içinde tamamlanabilecek konuma getirilmiş olunmasıdır.

Ayrıca, sürekli değişen yasalar, teşvik uygulamalarının sürekli değişmesi, vergi oranlarının yüksek, hatta geçici olarak getirilen yasaların sürekli hale getirilmesi ve vergi mevzuatının karışık olması yabancı sermayeyi korkutan uygulamalardır. Hukuk ve adalet sistemindeki aksaklıklar ve yasaların etkili bir biçimde uygulanamamasının yarattığı sorunlar güvensizlik unsurunu daha da pekiştirmektedir. Yabancı sermaye, elindeki kıymetleri edindiği dönemde geçerli olan kuralların bu kıymetler henüz elden çıkarılmadan değiştirilmesini, kazanılmış haklara aykırı düzenleme olarak değerlendirmekte, bu düzenlemeler esnasında kendi görüşünün alınmamasını ise kabul edememektedir. Kanunların geriye yü-

⁸⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu/Türk-Japon İş Konseyi, **Türkiye’nin Yabancı Sermaye Ortamının Değerlendirilmesi, Engeller-Öneriler**, İstanbul Kasım 2001, s. 13

⁸⁷ Ercan ALPTÜRK, Yabancı Sermaye Yatırımının Vergisel Boyutu, Vergi Sorunları, Sayı:184, Ocak 2004, s.22

* 4884 Sayılı Kanun, 17 Haziran 2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

rümesi ülkemizde sıkça başvurulan bir uygulama olmuştur. Bu gibi uygulamalar güvensiz bir yatırım ortamını ortaya çıkarmakta ve yatırım yapanlar adeta pişman edilebilmektedir.⁸⁸

Tablo: 9 Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<p>İnsan Kaynakları:</p> <p>Genç Nüfus Eğitimci Yönetici Deneyimli Sanayici Ortaklığa olumlu yaklaşan dinamik girişimci Ucuz ve verimli işgücü</p> <p>İç Pazarın Yapısı:</p> <p>Sürekli büyüyen tüketici kitlesi Sosyal yaşantı Alım gücü</p> <p>Coğrafi Konum:</p> <p>Orta Doğu, Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne hakim stratejik konum</p> <p>Yasal Altyapı:</p> <p>Yabancı sermayeyi teşvik kanunu Yabancı sermaye çerçeve kararı Patent haklarının korunması yasası Tüketicinin korunması yasası Rekabetin korunması yasası Markaların korunması hakkında KHK</p> <p>Fiziki Altyapı:</p> <p>Organize sanayi bölgeleri Ulaşım ağı Hammadde temini kolaylığı Doğal kaynakların fazlalığı</p> <p>İzlenen Ekonomi Politikaları:</p> <p>Uygulanan serbest piyasa ekonomisi Yabancı sermayeye uygulanan teşvikler Yatırım maliyetlerinin düşüklüğü Uygun rekabet ortamı</p>	<p>Siyasi İstikrar:</p> <p>Sık değişen hükümetler ve istikrarsız koalisyonlar</p> <p>Demokrasi:</p> <p>Batı standartlarında demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmemiş olması Terör</p> <p>Ekonomik Göstergeler:</p> <p>Yüksek enflasyon Dış ticaret açığı İç ve dış borç politikalarının yetersizliği Bütçe açığı Kredi maliyetlerinin yüksekliği</p> <p>Türkiye'ye ve Türk İşletmelerine Duyulan Güven:</p> <p>Uluslararası anlaşmalara uyulmaması Yönetimlerin vaadlerini gerçekleştirmemesi Geçmişte taahhütlerini yerine getirmeyen, olumsuz imaj bırakan Türk firmaları</p> <p>Kurumsal Altyapı:</p> <p>Gerçekleştirilemeyen özelleştirme Sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması Geleceğe dönük enerji politikalarının bulunmaması Sık değişen mevzuat Bürokrasinin yıldırıcılığı</p> <p>Komşularla İlişkiler:</p> <p>Çeşitli gerçeklerle gündeme gelen tartışmalar</p>

Kaynak: TÜGİAD, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI- Yabancı Sermaye, Mayıs 1996 s:65

⁸⁸ MUTER ve KOVANCILAR, a.g.e., s. 20

Devletin ekonomi içindeki payının yüksek oluşu yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Özelleştirme bir ülkenin rekabete dayalı bir pazar ekonomisini teşvik etmeye hazır olduğuna dair çok uluslu yatırımcılara verdiği bir mesajdır. Türkiye ile ilgilenen her yabancı yatırımcı, bankaların ve alt yapı hizmetlerinin özelleştirilmesi ile ilgili gelişmeleri izlemektedir. Bu süreçte gerçekleşecek bir başarı, ülkenin dünya çapında rekabetçi bir ekonomiye dönüştürülmesinde “olmazsa-olmaz” bir başarı kriteri olarak görülmektedir.⁸⁹

Türkiye’de bu güne kadar bir çok özelleştirme çalışması yapılmış ve bir çok özelleştirme projesi de beklemeye alınmıştır. Ancak, genel olarak Türkiye’deki özelleştirme çalışmaları yavaş işlemiş olsa da son dönemde hızlanma görülmektedir

Economist Intelligence Unit’in yapmış olduğu araştırmaya göre, dolaysız yabancı yatırımlarında en riskli 60 ülke sıralamasında Türkiye 18. ülke olmuştur. Türkiye, risk faktörünün en yüksek olduğu alan 85 puanla makro ekonomik dengeler olarak gösterilmiştir, hükümetin etkinliği 64, vergi politikaları ise 63 puanla en fazla risk yaratan konular arasında yer almıştır. Economist Intelligence Unit’in Türkiye değerlendirmesinde, yüksek miktarlardaki kamu açığının enflasyonu tırmandırması ile makro ekonomik koşullar, ülkede en fazla risk yaratan konu olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁰

2.4.TÜRKİYE’DE UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER VE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA ETKİSİ

Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayrimaddi destek, yardım ve özendirme “teşvik” olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, ekonomik teşviklerin temelinde, kaynakların, ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesi söz konusudur. Burada en önemli husus, teşvikler ile ulaşılmak istenen hedeflerin neler olduğu ve bunlara karşılık ne gibi ödünler verileceğidir.⁹¹

⁸⁹ ÇANKAYA, a.g.e., s.98

⁹⁰ ERGÜL, a.g.e., s.151

⁹¹ Turan SERDENGECİ, *Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 2000, s.1

Teşvik politikaları, özel sektörü yatırım, üretim ve hizmet dallarıyla bölgelere yönelten ve kanunla düzenlenen özendirici, itici ve caydırıcı kural araçlarının tamamıdır. Yatırımları teşvik edici vergi politikaları ise belirli bir kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya işletmelerin çeşitli yollarla ertelenmesi olarak tanımlanabilir.⁹² 2009 yılında yapılan son teşvik yasası düzenlemesinde yatırımlar açısından yerli yabancı yatırım ayrımı kaldırılmış, yatırımların yapılması açısından iller sosyo ekonomik gelişim açısından 4'e ayrılmış ve yatırımların yapılmasında 26 bölgeyi kapsayan bölgesel gelişme stratejisi çerçevesinde yatırımlar tasnif edilmiştir.

- 1. Bölgede, ağırlıklı olarak motorlu kara taşıtları ve yan sanayi, elektronik, ilaç, makine imalat ve tıbbi, hassas ve optik alet yatırımları gibi yüksek teknoloji gerektiren yatırımlar teşvik edilecektir .
- 2. Bölgede nispeten teknoloji yoğun sektörler desteklenecektir. Bu çerçevede; ağırlıklı olarak, makine imalat, akıllı çok fonksiyonlu tekstil, metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, karo, yalıtım malzemeleri vb) kağıt, gıda ve içecek imalatı sektörleri teşvik edilecektir.
- 3. ve 4. Bölgeleri oluşturan doğu ve güneydoğu bölgelerinde, tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, konfeksiyon, deri, plastik, kauçuk, metal eşya gibi emek yoğun sektörlerin yanı sıra turizm, sağlık ve eğitim yatırımları da teşvik edilecektir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik teşvikler ve özellikle vergi teşviklerinin sağlanmasının gerekli olup olmadığı uzun zamandır tartışılan bir konudur. Yabancı yatırımların teşvikine dönük olarak, yoksul ülkeler daha çok ithalatta alınan vergilerden istisnalar sağlaması veya belirli bir süre hiç vergi alınmaması gibi yöntemleri kullanırken, gelişmiş ülkeler çoğunlukla yatırım indirimleri veya hızlandırılmış amortisman gibi yöntemlere başvurmaktadır.⁹³ Teşvik araçlarını özetle aşağıda tablo 12'de görebiliriz.

Türkiye'de genel olarak, devlet yardımları vergisel veya vergisel olmayan teşvikler olarak iki şekilde sınıflandırılabilir. Vergisel teşvikler, yatırım indirimi, gümrük muafiyeti,

⁹² Adnan GERÇEK, **Türkiye'de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği**, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/1/gercek/adnan.htm>, erişim: 15/06/2004

⁹³ Yüksel KARACA, Doğrudan Yabancı Sermaye ve Vergi Teşvikleri, **Finans Dünyası**, Mayıs 2002, s.59

Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası, vergi resim ve harç istisnasını içermektedir. Vergisel olmayan teşvikler ise; uygun koşullu kredi, enerji desteği, arsa tahsisi, çalışanların sosyal güvenlik katkılarında indirim gibi teşvikleri içermektedir. Bazı teşvikler bölgesel, sektörel veya belli kesimlere uygulanırken (enerji desteği, arsa tahsisi gibi), bazı teşvikler genel olarak (KDV Desteği, gümrük muafiyeti gibi) uygulanmaktadır⁹⁴.

Tablo 10

Teşvik Araçlarının Çeşitleri

1. Aynı Teşvikler	-Arsa – Arazi Tahsisi -Bina Temini
2. Nakli Teşvikler	Karşılıksız -Hibeler -Primler Karşılıklı -Uygun koşullu krediler(düşük faizli, uzun vadeli)
3. Vergi Teşvikler	Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri -Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi -Vergi muafiyeti -Zarar mahsubu -Hızlandırılmış amortisman -Yatırım İndirimi -Bazı harcamaların vergiden düşülmesi (sosyal güvenlik katkısı, istihdamla ilgili harcamalar, reklam, tanıtım ve pazarlama, sağlık harcamaları, vb.) -Vergi kredisi (finansman fonu) KDV Teşvikleri -Sermaye mallarına KDV istisnası -Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünlere düşük KDV oranı Gümrük Vergisi Teşvikleri -Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına gümrük muafiyeti -Gümrük Vergisi iadesi
4. Garanti ve Kefaletler	-Kredi garantileri -Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı -Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası (Devalüasyon, politik karmaşa vb.)
5. Diğer Teşvikler	-Alt yapı hazırlanması -Ucuz enerji desteği -Yatırım öncesi hizmetler; finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, pazar araştırması, hammadde ve alt yapı durumu, üretim projesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar -Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar

Kaynak: Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı araştırma İnceleme Dizisi 33, Ankara 2003, s.27

⁹⁴ AKSU, s:91

Türkiye’de teşvik konusunda yabancı sermayeye karşı eşitlik ilkesi uygulanmaktadır, yani yerli firmalara sağlanan her türlü vergisel teşvikten yabancı yatırımcı da aynı oranda yararlanabilmektedir.

Yabancı sermayenin yatırım yapacağı ülkeyi seçerken, dikkat edeceği birçok faktör yanında ülkelerin yabancı sermaye yatırımları konusunda uygulamış oldukları vergisel teşvik tedbirleri de yabancı sermayedarın ülke tercihini yapmasında etkili olabilmektedir. Diğer faktörlerin yanında vergisel teşviklerin önemi çok fazla olmasa da, eğer diğer faktörler uygunsa sağlanan vergisel teşvikler yatırım kararının verilmesine yardımcı olur

Türkiye’de uygulanan vergisel teşvikleri genel olarak değerlendirirsek, yatırımların desteklenmesi amacıyla mali, sosyal ve iktisadi maliyeti çok yüksek olan yatırım teşviklerinin uygulanmasına rağmen özel sektör yatırımlarında öngörülen hedeflere ulaşamamıştır.⁹⁵ Geniş bir vergi kaçığının var olduğu, kayıt ve belge sisteminin tam olarak oturmadığı, işlem sürecinin denetlenemediği, verginin tahakkuku ve tahsilatı arasında büyük farkların bulunduğu bir sistemde teşvik amaçlı vergi politikalarının sonuçları olumsuz olmuş ve vergi erozyonuna yol açmıştır⁹⁶.

Türkiye’de uygulanan vergisel teşvik sistemi genel yatırım teşvik araçlarıdır. Belli bir ekonomik faaliyeti veya ekonomik alanı hedefleyen ve seçiciliğe önem veren, yatırımın zamanını, miktarını, bölgesini etkileyecek boyutta vergisel teşvik araçları ülkemizde tam olarak uygulanmamaktadır. Bu açıdan ülkemizin rekabetçi politikası da dikkate alınarak teşvik sistemi geliştirilmelidir.

Günümüzde doğrudan yabancı sermaye her ülke açısından büyük önem taşımaktadır. Dünya’da ihraç edilen sermayenin büyük bir kısmı hala gelişmiş ülkelere doğru gitmektedir. Bu bakımdan en çok sermaye ithal eden ülke ABD konumundadır. IMF verilerine göre dünyada ihraç edilen sermayenin % 70’ini tek başına bu ülke absorbe etmektedir. Ancak yapılan projeksiyonlara göre dünyanın ekonomik ağırlığı her geçen gün doğruya doğru kaymakta ve dünya nüfusunun büyük bir kısmı doğuda yaşamaktadır. Bu bakımdan Türkiye’nin gerek coğrafi konumu açısından doğu ile Avrupa arasında bir köprü olması

⁹⁵ Aykon DOĞAN , "1980 Sonrası Türk Vergi Politikası", **1983’de Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İİBF Yayını No: 364, 1984, s.106

⁹⁶ GERÇEK, a.g.m., <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/1/gercek/adnan.htm>

açısından gerek imalat merkezi ve gerekse lojistik merkez olması kaçınılmazdır. Bu bakımdan Türkiye'nin Hava ulaşımı, kara ulaşımı ve deniz ulaşımına ilişkin büyük alt yapı yatırımlarını tamamlaması gerekmektedir. Avrupa'da kar marjlarının düştüğü bir ortamda gelecek vadede Türkiye'nin Avrupa açısından büyük bir yatırım potansiyeli taşıması kaçınılmazdır. Bundan sonraki bölümde bu gerçek göz önünde bulundurularak analizler geliştirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1.GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Cumhuriyetimizin kurulmasından bu yana, hatta Tanzimattan itibaren, batılılaşma ile modernleşmenin eş tutulması, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa kıtasında veya onu merkez alarak kurulan siyasi ve güvenlik oluşumlarının tümüne katılmaya ülkemizi yöneltmiştir. Bu suretle Türkiye, Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'ya girmiştir. Aynı neden, Türkiye'yi Avrupa'nın bu en iddialı entegrasyon hareketine karşı kayıtsız kalmamaya sevk etmiştir. Ankara Antlaşması ile Türkiye gümrük birliği temeline dayalı olarak ortaklık ilişkilerine başlamıştır. Ancak Türkiye'nin amacı ortaklık ilişkilerinin çok ötesine geçmek ve makul bir süre içinde Topluluğa katılmaktı. Bu yüzden AB'ye katılmak üzere 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Bu başvuruya ilişkin Komisyon Raporunun olumsuz çıkması ve diğer gelişmelerden de Türkiye'nin öngörülebilir bir süre içerisinde AB'ye katılımının sağlanamayacağına anlaşılması üzerine, ilişkilerin bu boyutu gündemden düşmüş ve ortaklık ilişkilerine tekrar ağırlık verilerek 1996 yılı başından itibaren AB ile Gümrük Birliği süreci tamamlanmıştır. Daha sonra 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesinde, AB'nin 26 üyeli bir birlik haline gelmesini öngören yeni genişleme perspektifi belirlenirken, 11 aday ülke arasında Türkiye'ye yer verilmemiştir. Ancak 1999 yılında Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye tam üyelik için aday ülke statüsü verilmesiyle birlikte tam üyelik yönündeki gelişmeler tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Aralık 2000'de AB tarafından Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilmiş, Türkiye'de konuyla ilgili bir program (Ulusal Program) hazırlayarak AB'ye sunmuştur. Ancak, 13 aday ülkeden Türkiye dışındakiler müzakere aşamasına geldiği halde Türkiye henüz bu aşamaya gelememiştir.

2000 ve 2001 yıllarındaki hazırlık ve gelişme safhalarından sonra 2002 yılı özellikle siyasi kriterler açısından Türkiye için eylem yılı olmuştur. Bir yandan Türkiye'de reform hareketleri hızlanmış, diğer taraftan Aralık 2002'de Kopenhag'da yapılan zirve için yoğun bir faaliyet yapılmıştır. Bununla birlikte, ülkemiz için Helsinki Zirvesi kadar önem taşıyan, 12 – 13 Aralık 2002 tarihlerindeki Kopenhag Zirvesi Sonuçları, beklentilerimizin gerisinde kalmış ve Aralık 2004 için şartlı müzakere tarihi alınmıştır.

3.1.1.Türkiye-AET Ortaklık İlişkileri

3.1.1.1.Ankara Antlaşması Öncesi Gelişmeler

AET’nu kuran Roma Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1958 yılından bu yana, ortak Pazar çerçevesinde oluşan ekonomik entegrasyona paralel olarak nitelik bakımından, üye devletlerin ulusal hukuklarından önemli derecede farklı olan AB hukuk düzeni doğmuştur. AB’ni kuran devletler, aralarında imzaladıkları antlaşmalarla yeni bir hukuk düzeni kurmuşlar ve bu sonucu elde etmek için egemenlik yetkilerinin bir kısmını Birlik kurumlarına terk etmişler ya da birbiriyle ilişkilerinde kullanmaktan vazgeçmişlerdir¹.

Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran ‘Altılar’, geleneksel olarak Türkiye’nin sıkı ekonomik ve siyasi ilişki içinde bulunduğu ülkelerdi. Örneğin, Roma Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1958 yılında, Türkiye yaklaşık olarak ihracatının yüzde 40’ını ve ithalatının yüzde 30’unu bu altı Avrupa ülkesi ile yapıyordu. Öte yandan dış politikasında Batı’ya yönelen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonlarından itibaren kurulan hemen hemen bütün Batılı örgüt ve kuruluşlar içinde yer almıştır. Bu nedenle AET’ye de üye olmaması düşünülemezdi².

AET ile ekonomik entegrasyon oluşturulmasının bir nedeni elde edilecek ekonomik kazanımlardır. Çünkü ekonomik açıdan, özellikle ticari alanda bazı ödünlere Avrupa’dan alınması söz konusu olabilecekti. Nitekim bu ödünleri Türkiye Avrupa’dan almıştır. Bunun dışında, elde edilecek mali yardımlarla sanayileşmenin hızlandırılmak istenmesi de ekonomik nedenler arasında gösterilebilir³.

Bir diğer faktör Yunanistan faktörüdür. O dönemlerde Türk dış politikasında Yunan faktörünün çok önemli bir yeri vardı. Hatta o tarihlerde Dışişleri Bakanımızın bir deyişi vardır, “Havuz boş dahi olsa eğer Yunanistan o havuza atlıyorsa mutlaka bizim de atlama-

¹ Müjde AVCIOĞLU, “Avrupa Toplulukları Hukukunun Uluslararası Özellikleri”, **AT Konusunda Araştırmalar**, MGB, APKK Yayın No. 1988-303, Ankara, s.37-50; M. Tonca TOKER, “Türk Anayasa Hukuku Açısından AT Hukuku Sorunları”, **İctihad Bülteni**, MGB, APKK Yayın No.1990-309, Ankara, s.192; Hülya BATMAN, “Topluluk Hukuku Bakımından Türk Anayasasının Değerlendirilmesi”, **AT Konusunda Araştırmalar**, MGB, APKK Yayın No. 1988-303, Ankara, s.66-69; Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğunun Yaptığı Antlaşmalar**, AÜ Basımevi 1978, Ankara, s.161.

² Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat (Teori, Politika ve Uygulama)**, Geliştirilmiş 13. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 1999, s.267

³ M.Ziya SUER; **Avrupa Birliğinde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri**, Hesap Uzmanları Vakfı-İstanbul Sanayi Odası Yayını, İstanbul 1999, s.89.

mız lazımdır.” Yunanistan 8 Haziran 1959’da AET’ye üye olmak için başvurduğu için Türkiye’de hem Yunanistan’dan geri kalmamak için hem de Türk ihracatının Yunanistan’a tanınacak sürüm kolaylıkları nedeniyle daralmasından korktuğu için Yunanistan’ın hemen ardından AET’ye ortaklık anlaşması yapmak üzere başvurmuştur. Söz konusu dönemlerde Demokrat Parti iktidardadır. Türkiye daha liberal, dışa açılımcı bir ekonomi politikası uygulamaktaydı. Bunun da AET’ye katılmak istenmesinde payı bulunmaktadır.

Tüm bu nedenler ve bilmediğimiz başka nedenlerin de etkisiyle Türkiye Roma Anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra (Yunanistan’ı izleyerek) Temmuz 1959’da ortaklık anlaşması imzalamak üzere AET’ye başvurmuştur. Başvuru hemen kabul edilmiştir. Çünkü o yıllarda AET, kendisini uluslararası platformda kanıtlamak için yapılan başvurulara olumlu yanıt verme eğilimindeydi. Yani AET, uluslararası ilişkilerde yeni bir hukuk sujesi, yeni bir entegrasyon modeli olarak yola çıkmıştı ve bu başvurular söz konusu entegrasyon modelinin ciddiye alındığını göstermekteydi.

İlişkiler normal seyrinde başlamışken Türkiye’de 27 Mayıs 1960 gününden sonra bir devrim olmuş ve 27 Mayıs Milli Birlik Komitesi ile demokrasi bir süre kesintiye uğramıştır. Avrupa ilişkilerin devamından kaygılı olarak görüşmelere başlamıştır. Çünkü Milli Birlik Komitesinin Türkiye’nin ortaklık başvurusu doğrultusunda hareket edip etmeyeceğinden emin değildi. Neyse ki Milli Birlik Komitesi’nden Brüksel’e bir mektup gönderilmiş ve “Türkiye olarak biz Demokrat Parti iktidarı döneminde alınmış olan ortaklık başvurusu yolundaki kararı destekliyoruz, bunun sahibiyiz, bu bir devlet politikasıdır” denilmiş ve görüşmeler normal seyrine dönmüştür.

Dört yıl süren görüşmelerin ardından 12 Eylül 1963’de Ankara “Türkiye ile AET arasında bir ortaklık kuran antlaşma” (kısaca Ankara Antlaşması) imzalanmış ve bu anlaşma tarafların Parlamentolarında onaylanarak 1 Aralık 1964’de yürürlüğe girmiştir. Ancak anlaşma yürürlüğe girmeden önce 12 Şubat 1964’te onaylanmak üzere GATT’a sunulmuştur. Çünkü Türkiye ve AET, GATT üyesidirler. Dolayısıyla GATT kurallarına uymak zorundadırlar. Yunanistan bu aşamada da devreye girmiş ve anlaşmayı onaylatmamak istemiştir. Çünkü Yunanistan ile AET arasında yapılan Atina anlaşmasında bir hazırlık dönemi öngörülmemişti ve AET’nin tek tarafı olarak sağladığı tavizlerden Yunanistan yararlanamamıştı. Yunanistan’ın bu girişimleri neticesinde Ankara antlaşması onay alamadan

ama reddedilmeden GATT'dan geçmiş ve şart olarak Türkiye'nin gümrük birliği ile ilgili takviminin belirlenmesi ve GATT'a sunulması şart koşulmuştur⁴.

3.1.1. Ankara Antlaşması ve Sonrası Gelişmeleri

Ankara Antlaşması, Topluluk ile Türkiye arasında gittikçe gelişen bir gümrük birliğinin kurulmasını öngörmektedir. Ancak Türkiye-AET Ortaklık Antlaşması (Ankara Antlaşması), bugün yürürlükten kalkmış bulunan AET-Yunanistan Ortaklık Antlaşması (Atina Antlaşması) ve diğer Ortaklık Antlaşmalarından farklı olarak Topluluğa tam üyeliği öngörmektedir.⁵

Ankara Antlaşmasının giriş bölümünde “*Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğunun getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı*” cümlesi yer almaktadır.⁶ Ayrıca, Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasının düşünüldüğünün diğer kanıtı da, Ankara Antlaşmasının 28.inci maddesinde dile getirilmektedir. “*Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Andlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Âkit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.*”

Anlaşmanın 2'nci maddesinde ortaya konan genel ilkeye göre; Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ortaklık ilişkisinin amacı, Türk ekonomisinin hızlı bir şekilde kaldırılması ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam standartlarının yükseltilmesi hususlarını göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi teşvik etmektir. Bunun için de bir gümrük birliğinin tedricî olarak kurulması sağlanacaktır. Anlaşma, ilişkilerde birbirini izleyen üç dönem öngörmüştür: Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem.

3.1.1.2.1. Hazırlık Dönemi

Türkiye'nin geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesini öngörmektedir.

⁴ Şener Büyüktaşkın; **Uluslararası Ticarete GATT Düzeni**, Gazi Üniversitesi İİBF Yayın No:17, Ankara 1983, s.153.

⁵ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye-Avrupa Birliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2004. s.4,

⁶ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999, s.315

Bu çerçevede Türkiye, Topluluğun tek taraflı olarak sağladığı ticari kolaylıklardan ve mali yardımlardan yararlanmışır.

Ticari alandaki kolaylıklar, Ortaklık Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye'nin Topluluğa ihraç ettiği dört temel ihraç ürününe (tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık) belirli kontenjanlar içinde ve kontenjan söz konusu olmaksızın gümrük indirimi uygulanması şeklinde olmuştur. 1967 yılında bu mallar arasına bazı su ürünleri, turuncgiller, sofralık taze üzüm, kaliteli şaraplar, halılar da eklenmiştir.⁷

Mali alanda ise Topluluk tarafından, Ankara Anlaşmasına ek olarak imzalanan 1. Mali Protokol ile 1964-69 döneminde Kalkınma planlarımızda yer alan ve Anlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak projelerin finansmanına yönelik, Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla 175 milyon ECU'lük bir kredinin Türkiye'ye verilmesi öngörülmüştür. Bu krediler proje kredisi şeklindeydi. Ve Boğaziçi köprüsü, Keban barajı, Gediz Sulaması gibi projelerde kullanılmıştır. Hatta 1.Mali Protokol uyarınca alınan toplam kredinin 145 milyon ECU'sü 1. Boğaz köprüsünün yapımına gitmiştir.

Hazırlık döneminin süresi Geçici Protokole göre 5 yıl olarak öngörülmüştü. Türkiye'de bu normal sürenin uzaması talebinde bulunmayıp 1967 tarihinde geçiş dönemine geçmek üzere başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine Avrupa Topluluğu Komisyonundan bir uzmanlar heyeti gelmiş ve Türkiye ekonomisini, 5 yılda nereden nereye geldiğini inceleme altına almışlardır. Sonuçta Türkiye için hazırladıkları rapor Türkiye için olumlu çıkmıştır. Raporda Türkiye'nin karşılıklı yükümlülükleri üstlenmeye hazır olduğu belirtilmiştir.

3.1.1.2.2.Geçiş Dönemi

Hazırlık döneminin başarılı bir şekilde sone ermesiyle 23 Kasım 1970'de geçiş döneminin gerçekleşme koşullarını, usullerini, süre ve yöntemlerini belirleyen bir anlaşma niteliğinde olan Katma Protokol imzalanmıştır. Ancak Katma Protokol'ün üye ülkelerin parlamentolarınca onay işlemlerinin vakit alacağı düşüncesiyle, ticari hükümleri bir geçici anlaşma ile 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki 1971'de geçici anlaşma yürürlüğe girmesine rağmen, geçiş döneminin hukuken başlaması, 1 Ocak 1973

⁷ SEYİDOĞLU, a.g.e. s.268

tarihinde Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile olmuştur.⁸ Bu dönemin asıl amacı, öngörülen süre içerisinde, Türkiye ile AET arasında sanayi mallarını kapsayan bir gümrük birliğinin yerleşmesini sağlamaktı. Bunun için de söz konusu malların, aşamalı bir biçimde gümrük resim ve harçlarının sıfıra indirilmesi, tarife dışındaki miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve AET'nin ortak gümrük tarifesinin uygulanması gerekiyordu. Ancak tarımsal ürünlerle kömür ve çelik, gümrük birliğinin kapsamı dışında tutuluyordu.

Bu dönemin koşullarını düzenleyen Katma Protokolün genel çizgileri gümrük birliğini öngörüyordu. Ancak Katma Protokol, sadece gümrük birliğini düzenleyen ticari nitelikteki bir anlaşma değildir. Daha geniş bir perspektifi vardır. İşgücünün serbest dolaşımı, sermaye hareketleri, yerleşme serbestisi, mevzuatın ve ekonomi politikalarının yaklaştırılması gibi konularda protokolda yer almaktaydı. Tarafların bu konulardaki yükümlükleri aşağıdaki gibidir:

AET, Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını bütünüyle kaldırmış ve bunu Türkiye lehine konsolide etme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Yalnızca pamuk ip-likleri, diğer pamuklu dokumalar ve yünden veya ince kıldan yapılmış makine halıları itibariyle tarife kontenjanları belirlenmiş ve bu kontenjanlar tamamlayıcı protokol yanında genel preferanslar sistemiyle de çeşitli artırımlara uğramış ve 1 Ocak 1985 tarihinde tamamen kaldırılmış bulunmaktadır. Tarım ürünleri alanında ise geçiş dönemi süresince tarım ürünlerindeki serbest dolaşımın nasıl gerçekleşeceği açıklanmamış ancak Türkiye, topluluktan tarım kesiminde bazı ödünler elde etmiştir.

İşgücü dolaşımı konusunda ise AET, Türk işgücünün AET içinde serbest dolaşımının, 1976-1986 yılları arasında gerçekleştirilmesini kabul etti. Bunun dışında Türk işçilerinin topluluğun tüm sosyal haklarından yararlanmaları, yani ücret, çalışma süresi ve sosyal güvenlik konularında bir farklılığın olmaması da Protokolda yer alıyordu. Tabi işgücü dolaşımı konusundaki bu taahhütler günümüze kadar gerçekleştirilememiştir.

Türkiye'nin Katma Protokol çerçevesinde ve geçiş dönemi boyunca yerine getirmeyi üstlendiği yükümlülükler, ortak gümrük tarifesine uyum, belirli takvimler çerçevesinde

⁸ Erol Manisalı, **Avrupa Çıkmazı-İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Otopsi Yayınevi, 4. Baskı, Eylül 2002, s.86

(12 ve 22 yıllık listeler itibariyle farklı zaman dilimlerinde) gümrük vergilerindeki kademeli indirim, miktar kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması ve ithalatta liberasyonun AET lehine değiştirilmesi olarak özetlenebilir.

Türkiye 1.1.1995 yılı itibariyle, gümrük tarifesi indirimlerinde 12 yıllık listede kümülatif olarak %95, 22 yıllık listede %90 oranında indirim yapılmış, ortak gümrük tarifesi- ne uyumda ise 12 yıllık listede %90, 22 yıllık listede ise %85 uyum sağlamış oldu. Yani gümrük birliği anlaşması (6 Mart 1995 Tarihli Ortaklık Konseyi Kararı) yapılmadan önce- de Türkiye fiilen gümrük birliğine dahil olmuştu. Çünkü Katma Protokolle birlikte AET, Türkiye'ye sanayi ürünlerinde sıfır gümrük uygulamaya başlamıştır. Tarım ürünleri ala- nında ise, Türkiye, kendi tarım politikasını Topluluğun Ortak Tarım Politikasına yaklaştı- rılmakla yükümlüdür. Bunların dışında Türkiye, AT'nin Gümrük Birliği ile ilgili mevzuatını da kabul edecektir.

3.1.1.2.3.Son Dönem

Ankara Anlaşmasına göre, geçiş döneminin tamamlanması ve gümrük birliğinin oluşturulması ile (1996 başı) son döneme girilir. Sanayi malları alanında gümrük birliği gerçekleştirilmiş olduğundan bu dönemde, tarım ürünlerinde de serbest dolaşımın sağlan- ması, Türkiye'de yasal mevzuatın ve genel ekonomi politikalarının toplulukla uyumlaştı- rılması gibi düzenlemelerin yapılması öngörülür⁹. Başka bir deyişle son dönem, Türki- ye'nin tam üyelik için gerekli hazırlıkları yapması ile geçecektir¹⁰. Ankara Anlaşmasında öngörüldüğü biçimde Türkiye-AB gümrük birliği 1 Ocak 1996 tarihinde oluşturulmuş bu- lunmaktadır. Gümrük Birliğinde uygulanacak politika, ilke ve kurallar Ortaklık Konse- yi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır¹¹. 1 Ocak 1996 tarihinde gümrük birliğine geçilmiştir. Böylece Türkiye, AB'ye karşı sanayi malları ithalatı üzerindeki tarife- leri sıfıra düşürdü ve üçüncü ülkelere karşı da topluluğun ortak gümrük tarifelerini uygula- maya başlamıştır¹².

⁹ Nami ÇAĞAN; **Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara Üniversitesi, ATAUM Yayın No:1, Ankara 1986, s.26.

¹⁰ Avrupa Toplulukları Komisyonu, **Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Gelişimi**, Türkiye-AT Derneği Yayını, İstanbul 1989, s.42-43.

¹¹ İKV, **Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısı, 6 Mart 1995**, İKV Yayınları No.131, İstanbul 1195.

¹² İKV, **Avrupa Topluluğunun Dış Ticaret Politikasının Değerlendirilmesi(Dış Ticaret Politika Araç- ları, Koruma Tedbirleri ve Uygulamalar)**, İKV Yayınları No: 129 İstanbul 1994, s.57-58.

Gümrük vergilerinin yanı sıra, üçüncü ülkelerden gelen ithal ürünlerine uygulanan tarım tarhı ve anti dumping resmi uygulanmasında AB içi uyum sağlanmıştır. Birinci grup gümrük vergilerinin amacı yerli mallara uygulanan vergi oranlarının aynısının, ithal mallara da uygulanmasıdır. Bu grupta Özel Tüketim Vergisi ve KDV yer almaktadır. İkinci grupta yer alan gümrük ve tarım ürünleri tarhı ile anti dumping vergisi, hükümetler tarafından değişik nedenlerle ithal malların AB'ne giriş fiyatını yükseltmek için kullanılmaktadır. Bu vergiler özellikle, bazı yerli malların ikamesi olan yabancı ürünlerin daha düşük fiyatla AB içinde satılıp, yerli üretimi tehlikeye düşürmesini engellemek amacıyla uygulanmaktadır. Bu vergilerin çok yüksek olmaları durumunda, bazı malların ithalatı kar getirmediği için yapılamamaktadır. Şeker ve şeker pancarına uygulanan yüksek gümrük vergisi bunun en iyi örneğini oluşturmaktadır¹³.

Öte yandan Gümrük Tarifelerine uyum yanında birlik Dış Ticaret Politikasına uyum da zorunlu hale gelmektedir. Türkiye AB ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmesiyle birlikte, AB tarafından uygulanan bütün ticaret antlaşmalarına uymak zorunda kalacaktır. Birliğin EFTA, İsrail ve Orta Avrupa ülkeleriyle yapılan ticari anlaşmalara uyması yanında, tek taraflı olarak Afrika, Karayipler, Pasifik, Mağrip ve Mashruk ülkelerine tanıdığı tavizleri, genel referanslar sistemi dahilindeki tüm kalkınmakta olan ülkelere tanınan hakların kabulü gerekmiştir.

Özellikle KEİB, EKO, ISEDAK kapsamında bölgesel entegrasyon antlaşmaları AB'ni ilgilendirecek şekilde düzenlenmek zorunda kalınmıştır. Türkiye'nin ithal girdilerde AB ve AB'nin ayrıcalıklı ticari ilişkiler kurduğu ülkelerde artış olacaktır. AB ile ayrıcalıklı ilişki kurulmayan üçüncü ülke malları da daha pahalı hale gelmesi söz konusu olabilecektir¹⁴.

3.1.1.3.Geçiş Döneminde Yaşanan Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler

Ankara anlaşması ile başlayan ortaklık ilişkisi başlangıçta öngörüldüğü şekliyle ilerlemektedirken, 1973 sonrasında bozulmaya başlamış, daha sonra ise ilişkiler donma noktasına gelmiştir. Bunun sonucu olarak Katma Protokol yükümlülüklerini 1976 yılındakiler

¹³ İKV, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Seçilmiş Vergi Uygulamaları ve Uyum Çalışmaları**, İKV Yayın no:129, İstanbul 1994, s.57-58.

¹⁴ Mithat Can BAYDAROL; "Gümrük Birliği Nedir?", **2000'li Yıllar Gümrük Birliği ve İnşaat Sektörü Sempozyumu**, 15 Aralık 1993, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, İstanbul Şubesi, 1993, s.14-15.

dahil aksatmaksızın yerine getiren Türkiye, 25 Aralık 1976'da, tek taraflı bir kararla Katma Protokol'ün "ulusal ekonominin korunması"na ilişkin 60. Maddesini işleterek tüm yükümlülüklerini dondurmıştır. 4 Ekim 1978'de ise Türkiye, Topluluktan 5 yıllık plan süresince yükümlülüklerinin dondurulmasını ve sanayi ve tarım ürünlerinde yeni tavizler tanınmasını istemiş, ayrıca yeni kredi talebinde bulunmuştur. AT Konseyi, 21 Mayıs 1979'da verdiği cevapta yükümlülüklerin dondurulmasına ilişkin bağışıklık dönemini kabul etmiş, yardım talebi başta olmak üzere diğer isteklerin büyük bir bölümünü ise reddetmiştir.

29 Ekim 1979'da Türkiye'de yeni iş başına gelen hükümet, ilişkilerin düzelmesini arzuladıklarını bildirmiş ve 30 Haziran 1980'de dört yıllık aradan sonra Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplanmış ve dışişleri bakanımız sonbaharda tam üyelik için başvuruda bulunacaklarını belirtmiştir. Ancak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile ilişkiler daha da bozulmuştur. Hatta 22 Ocak 1982'de Avrupa Parlamentosu, Türk hükümetinin ülke içindeki bazı uygulamaları nedeniyle Türkiye-AET Ortaklık Anlaşmasının askıya alınmasını Konsey ve Komisyondan istemiş, sonuçta Türkiye-AT ilişkileri fiilen dondurulmuştur.

6 Kasım 1983 seçimlerinde iş başına gelen yeni hükümet, ilişkilerin düzeltilmesi yönünde girişimlerde bulunmuş ancak Avrupa Parlamentosu 1985'de kul ettiği Balfe Raporu'nda, Türkiye'de demokrasi ve insan hakları alanında yeterli gelişme sağlanıncaya ve özellikle hür seçimler sonucunda TBMM yeniden kuruluncaya kadar ilişkilerin normalleştirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

İlişkilerin düzeltilmesi ancak 16 Eylül 1986'da yapılan Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplantısında mümkün olmuştur. Aynı yıl Türkiye'de AT ilişkilerinden sorumlu bir devlet bakanlığı'nın kurulması ve nihayet 14 Nisan 1987'de Topluluklara tam üyelik başvurusunda bulunulması ile Türkiye-AT ilişkilerinde yeni bir dönemin eşiğine gelinmiştir.¹⁵

Şimdiye kadar sürekli olarak ilişkilerin normalleştirilememesinden söz ettik. İlişkilerin bozuk olmasında hiç kuşku yok ki Türkiye'nin tam üyelik veya gümrük birliği aşamasını tamamlamak adına yeterli iradeyi gösterememesi, 1980 askeri darbesi önemli nedenler olarak gösterilebilir. Ancak ilişkilerin bozulmasında birtakım ekonomik gerekçeler

¹⁵ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002, 182-184

ve AET'nin Türkiye'ye çifte standart uygulaması da mutlaka etkili olmuştur. Kısaca bu konulara değinmek iyi olacaktır.

Topluluk Akdeniz politikası çerçevesinde bir kısım Akdeniz ülkelerine tarım ürünleri alanında oldukça ileri derecede ödümler tanırken bir ortak üye olmasına karşın bunları Türkiye'ye tanımaktan çekinmiştir. Katma Protokole göre, 1 Aralık 1986 tarihinden itibaren Türk işçilerinin topluluk ülkelerinde serbest dolaşım hakkı doğduğu halde, Topluluk kendi ülkelerindeki işsizlik sorunlarını öne sürerek bu hakkı kullandırmamıştır. Topluluk, Türkiye'ye tekstil ve demir-çelik alanlarında ihracat kotaları uygulamakta ve Türkiye'ye karşı sık sık anti-damping soruşturmaları açtırmıştır. Bunların dışında Topluluk, 1987'den itibaren Türkiye çıkışlı tarım ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin tümüyle kaldırılmasına karşılık, prelevman, asgari ithal fiyatı, referans fiyatı, fark giderici vergi ve ithalat takvimleri gibi yollarla korumacılığı sürdürmüştür¹⁶.

Dördüncü Mali Protokol çerçevesinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 600 milyon ECU tutarındaki mali yardımda özellikle Yunanistan'ın baskıları sonucu yürürlüğe konulamamıştır.

Türkiye, 1973 yılı başında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla topluluğun genişlemesini de o günkü ekonomik politikalar çerçevesinde olumlu karşılamamıştı. Çünkü sanayi ürünleri konusunda, AET'ye bile verilmesinden endişe duyulan ödümler, bu üç ülkeye de sağlanacaktır.

1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan'ın Topluluğa katılması da yeni bir durum ortaya çıkartmıştı. Bu ülkenin topluluğa rakip ürünler ihraç etmesi bir yana, Türkiye'nin tam üyelik için ileride yapacağı başvuruyu veto etme olasılığı da vardı. Böylece AB içinde yer alan

¹⁶ İTKİB, **Türkiye-AT Gümrük Birliği'nin Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Üzerine Etkileri**, İTKİB Yayını, İstanbul 1993, s.32-37; Nevzat GÜRAN; **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, DPT Yayın No: 2231, Ankara 1994, Canan ERKAN; **Küreselleşme ve Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin Rekabet Yeteneği**, TAKAV Matbaası, Ankara 1993, Gülten KAZGAN; **Prospects for Turkey's Accession to the Community with Special Reference to Competitiveness**, SIAR, İstanbul 1988, İKV, **Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Tarımının ve Türk Sanayinin Durumu**, İKV Yayını, İstanbul 1986, DPT, **Türk Sanayinin AT Karşısında Rekabet İmkanları**, ÖİK Raporu, 1-3. Ciltler, Ankara 1988.

Yunanistan, ekonomik ve siyasal yönden Türkiye'ye göre daha ayrıcalıklı bir duruma geçmiştir¹⁷.

1986 başında Portekiz ve İspanya'nın katılmaları ise Türkiye açısından benzer en-dişeler ortaya çıkarmıştı. Çünkü bu iki ülke, gerek tarımsal ürünlerde (meyve ve sebze), gerekse sanayi ürünlerinde (özellikle tekstil) bir ölçüde Türkiye ile Rakip durumdaydılar.¹⁸

3.1.1.4. Tam Üyelik Başvurusu ve Sonrasındaki Gelişmeler

Avrupa Birliği ile karşılıklı ilişkilerin ortaklık anlaşmasıyla kurumsallaşmasından he-men sonra Türkiye için AET/AT/AB üyeliği ufku belirginleşti.¹⁹ Bunun üzerine Türkiye, 14 Nisan 1987'de Avrupa Topluluklarına tam üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Bir ülke tam üye olmak istediğinde üç topluluğa (AKÇT, AAET, AET) da tam üye olmak zo-rundadır.

Türkiye'de AKÇT'yi kuran anlaşmanın 98. maddesi, AET'yi kuran anlaşmanın 237. maddesi ve AAET'yi kuran anlaşmanın 205. maddesi gereğince tam üyelik için üç topluluğa da başvurmuştur. Bu maddelerde, her Avrupalı ülkenin Topluluğa tam üye ol-mak isteyebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye, AET ile ortak üye olma statü-sünden bağımsız olarak bir 'Avrupa Devleti' sıfatıyla tam üyelik başvurusunda bulunma hakkını kullanmıştır²⁰.

Üyelik için başvuru AB Konseyine yapılmaktadır. Sonra da bu başvuru Komisyona iletilmekte ve Komisyon bir fizibilite etüdü yaparak bir rapor hazırlamaktadır. Buna 'gö-rüş' denilmektedir.

Komisyon görüşü bir rapor halinde tekrar Konseye sunulur. Konseyin oybirliği ile karar vermesi gerekir. Bu karar siyasi niteliktedir ve Konsey, Komisyonun görüşüne uy-mak zorunda değildir. Konsey kararı da olumlu çıkarsa Avrupa Parlamentosunun salt ço-ğunluğu ile uygundur görüşü alınır ve müzakere dönemi sonunda katılım anlaşmaları imza-

¹⁷ TÜGİAD, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği**, İstanbul 1994, s.55-56.

¹⁸ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat (Teori, Politika ve Uygulama)**, Güzem Yayınları, Geliştiril-miş 12. Baskı, İstanbul, 1998, s. 295

¹⁹ Harun GÜMRÜKÇÜ, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünden Bugüne Evrimi", **Avrupa Kavşa-ğında Türkiye**, s.65

lanır.²¹ Türkiye şu an için aday ülke statüsündedir. Avrupa Birliğinden müzakere tarihi beklemektedir. Bu konulara ileriki sayfalarda değinilecektir.

Türkiye, Konseye daha ilk başvurusunu yaptığında Yunanistan'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu sırada Almanya'da Yunanistan'ın yanında yer almıştır. Yunanistan biz bu başvuruyu oylayalım ve oylama sonucunda eğer oy çokluğu ile karar alınırsa bu dosyayı Komisyona gönderelim demiştir. Normalde başvurular otomatik olarak Konseyden Komisyona geçer. Bu noktada rahmetli Özal'ın son derece üst düzeyde devreye girdiği ve Kohl'ü telefonla aramak suretiyle Almanya'nın bu tutumunu yumuşatmıştır. Nihayetinde başvuru Komisyona iletilmiş ve Komisyon hazırladığı raporu Aralık 1989'da yani başvurudan iki buçuk yıl sonra Konseye sunmuştur. Rapor iki bölümden oluşuyordu. 10 sayfalık görüş ve 125 sayfalık teknik rapor. Teknik raporda Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı, gelişimi, olumlu ve olumsuz yönleri anlatılmıştır. Görüş bölümünde ise Türkiye'nin neden üyelik için hazır olmadığı belirtilmiştir.

Rapora göre, Türkiye'deki olumlu gelişmeler:

- Topluluk ortalamasının üzerinde bir büyüme hızı
- Artan ihracatla birlikte ihracat yapısının değişmesi ve sanayi ürünlerinin payının %80'lere varması
- 1988'da cari işlemlerin fazlalık vermesi

Olumsuz gelişmeler:

- Türkiye ile Topluluk arasında gelişmişlik düzeyinin farklılığı
- Satınalma gücüne göre fert başına gelirin Topluluk ortalamasının üçte biri olması
- Nüfus artışının yüksek olması ve tarımında istihdam edilen nüfusun fazlalığı
- Yüksek enflasyon ve işsizlik oranı
- Yüksek düzeyli sınai korumacılık

Bunun dışında Türkiye'nin Topluluk modeline yakın bir parlamenter demokrasiye sahip olduğu, ancak insan hakları ve azınlıklar konusunda gereken düzeye ulaşamadığı, ayrıca Yunanistan ile aramızdaki ihtilafların ve Kıbrıs sorununda tam üyelik önünde engel olduğunu söylemişlerdir. Raporunda birtakım kaygılar da yer almıştır:

²⁰ C. UYSAL; "Türkiye-Avrupa İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İİBF Dergisi**, No.1, 2001, s.146.

²¹ GÜRAN, a.g.e., s. 205

- Türkiye'nin tam üyelik halinde yükümlülüklerini yerine getirmede zorlanacağı
- Türkiye'nin tam üye olması halinde, yapısal fonlar açısından (özellikle FEOGA fonları) Topluluk bütçesine büyük yük getireceği
- İşsizlik oranı yüksek olan Türkiye'nin tam üye olması halinde, Topluluk işgücü piyasasına Türk işgücünün katılacak olması endişe verici olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca Topluluğun bir süre yeni genişlemeler yerine kendi iç entegrasyonunu tamamlamaya öncelik vereceği ve tek pazarın gerçekleştirilmesinin hedeflendiği 1993 yılından önce herhangi bir katılma müzakeresinin başlatılmasının akılcı bir davranış olmayacağı belirtilmiştir.

Nihai olarak bu raporda Türkiye'ye olumlu veya olumsuz bir yanıt verilmemiş, Türkiye'ye sen biraz daha bekle mesajı gelmiştir. Bu arada da eksiklerimizi gidermemiz amacıyla bir Matutes Paketi adında bir paket hazırlanmıştır. Matutes AT Komisyonunun üyesidir. Komisyonda Türkiye dosyasından sorumludur. Matutes paketinde dört konu öngörülmüştür.

- a) Gümrük Birliği'nin 1995 sonu itibariyle tamamlanması,
- b) 4. Mali Protokol kaynaklarının serbest bırakılması,
- c) Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- d) Politik ve kültürel bağların geliştirilmesi,

Bu bekleme süresi 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'ne kadar devam etmiştir. Helsinki'de Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş ve Türkiye-AB ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Helsinki'de Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilme nedenlerini görebilmek için 1997 yılında yapılan Lüksemburg zirvesine bakmak gerekir²². Bu zirvede Türkiye'nin üye olmaya muktedir olduğu belirtilmiş ve Gümrük Birliği sürecinde imalat sanayiinde serbest ticaretten kaynaklanan rekabete dayanabileceği anlaşılacakla birlikte ekonomik ve siyasi kriterleri henüz bütünüyle gerçekleştirmediğinden tam üyeliğe hazır olmadığı ve bu çerçe-

²² Mehmet Ali BİRAND; **Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999**, Milliyet Yayınları, İstanbul 2000, s.510.

vede Türkiye'yi Avrupa Birliğine yaklaştıracak bir stratejinin uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Türkiye'ye tam üyelik açısından diğer aday ülkelerle aynı kriterlerin uygulanacağı ifade edilerek Avrupa Konferansına davet edilmiştir.²³

T.C. hükümeti bu sonucu tepki göstermiş ve karşı karar alarak tam üyelik perspektifi ile ilgili olarak iç ve dış siyasi konular, insan hakları ve Kıbrıs sorunu gibi konularda AB ile diyalog yapılmayacağını, yalnızca ortak üyelik çerçevesinde kalınarak ilişkilerin sürdürüleceğini belirtmiştir. Ayrıca 12 Mart 1998'de Londra'da yapılacak Avrupa Konferansına, AB'nin davetine rağmen katılmayacağını açıklamıştır.

T.C. hükümetinin bu tutumu üzerine AB çevrelerinde Türkiye'nin adaylığı konusunda daha yumuşak yaklaşımlar sergilenmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin böylesine yumuşak tavırlarda bulunması ve Helsinki'de Türkiye'nin adaylığını kabul etmesinde Türkiye'deki AB perspektifinin kaybolmasını engellemek de olabilir. Çünkü Türkiye'ye adaylığın verilmesi, AB'yi hiçbir yükümlülük altına sokmuyordu. Aksine, Kürt meselesi, Kıbrıs ve Ege uyuşmazlıkları, Ermeni meselesinde ve daha bir çok konuda Türkiye üzerinde baskı yapabilme olanaklarına kavuşuyordu.²⁴

Bu nedenlerden dolayı Haziran 1998'de yapılan Cardiff zirvesinde Türkiye'nin üyeliğe hazırlanması için bir strateji belgesi benimsenmiştir. 22 Temmuz 1998 tarihinde "Türkiye ile AB Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi için Strateji Başlıklı bir belgeyi Komisyona sunan Türkiye, Lüksemburg Zirvesi'nden sonra en azından ticari ve ekonomik işbirliğini amaçlayarak bu ilişkilerin siyasi alanda yaşanan sıkıntılardan etkilenmesini önlemeye çalışmıştır²⁵. Aralık 1998'de yapılan Viyana zirvesinde ise Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin daha da geliştirilmesinin ve Türkiye'nin üyeliğe hazırlanmasının önemine işaret edilmiştir. Öte yandan 17 Ağustos 1999 Marmara depremi sonrasında Türkiye ile Yunanistan ve AB arasında yumuşama ve yakınlaşma eğilimleri daha da belirginleşmiştir.

Bunun dışında 13 Ekim 1999'da Komisyon başkanı Romano Prodi tarafından açıklanan ikinci ilerleme raporunda Türkiye tam üyeliğe aday gösterilmiş. Tampere zirvesinde (Finlandiya) ise, Türkiye'nin AB adaylığı konusu gayri resmi olarak ele alınmış. Ayrıca

²³ Abdülkadir GÖKTAŞ, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000, s.252

²⁴ Erol MANİSALI, **Avrupa Çıkmazı-İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, s.32

²⁵ Haluk KABAALIOĞLU; "Turkey and the European Union-Converging or Drifting Apart?", **Marmara Journal of European Studies**, Vol:7, No:1-2, s.109.

Dışişleri bakanımız İsmail Cem'in bu konuda çalışmaları da Helsinki zirvesinde aday üyelik statüsünün verilmesinde etkili olmuştur.²⁶

10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Başkanlık Bildirgesi'nin 12. paragrafında, Türkiye'nin diğer aday devletlerle aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet olduğunun teyidinin yanı sıra, reformları teşvik ve destek amaçlı bir katılım öncesi stratejiden yararlanacağı vurgulanmakla birlikte, insan hakları konusu ve 4 ile 9 sayılı paragraflarda belirtilen sınır anlaşmazlıklarının gerekirse Uluslar arası Adalet Divanı nezdinde çözümü önerisi ve Kıbrıs sorunu üyelik için Türkiye'ye sunulan siyasi kriterlerin temeli olmaya devam etmektedir.

Aday üyelik statüsü verilmesiyle AB tarafından aday ülkeler için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye için de hazırlanarak 7-9 Aralık 2000 tarihlerinde yapılan Nice Zirvesinde kabul edilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, Aday ülke ile istişare içinde AB tarafından oluşturulan ve ilgili ülkenin üyeliğe hazırlanması çerçevesinde öngörülen kısa ve orta vadeli öncelikleri içeren bir belgedir. Yani AB yolunda Türkiye için bir yol haritasıdır.

Katılım Ortaklığı Belgesi siyasi alanda Kıbrıs sorunu, ifade özgürlüğü, işkenceyi önleme, gözaltı prosedürü, insan hakları ihlalleri, ölüm cezası, ana dilde televizyon ve radyo yayını, ekonomik alanda ise IMF ve Dünya Bankası ile birlikte hazırlanan enflasyonla mücadele ve yapısal reform programına devam edilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması, özelleştirmenin tamamlanması, tarım ve mali sektör reformlarının tamamlanması gibi temel öncelikleri içermektedir.²⁷

T.C. hükümeti de bu kriterlere uyma ve AB müktesebatını üstlenebilme açısından ulusal programı hazırlamış ve 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek AB'ye sunulmuştur.

2002 yılı bu ekonomik ve siyasi kriterlere uyum çalışmaları ile geçmiştir. Yıl içerisinde çıkarılan siyasi ve ekonomik uyum yasalarıyla taleplerin büyük bir kısmı karşılan-

²⁶ www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 12/11/2009.

²⁷ GÜRAN, a.g.e., s.210-215

mıştır. (Bu uyum yasaları ekte sunulan Türkiye-AB ilişkileri kronolojisinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır)

Ayrıca 2002 yılında yeni hükümetin kurulmasıyla AKP genel başkanı, Kopenhag Zirvesinde ülkemize üyelik müzakerelerinin başlamasına yönelik karar alınması için görüşmelerde bulunmak üzere AB başkentlerini ziyaret etmiştir.

Nihayetinde 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag zirvesinde Türkiye müzakere tarihi alabilmek için başbakan düzeyinde katılmıştır. Buna rağmen Kopenhag’da müzakere tarihi alınamamıştır. AB, 2004 Aralık ayında, Komisyonun hazırlayacağı rapor ve önerileri doğrultusunda Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirdiği takdirde, gecikmesiz olarak üyelik müzakerelerini açmayı taahhüt etmiştir. Yani Türkiye’ye şartlı bir müzakere tarihi verilmiştir. Kopenhag zirvesinde Türkiye’ye önerilenler şöyledir:

- Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi: Diğer adaylara da uygulanan olağan bir usul olup, yeni bir unsur getirmemektedir
- Müktesebat uyum “legislative scrutiny” çalışmalarının yoğunlaştırılması
- Gümrük Birliğinin geliştirilip, derinleştirilmesi
- Mali işbirliğinin önemli miktarda artırılması
- Ülkemize verilecek mali yardımların katılım başlıklı bütçe kalemine alınması.

Netice itibariyle, ülkemizin AB ile uyum çalışmaları her alanda yoğun olmuştur. Öte yandan, Türkiye – AB ilişkileri özellikle yılın son aylarında uluslararası alana taşınmıştır. Üyelik müzakerelerinin değerlendirilmesinin yapılacağı 2004 Aralık tarihi tüm güçlüklerle rağmen olumlu olarak görülebilir.

3.1.1.4.1. Adaylık ve Uyum Sürecine İlişkin Gelişmeler

2003 yılının başlarında ise Kopenhag Zirvesinde AB tarafından önerilenlerin AB Komisyonu ve Dönem Başkanlığı ile birlikte ele alınıp, değerlendirilmesi öngörülmekte-

dir.²⁸ Aralık 2004 Avrupa Konseyi kararları doğrultusunda müzakerelerde takip edilecek yöntem ve klavuz ilkeleri tespit eden “Müzakere Çerçevesi” belirlenmiştir.

İlk aşama, genel olarak bir yıl kadar süren tarama sürecidir(Scanning Process). Tarama süreci müzakereler başlamadan önce aday ülkelerin, AB müktesebatının 35 politika alanında sergilediği hazırlık düzeyinin tespitini amaçlamaktadır. Bu aşamada her bir müktesebat faslı için ikişer adet resmi toplantı düzenlenmektedir.

Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralık 2004 Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye Resmen AB’ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Yine aynı gün bir basın toplantısı düzenlenerek Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi yayımlanmıştır. Böylece Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir.

Türkiye ile müzakerelerin açılması, Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli ölçüde karşılanması ile mümkün olmuştur. Bu aşamadan sonra da AB’nin Türkiye’nin bu alandaki uygulamalarını yakından izlemeye devam edeceği kesinlik kazanmaktadır. Bu sürecin bir diğer önemli yanı, siyasi kriterlere ilaveten ekonomik krizlerin ve özellikle müktesebat uyumunun ön plana çıkmasıdır. Ekonomik kriterler müzakerelere konu olmamakla birlikte, bu alandaki gelişmeler müzakere boyunca AB tarafından yakından izlenecek ve bazı müktesebat başlıklarında müzakerelerin açılmasında ölçüt olarak kullanılabilir. Buradaki önemli husus, istikrara yönelik sürdürülebilir bir ekonomi politikasına devam edilmesi, özellikle mali dengesizliklerin azaltılması ve enflasyonla mücadelenin disiplinli bir şekilde yürütülmesidir.

Ekonomik kriterlerin yanı sıra, Türkiye’nin Gümrük Birliği’nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi de müzakere sürecinde büyük öneme sahiptir. AB, bu hususu bazı alanlarda müzakerelere başlamak için koşul olarak öne sürebilecektir. Söz konusu yükümlülüklerimiz özellikle Malların Serbest Dolaşımı, Sınai ve Fikri Mülkiyet Hakları ve Rekabet konuları kapsamında da yer almaktadır.

²⁸ www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 8/1/2003

Türkiye’de tarama toplantıları 20 Ekim 2005 tarihinde yapılan Bilim ve Araştırma ön sunuşu ile başlamıştır. İki ana bölüm üzerinden yürütülen tarama sürecinde “Analitik tarama (Analytical Screening) da denilen birinci bölümde AB komisyonu, muktesabatı Türk tarafına açıklamıştır. “Detaylı veya karşılıklı tarama(detailed or bilateral screening)” de denilen ikinci aşamada ise Türk tarafı kendi kanunlarını AB’ne tanıtmıştır. Bu süreçte AB Komisyonu, taraması biten bir fasılda Türkiye’yi yeterli bulursa, o fasıl için müzakere teklifinde bulunabiliyordu. Teklif AB iyesi 27 ülke tarafından değerlendirildikten sonra müzakerelerin başlama kararı ise oy birliği ile alınıyordu. Ayrıca fasılların müzakereye açılış ve kapanışında her ülke tek başına veto hakkına sahiptir. Halihazırda Türkiye ile AB arasında 12 başlık açılarak müzakereler devam etmektedir.

3.1.1.4.2. Türkiye-AB Mali İşbirliği ve Türkiye’de Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi

Aday ülke konumunda olan Türkiye’nin AB ile mali ilişkileri ve işbirliğini çeşitli dönemler itibariyle incelemek mümkündür:

- i. Gümrük Birliği Öncesi Dönem (1964-1995),
- ii. Gümrük Birliği Dönemi (1996-1999)
- iii. Adaylık Dönemi(2000-2006)
- iv. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı-IPA (2007-2013)

Gümrük birliği öncesi dönem, mali protokoller ile yürütülmüştür. Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişmesini teşvik etmek amacıyla, 1964-81 döneminde üç mali protokol bir de tamamlayıcı protokol imzalanmıştır. Mali protokoller, kredi ve hibelerden oluşmakta olup, Avrupa Yatırım Bankası kaynaklı krediler ağırlıklı olmuştur. Kamu ve özel sektör projeleri çerçevesinde kullanılan yardımlar daha çok altyapı ve sanayi yatırımlarına yönlendirmiştir.

Gümrük Birliği dönemi, Türk Ekonomisinde Gümrük Birliği’ne bağlı olarak oluşacak yeni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik desteği içermiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında; AB’nin tek taraflı deklerasyonu ile AB bütçesinden, AB’nin Akde-

niz ülkelerine yönelik programı MEDA ve Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından kredi ve hibe yardımları öngörülmüştür²⁹.

2002 yılına kadar Akdeniz ülkelerine yönelik MEDA Programı, daha sonra Gümrük Birliği kapsamında ekonomik ve sosyal gelişmeye yönelik mali yardımlarla desteklenen AB-Türkiye mali işbirliği süreci, Aralık 1999'da yapılan ve Türkiye'ye aday ülke statüsü kazandıran Helsinki Zirvesi sonrasında farklı bir boyut kazanmıştır. Helsinki zirvesi sonrasında, Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesi ile diğer adayların yararlandığı yardım programlarına(PHARE, ISPA VE SAPARD) dahil olma talebi program bütçelerinin 2000-2006 tarihleri için kesinleştirilmiş olması gerekçesiyle reddedilmiştir. Türkiye için katılım stratejisine uygun olarak ilave kaynak yaratılmıştır. Öte yandan adaylık statüsü kazanması nedeniyle MEDA programının da dışında kalmıştır.

17 Aralık 2001'de Türkiye İçin Katılım Öncesi Mali Yardım Tüzük yayımlanmıştır. Bu tüzük ile Türkiye'ye sağlanması öngörülen mali yardımların hukuki temeli oluşturulmuştur. Bunun sonucunda mali yardım programlarının sadece adı değil, aynı zamanda öncelikleri, strateji belgeleri, kurallar, prosedürler ve uygulama mekanizmaları da değişmiştir. Ayrıca sağlanan mali yardımların kullanımı için Merkezi Olmayan Yapılanma oluşturulmuştur. Bu düzenlemeden sonra Ocak 2002'de yürürlüğe giren 2500/2001/EC sayılı Türkiye İçin Katılım Öncesi Mali Yardıma Dair Çerçeve Tüzük'ün oluşturduğu hukuki çerçevede günümüze kadar sürmüştür³⁰.

AB'nin dış mali yardım mekanizması 2007-2013 yıllarını kapsayan yedi yıllık bir dönem için yeniden tanımlanmıştır. Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) olarak tanımlanan bu yeni uygulamayla, Türkiye'ye çeşitli kaynaklar vasıtasıyla sağlanan yardımlar tek bir bütçe altında toplanmıştır ve Türkiye, Avrupa Toplulukları bütçesinin Katılım Öncesi Yardımlar başlığı altında açılan ve Türkiye'ye Yönelik Katılım Öncesi Yardım olarak adlandırılan bütçe başlığı kapsamında mali yardım-

²⁹ MEDA; Avrupa Akdeniz İşbirliği Mali Yardım Programı.

³⁰ **Concil Regulation** (EC) No:2500/2001 of 17 December 2001 concerning pre-accession financial assistance for Turkey and amending Regulations (EEC) No.39006/89, (EC) No.1267/1999 and (EC) No.555/2000, OJ L 342, 27.12.2001, s.1-5.

ları kullanmaya başlamıştır³¹. Böylelikle IPA uygulaması 2007 yılından itibaren Türkiye açısından Katılım Öncesi Mali Yardım Programı'nın yerini almış olacaktır.

3.1.1.4.3. 2007-2013 Döneminde Uygulanacak AB Mali Yardım Sistemi Çerçevesinde Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı ve Türkiye'ye Yapılacak Yardımlar

20 Eylül 2004 tarihinde AB Komisyonu, bir tebliğ³² ile AB'nin dış yardım enstrümanlarını, 2007-2013 mali perspektifi için 6 farklı başlıktan oluşan yeni bir çerçeveye oturtulmuştur. Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) öngörülen 6 dış yardım aracından birisi olarak belirlenmiştir³³.

Bu çerçevede AB Komisyonu, 2007-2013 mali perspektif³⁴ döneminde katılım sürecindeki ülkelere yönelik AB'nin dış mali yardım politikasının etkinliğini arttırmak amacıyla yeni ve tek bir katılım öncesi mali yardım aracı geliştirmeyi öngörmüştür. Bu amaçla Komisyon, AB Konseyi'ne bir Tüzük teklifi sunmuştur. 1085/2006 sayılı Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nı Düzenleyen Tüzük, 17 Temmuz 2006 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir³⁵. 2007 yılından önce AB'ye aday ve potansiyel aday olan ülkelere verilen yardımlar PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS, TACIS gibi programların yerini IPA almıştır³⁶.

Bu yeni uygulama, AB aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik mali yardım mekanizmasını tek bir hukuki çerçeve ve programda bir araya getirmiştir. IPA kapsamında, aday ve potansiyel aday ülkelere, 2007-2013 döneminde toplam 11.468 milyar € mali yardım sağlanacaktır. IPA kapsamındaki bu mali yardımların finansmanı, AB bütçesinin "Küresel Bir Partner Olarak Avrupa Birliği" harcama kaleminden sağlanmaktadır. IPA kapsa-

³¹ Hakan KARABACAK, "Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İşbirliği", **Maliye Dergisi**, Mayıs-Aralık 2004, Sayı:146, s.93.

³² Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the Instruments for External Assistance under the Future Financial Perspective 2007-2013, 29 September 2004.

³³ Birliğin kullandığı diğer dış yardım enstrümanları şunlardır; i) *European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI)*, ii) *Development Cooperation and Economic Cooperation Instrument (DCECI)*, iii. *Instrument for Stability (IS)*, iv. *Humanitarian Aid*, v. *Macro Financial Assistance (MFA)*.

³⁴ AB bütçesindeki her bir harcama kaleminin tavanları, yedi yıllık dönemleri kapsayan mali perspektifler ile tespit edilmektedir. 2007-2013 dönemi mali perspektifi çerçevesinde beş harcama kalemi oluşturulmuştur. Bunlar; i. Sürdürülebilir kalkınma, ii. Doğal Kaynakların Korunması ve Sürdürülebilir Yönetim, iii. Vatandaşlık, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet, iv. Küresel Bir Partner Olarak Avrupa Birliği, v. İdari Harcamalar'dır.

³⁵ Council Regulation (EC) No.1085/2006 of 17 July 2006 establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA), **Official Journal**, L 210, 21/07/2006, s.82-93.

³⁶ http://ec.europa.eu/comm/enlargement/financial_assistance/index_en.htm

mında yapılacak mali yardımlar beş ana başlık altında toplanmıştır. Buna göre IPA bileşenleri; Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma, Sınır Ötesi İşbirliği, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Gelişimi, Kırsal Kalkınma biçimindedir. Buna göre Türkiye aday ülke statüsünde olduğu için bütün bileşenlerden yararlanma imkanına sahip olduğu halde, potansiyel aday ülkeler IPA kapsamındaki ilk iki bileşenden yararlanabileceklerdir.

AB mali yardımları, Birlik müktesabatına (acquis communautaire) ve iyi uygulamalarına uyum sağlanması amacıyla AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi dikkate alınarak, Türkiye tarafından hazırlanan Ulusal Program'daki önceliklere göre planlanmaktadır. En son KOB, 23 Ocak 2006 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Türkiye'ye ise halihazırda, Temmuz 2003 tarihinde yayınlanan Ulusal Program yürütülmektedir. Mali yardım önceliklerinde yer alan diğer belgeler şunlardır³⁷;

- Ulusal Program,
- Katılım Ortaklığı Belgesi,
- İlerleme Raporları
- Stratejik Uyum Belgesi,
- Operasyonel Programlar,
- Ulusal Stratejiler

Bir program ya da projenin AB tarafından desteklenmesi için; Proje AB katılım stratejisinin uygulanmasına katkıda bulunmalı, Türkiye tarafından hazırlanan Ulusal Programda belirtilen alanları destekleyici nitelikte olmalı ya da bu alanlarla ilgili olmalı ve Türkiye'deki yasaların, AB muktesabatına uyum sürecine katkıda bulunmalıdır. Bu kapsamda bu yeni dönemde, söz konusu önceliklere yer veren ve AB ile uyuma yönelik ve tam üyelik hedefini destekleyici nitelikteki projeler finanse edilecektir.

Türkiye'ye sağlanacak fonların kullanımı açısından büyük önem taşıyan IPA Tüzüğü ile birlikte, gerek yardımların miktarı, gerekse desteklenen alanların sayısı artmaktadır.

³⁷ Metin GENÇKOL, Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, **Uzmanlık Tezi**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, DPT, Eylül 2003, s.181.

Yeni dönemde başta ulaştırma ve çevre olmak üzere belirli alanlarda altyapı projelerin de AB mali yardımlardan finanse edilmesi mümkün olacaktır. IPA kapsamında, bir yandan ülkemizin 35 fasıl itibariyle AB müktesebatına uyumuna yönelik çeşitli faaliyetler ve ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik projeler desteklenecek, diğer taraftan da Türkiye’de oluşturulacak yeni yapılarla üyelik sonrası dönemde yararlanacağımız yapısal fonlara ve uyum fonuna ülkemizin hazırlanması sağlanacaktır. Ulusal programda ve Katılım Ortaklığı Belgesindeki önceliklerimizin ve taahhütlerimizin gerçekleştirilmesini desteklemek amacıyla Avrupa Birliği tarafından sağlanan hibe niteliğindeki mali yardımlardan oluşmaktadır. Türkiye’ye verilecek yardımların bileşenlerine ve dağılımına baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo No: 11

Çok Yıllı İndikatif Mali Çerçeve ile Türkiye’ye Yapılacak Mali Yardımların IPA Bileşenleri Bazında Dağılımı (Milyon Euro)

	IPA Bileşeni	2007	2008	2009	2010
TÜRKİYE	Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma	252,2	250,2	233,2	211,3
	Sınır Ötesi İşbirliği	6,6	8,8	9,4	9,6
	Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1
	İnsan Kaynaklarının Gelişimi	50,2	52,9	55,6	63,4
	Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3
	TOPLAM	497,2	538,7	566,4	653,7

Kaynak: http://www.abgs.gov.tr/files/Mali_Yardimlar/Mali_Yardimlar/mipd_2007-2009_nihai.pdf.

Yapısal fonlarla kurulan paralellik doğrultusunda, IPA, AB’nin 2010 yılı vizyonunu belirleyen Lizbon Stratejisine hizmet edecektir. AB’nin 2010 yılına kadar dünyanın bilgi toplumuna dayalı rekabet ve istihdam gücü gelişimi en büyük ekonomisi haline gelmesini hedefleyen hedefleyen Lizbon Stratejisi çerçevesinde, IPA fonları olarak Ar-Ge ve inovasyonu teşvik etme, insan kaynaklarını geliştirme, çevreyi koruma ve bilgiye dayalı bir ekonomiye geçişi hızlandıracak projeleri önceliklendirecektir.

3.1.2. Avrupa Birliği’nde Sermayenin Serbest Dolaşım Süreci

1952’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun oluşturulmasından sonra, altı kurucu üye mevcut işbirliğinin hızla bir ortak Pazar ve Gümrük Birliği’ne doğru genişlemesi yönündeki isteklerini beyan etmiştir. Roma Antlaşması (AET Anlaşması) müzakerelerinin temelini oluşturan *Spaak Raporu*’nda, Ortak pazarın düzgün işleyebilmesi için ana üretim

faktörlerinin serbest dolaşımının şart olduğunu belirtmiştir. Ancak üye ülkelerin sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi konusundaki isteksizlikleri göz önüne alınarak, raporda, öncelik verilmesi gereken bazı sermaye işlemleri özellikle doğrudan yatırım ve menkul kıymet işlemleri seçilmiştir³⁸.

1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması'nın 3. maddesi Üye Devlet'ler arasındaki sermayenin serbest dolaşımı ilkesini getirmiştir. 67-73 arasındaki maddeler, sermayenin serbest dolaşımını düzenlemiştir. 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Roma Anlaşması dört temel serbestlik esasına dayanmaktadır: Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı. AB'de ekonomik bir birliğin zorunlu tamamlayıcısı sayılan bu dört unsurdan, taşıdığı öneme rağmen bugüne kadar liberalizasyonunda en az gelişim sağlayabileni, sermaye hareketleri olmuştur. Daha başlangıçta, Kurucu Antlaşmada sermaye akışının libere edilmesiyle ilgili ilkeler belirlenirken, söz gelimi gümrük birliği ya da malların serbest dolaşımı alanındaki titizlik gösterilmemiş ve bu konuda bir takvim belirlenmemiştir³⁹.

Sermaye hareketlerine yönelik olarak Roma Anlaşması'nda yer alan ve 1970-72'ye kadar üye ülkeler arasında kaldırılması öngörülen kısıtlamalar; 1970'li yıllarda meydana gelen bazı gelişmeler nedeniyle ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle, Bretton Woods sabit döviz kuru sisteminin çökmesi, uluslararası parasal ilişkilerdeki istikrarsızlık, ekonomik konjonktürün gerilemesi ve enerji krizi gibi faktörler bunda önemli rol oynamıştır. Bunlarla birlikte, bir başka neden, Birlikte ekonomik politikaların koordinasyonunun yeterince ve yakın bir şekilde sağlanamaması sonucu; serbest ticaret, döviz kuru istikrarı, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve özerk para politikası gibi başlıca dört hedefe birlikte ulaşılmasında karşılaşılan güçlük gösterilebilir⁴⁰.

1983 yılı başlarında, on üye ülkeden sadece Almanya, İngiltere, Belçika ve Lüksemburg sermaye hareketleri üzerindeki tüm kambiyo kontrollerini kaldırmışlardır. Hollanda ise, Birlik çerçevesindeki yükümlülükler uymuş ve sermaye hareketlerine uygulanan sınırlamaları kaldırma yönünde liberal bir tutum izlemiştir. Bunun aksine; Fransa, İtalya, İrlanda, Danimarka ve Yunanistan Birlik çerçevesindeki yükümlülükler tam olarak

³⁸ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Birliği'nin Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuatı ve Türkiye'nin Uyumu**, İstanbul, Ocak 2002, s.9

³⁹ A. Sait YÜKSEL, **Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa ekonomik Topluluğu**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 157/99, AT Ens. Yay. No: 12, Eskişehir, 1975, ss. 127-130.

⁴⁰ CEC, **Creation of a European Financial Area, European Economy**, No: 36, May 1988, ss. 7-8.

uymamışlar ve uygulamada sermaye hareketleri üzerine istisnai sınırlamalar getirmişlerdir⁴¹.

Bu gelişmeleri takiben 1985 yılı ortalarında, Birlik iç pazarın kurulmasını amaçlayan tedbirleri içeren Beyaz Kitap'ın Konsey tarafından onaylanması ile uygulanmasına başlanılan program da, mali hizmetler ve sermaye hareketlerinde tam liberalizasyona gitme ilkesini benimsemiştir.

Birliğe üye ülkelerde sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasının temel hedefi, bu ülkeler arasındaki sermaye akışını özendirme ve AB yatırımcısının, yatırımını ve kar transferlerini istediği üye ülkeye, istediği para birimi ile yapabilmesini öngörmektir. Ayrıca sermayenin serbest dolaşımı, Birlik ülkeleri ekonomilerinin yayılması, yerleşme hakkının tam olarak uygulanması, işletmeler arası rekabet açısından koşullarda denkleğin sağlanması ve konsantrasyon yollarının kolaylaştırılması açısından da son derece önemlidir⁴². Bunun sonucunda Birlikte rekabet artacak, maliyetler düşecek ve verimlilik artışı sağlanacaktır.

Sermaye hareketlerinin Temmuz 1990'da Birliğe üye altı ülkede tamamen serbestleşmesiyle, tek bir iç pazarın gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir aşama kaydedildi. 1991 yılı ortasında Fransa ve İtalya'nın bu alanda tanınan süreye uymalarıyla, söz konusu ülkelerin sayısı altıdan sekize çıktı. Özellikle kısa süreli sermaye hareketleri alanında istisna hakkı tanınan dört ülke (İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz) ise, uygulama ile ilgili taahhütlerinin önüne geçmişlerdir.⁴³

3.1.3.AB'den Gelen Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Günümüzde yabancı yatırımlar, daha çok bölgeler düzeyinde oluşturulan bloklar arasında yoğunlaşmıştır. Yabancı yatırımların önemli bir kısmını gerçekleştiren ABD, AB ve Japonya yatırımlarını coğrafi konum olarak kendilerine yakın bölge ülkelere yapmayı tercih etmektedirler. Japon yatırımlarının büyük bir kısmı Hong Kong, Tayvan, Tayland, Singapur ve Güney Kore'ye kayarken; AB, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile Rusya'yı tercih etmektedir. ABD sermayesi ise, tercihini Latin Amerika ülkeleri yönünde kullan-

⁴¹ CEC, a. g. e. , s.7.

⁴² YÜKSEL, a. g. e. , s. 127.

maktadır. Aşağıdaki tabloda dünyada yabancı sermaye dağılımına ilişkin gelişmeler verilmiştir.

Tablo No:12

Dünya’da Yabancı Sermaye (1998-2001) Milyar ABD \$

	1998	1999	2000	2001
Tüm Dünya Ülkeleri	694	1,088	1,492	735
Gelişmiş Ülkeler	484	838	1,227	503
Batı Avrupa Ülkeleri	275	507	832	336
Kuzey Amerika Ülkeleri	197	308	367	152
Diğer Ülkeler	12	23	28	15
Az Gelişmiş Ülkeler	4	5	4	4
Petrol Ülkeleri	14	5	4	4
Gelişmekte Olan Ülkeler	188	225	238	205
Afrika	9	13	9	17
Latin Amerika	82	109	95	85
Asya ve Pasifik	96	103	134	102
Orta Doğu	23	25	26	27
Tüm Gelişmekte Olanlar	143	184	197	158

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye raporu, 2003,s.39.

Tablo 12 analiz edildiğinde, 1998-2001 döneminde dünya genelinde 4 trilyon \$ değerinde bir yabancı sermaye hareketinin bulunduğu, bu tutar içinde en önemli payı % 76 ile gelişmiş ülkelerin aldığı, bu ülkeleri % 21 ile gelişmekte olan ülkelerin izlediği görülmektedir.

Tablo No: 13

2000 Yılında Yabancı Sermayede İlk 10 Ülke (Milyar \$)

ABD	281
Almanya	176
İngiltere	130
Belçika-Lüksemburg	87
Hong Kong	64
Kanada	63
Hollanda	55
Fransa	44
Çin	41
İspanya	37

Kaynak: ASO, ASOMEDYA Dergisi, 2002, s.23.

⁴³ Klaus-Dieter Borchardt, **Avrupa Bütünleşmesi**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 15 Ocak 1995, s. 43.

Gelişmiş ülkelere yönelik sermayenin büyük bölümü Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerine akmaktadır. 2000 yılında sadece en gelişmiş ilk 10 ülkeye giren yabancı sermaye tutarı 978 milyar dolardır. Bu dağılım tablo 19 verilmektedir.

AB ülkeleri tarafından yapılan yatırımlara bakıldığında Birlik dışına yatırımları, 1984'e göre 1988'de % 43 oranında artış göstermiştir. Bu yatırımlardan en büyük payı ABD almıştır. ABD'nin 1988 yılında gerçekleşen söz konusu yardımlardan aldığı pay % 65 dolayındadır. Bunu % 11 ile gelişmekte olan ülkeler ve batılı sanayileşmiş ülkeler izlemektedir.

Birlikte, içeriye yönelik doğrudan yatırımlar ise 1984'e göre 1988'de %57 oranında artış kaydetmiştir. Bunda en büyük pay EFTA ülkelerine aittir. 1988 yılı itibariyle ilk sırada % 82'lik payla yer alan EFTA'yı, %13'le batılı sanayileşmiş ülkeler ve % 10'la Japonya takip etmektedir. 1984'ten sonra Japonya'nın Birliğe yaptığı yatırımlar artma eğilimine girerken, aynı dönemde ABD'nin yatırımlarında düşüş olmuştur.1984'te Birlik içindeki ABD payı % 47 iken, 1988 yılında % 4'e düşmüştür. Buna rağmen izleyen yılda 1989 da tekrar artmış, ABD dış yatırımlarının % 58'i Birlik içine yapılmıştır. Aynı yılda Japon yatırımları da artış göstermiştir. Buna neden ise 1992 sonunda gerçekleşmesi hedeflenen tek Pazar gösterilmektedir.

AB'nin doğrudan yatırımlarında üye ülkelerin paylarına baktığımızda, 1984 yılında, Birliğin dışarıya yönelik yatırımlarında en büyük pay % 55 ile İngiltere'ye aittir. Bu ülkeyi % 17 ile Almanya, % 10 ile de Fransa takip etmektedir. 1988 yılına baktığımızda sıralama aynı olmakla beraber İngiltere'nin payı %44' e düşmüş ve Fransa'nın payı % 12'ye çıkmıştır. Almanya'nın payı aynı kalmıştır⁴⁴. Birlikte içeriye yönelik yatırımlarda 1984 yılında en büyük payı % 32 ile İngiltere alırken, bunu % 22 ile İspanya ve Fransa takip etmektedir. 1988 yılında en büyük pay % 31 ile yine İngiltere'ye aittir. Bu ülkenin ardından ikinci sırada % 21 ile İtalya, üçüncü sırada da % 12 ile Fransa gelmektedir⁴⁵.

AB dünyadaki en önemli yatırım merkezlerinden biri olma konumunu, 1990'lı yıllarda da sürdürmüştür. 1994-1999 yılları arasında yabancı yatırımcılar için Birlik üyeleri arasındaki en cazip ülkeler İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Almanya ile

⁴⁴ Eurostat, European Community, Direct Investmen- 1989, Repid Reports, 1992-1, s.34.

⁴⁵ Eurostat, a. g. e. s. 39

İsveç olmuştur. İngiltere dışındaki, AB ülkelerine giren yabancı yatırımların çoğu diğer AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. İngiltere’de ise AB üyesi olmayan ülkelerin yatırımları, Birlik ülkelerine kıyasla daha yüksek seviyelerde seyretmiştir. Bunun nedeni, İngiltere’nin geleneksel olarak ABD ve Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ile sürdürdüğü yakın ilişkiler olarak gösterilmektedir⁴⁶.

1992-1996 yılları arasında AB ülkelerinin Birlik içerisinde yaptığı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, AB dışı yatırımlara oranla daha yüksek seviyelerde gerçekleştiği gözlenmektedir. Söz konusu eğilim 1997-1998 yıllarında tersine dönmüş ve AB’ye üye olmayan ülkelerde gerçekleştirilen yatırımlar, AB içine göre oransal olarak daha fazla artmıştır. Ancak, yatırım planlarını, devlet müdahalelerini azaltan ve yeni sektörleri açan çeşitli AB yönergeleri doğrultusunda olan şirketler sayesinde, AB içerisinde yapılan doğrudan yabancı yatırımlar önemli seviyelerde seyretmiştir. Ayrıca, Euro’nun döviz kurunu sabitleştirmesiyle işlem masrafları azalmış, ancak bu durum da rekabeti arttırdığından firmalar, yeniden yapılanma ve işlemlerini konsolide etmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda 1999 yılında AB ülkelerinin Birlik içerisinde gerçekleştirdiği yatırımlar artmış ve AB üyesi olmayan ülkelerde gerçekleştirilenleri yakalamıştır⁴⁷.

1994-1999 yılları arası AB ülkelerinin AB’ye aday ülkelere yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar kademeli olarak artmıştır. 1998 yılı sonu itibarıyla AB ülkelerinin aday ülkelerde gerçekleştirdiği yatırımlar Birliğin doğrudan yatırıma ilişkin toplam aktif değerlerinin % 5’ini oluşturmuştur. AB ülkelerinin Malta ve Güney Kıbrıs dışındaki aday ülkelerde elinde bulundurduğu yatırıma ilişkin aktif değerlerin yaklaşık % 85’i, Çek Cumhuriyeti % 26, Macaristan % 23, Polonya % 27 ve Türkiye’de % 11 gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, Almanya söz konusu pazardaki en güçlü yatırımcı olmuştur. Bu pazardaki diğer önemli yatırımcılar ise Hollanda, Avusturya, Fransa ve İngiltere’dir⁴⁸.

UNCTAD verilerine göre, 1999 yılında AB 5 yıldır süregelen dünyanın en önemli dolaysız yabancı sermaye kaynağı olma konumunu sürdürmüş, AB merkezli çok uluslu şirketler çeşitli ülkelerde 510 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. İngiltere, Fransa,

⁴⁶ İKV, “Genel Kurulu Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Sayı:149, **İKV Dergisi**, Mayıs-Ağustos, 2001, s. 62.

⁴⁷ Eurostat, **Economic Portrait of the European Union 1999**, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.

⁴⁸ İKV, a.g.m., s.63.

Almanya ve Hollanda, Birliğin en önemli yatırımcıları olmuş, özellikle Fransa ve İngiltere daha önceki yıllara oranla Birlik üyelerinin gerçekleştirdikleri yabancı yatırımların toplamı içerisindeki paylarını önemli oranda arttırmışlardır. 1999 yılında İngiltere'nin gerçekleştirdiği 199 milyar dolarlık yabancı yatırım İngiltere sadece AB'nin değil, tüm dünyanın en önemli yatırımcı ülkesi konumuna gelmiştir. AB'de en fazla yatırım çeken ülkeler ise İngiltere, İsveç ve Fransa olmuştur. İsveç ve İrlanda'ya yapılan yabancı yatırımlar daha önceki yıllara kıyasla 1999 yılında önemli ölçüde artarken, Hollanda, İspanya, Finlandiya, Portekiz, Belçika ve Lüksemburg'a yapılan yatırımlarda bir önceki yıla göre düşüş gözlenmiştir⁴⁹.

Aynı yıl, AB şirketleri, gelişmekte olan ülkelerde en fazla şirket birleşimi ve şirket satın alımı gerçekleştiren firmalar olmuştur. 1999 yılında sınır ötesi birleşme ve satın almalara ilişkin satış ve alımlar 1998 yılına göre sırasıyla % 85 ve % 75 oranının da artarak 345 ve 498 milyar dolara ulaşmıştır. Tüm dünya çapında gerçekleştirilen birleşme ve satın almalara ilişkin satışların %50'sini ve satın almaların %70'ini AB şirketleri gerçekleştirmiştir. Aynı yıl dünyada gerçekleştirilen en büyük on birleşme ve satın almaların dokuzuna AB merkezli çok uluslu şirketler katılmıştır⁵⁰.

3.1.4. AB'den Türkiye'ye Yönelik Yatırımlardaki Gelişmeler

Tablo 20'den görüleceği üzere en yüksek yatırımı Hollanda'nın yapmış olduğu görülmektedir. İkinci sırada İngiltere, üçüncü olarak Fransa, dördüncü sırada Almanya'nın yatırımları sıralamada yer almaktadır. Yatırımlardaki gelişmelere bakıldığında 2008'de yatırımlarda hızlı bir düşme görülmektedir. Bu düşme yatırımların borsa değerlerinin hızlı bir biçimde düşmesinden kaynaklanan bir değer kaybı olarak görülmektedir. Doğrudan yatırımlarda hızlı bir çıkış olduğunu söylemek oldukça zordur. Yabancı Sermayeli Şirketler Anketi verilerine dayanılarak hesaplanan 2007 yılı sonu itibariyle 150.9 milyar ABD doları olan yurtiçinde doğrudan yatırımlar sermaye kalemi 2008 yılı sonu itibariyle 66.6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İki dönem arasındaki 84.3 milyar ABD dolarlık azalışın 14.7 milyar ABD dolarlık kısmını yeni yatırımlar oluşturmuş, 99 milyar ABD do-

⁴⁹ İKV, a.g.m., s.63.

⁵⁰ UNCTAD, **World Investment Report 2000: Cross-border Mergers and Acquisitions and Development- Overview**. Geneva: UN, 2000, s.1

larlık kısmı ise döviz kurları ile şirketlerin piyasa değerlerindeki düşüşten meydana geldiği görülmektedir⁵¹.

Tablo No.14

Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Coğrafi Dağılım) (Milyon ABD \$)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AVRUPA	15.850	14.883	13.410	24.760	29.758	56.964	75.812	120.549	54.018
Belçika	223	592	480	830	929	3.141	5.831	8.249	3.267
Lüksemburg	239	440	316	606	639	1.275	2.095	7.712	2.784
Bulgaristan	0	1	1	12	8	39	21	44	0
Danimarka	37	79	103	252	229	334	425	463	300
Almanya	2.189	1.898	2.156	3.971	5.097	6.877	6.577	10.058	4.840
Yunanistan	10	18	34	91	99	237	2.608	5.778	4.118
İspanya	93	58	89	445	599	732	1.356	3.399	1.603
Fransa	1.608	2.475	1.821	3.389	3.512	7.020	7.464	12.881	5.582
İrlanda	88	44	8	13	57	0	51	61	35
İtalya	998	443	604	1.679	1.623	3.919	4.325	3.370	1.189
Hollanda	7.500	4.607	4.520	7.205	9.905	15.278	19.546	33.376	13.514
Portekiz	0	0	1	0	0	0	156	380	156
İngiltere	1.949	2.771	2.164	3.455	3.581	6.071	7.101	13.008	5.397
Avusturya	34	16	21	51	79	153	563	4.390	2.116
Romanya	0	0	4	5	0	6	3	0	1
Finlandiya	34	581	262	1.309	1.782	6.004	7.913	9.363	4.960
İsveç	31	18	67	108	130	196	212	303	118
Çek Cumhuriyeti	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Macaristan	0	0	0	0	0	9	0	29	17
Malta	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Polonya	0	0	0	0	0	0	0	7	4
Slovakya	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Slovenya	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Estonya	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Litvanya	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Letonya	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İsviçre	749	710	627	1.229	1.307	1.754	1.988	3.718	1.965
İzlanda	0	53	85	0	47	78	75	102	36
Lichtenştayn	0	0	2	6	7	3	2	4	0
Norveç	26	16	20	27	26	33	51	76	34

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Doğrudan Yatırımların Gelişimi, 2009.

⁵¹ TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu, Aralık 2008.

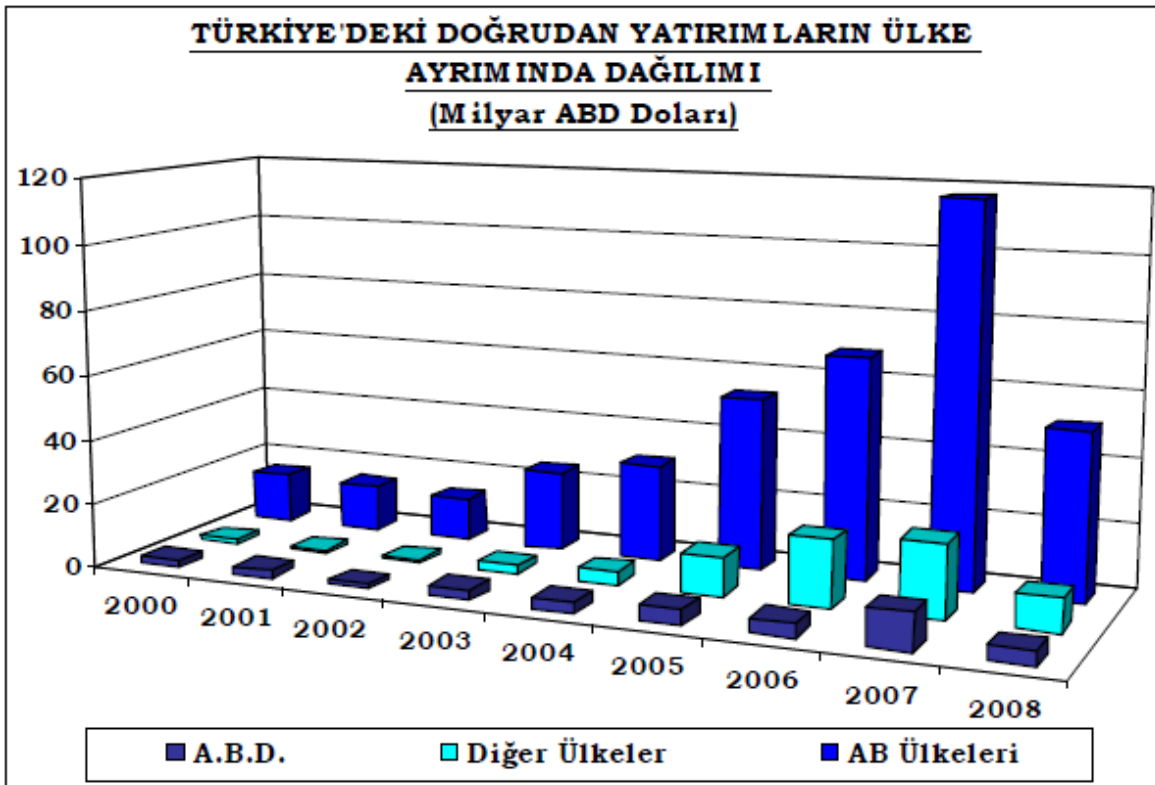
Aşağıdaki tabloda 2009 yılı itibariyle doğrudan yatırım akımları verilmiştir.

Tablo No: 15
2009 Yılında Ülkeler ve Bölgeler İtibariyle Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Dağılımı
(Milyon \$)

Countries	January	February	March	April	May	June	July	August	September	October
European Union (27)	1.258	190	287	433	326	223	516	258	116	303
Germany	16	73	12	27	7	25	92	22	1	16
France	414	2	60	1	15	10	63	1	2	1
Netherlands	83	34	18	38	46	75	286	17	43	135
United Kingdom	17	14	17	2	34	3	9	125	16	5
Italy	7	20	10	151	33	4	6	5	4	3
Other European Countries	721	47	170	214	191	106	60	88	50	143
Other European Countries (Excluding EU)	7	8	16	3	12	109	15	49	24	14
Africa	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
U.S.A.	8	9	55	22	17	13	14	3	16	20
Canada	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--
Central-South America And Caribbean	--	--	1	1	--	7	--	--	--	4
Asian	44	30	34	24	76	17	9	151	33	8
Near And Middle Eastern Countries	15	6	15	24	73	17	9	20	7	8
Gulf Arabian Countries	7	6	9	9	7	16	8	7	7	7
Other Near And Middle Eastern Countries	--	--	--	--	56	1	1	--	--	1
Other Asian Countries	29	24	19	--	3	--	--	131	26	--
Other Countries	12	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Total	1.329	237	393	483	431	369	554	462	189	349

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, International Direct Investment Information Bulletin, December 2009, s.5.

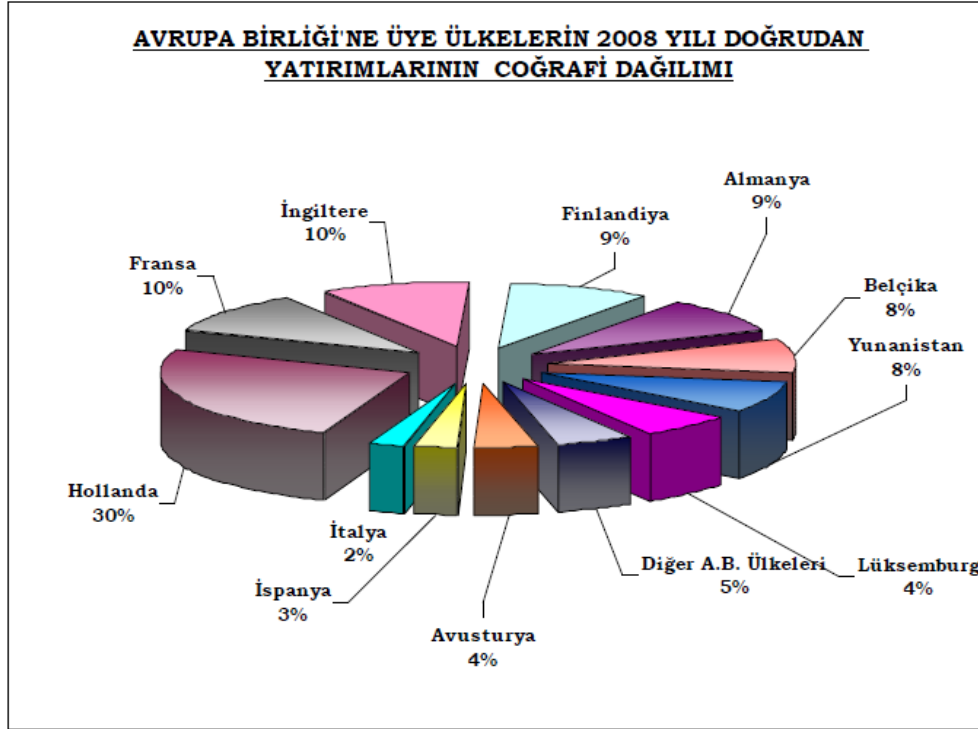
Grafik 4

Kaynak: TCMB, Uluslar arası Yatırım Pozisyonu Raporu, Aralık 2008.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlarda AB ülkelerinin belirleyici olduğu görülmektedir

Grafik 5

Tablo No: 16

En Çok Yatırım Yapan AB Ülkelerinin Yatırımlarının 2008 Yılı Sonu İtibariyle Durumu (Milyon \$)

Ülkeler	Tarım Sektörü	Sınai Sektörler	Hizmetler Sektörü	Toplam
Hollanda	11	3,478	9,891	13,380
Fransa	15	1,643	3,898	5,556
İngiltere	1	1,865	3,363	5,229
Finlandiya	0	237	4,723	4,960
Almanya	14	2,710	1,996	4,720
Genel Ülke Top.	150	18,090	48,325	66,565

Kaynak: TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu, Aralık 2008, s.17.

AB ülkeleri içinde Türkiye'ye en yüksek yatırımı Hollanda yapmaktadır. Hollanda'nın en büyük yatırımcı ülke olarak ortaya çıkmasında "uluslar arası doğrudan yatırımlar" terminolojisinde "Özel Amaçlı Şirketler" olarak adlandırılan ve kurulu bulunduğu ülkede sadece yabancı sermayenin ülkeye gelişine ve başka bir ülkeye gidişine aracılık eden şirketlerin kurulmasına kolaylık sağlanması rol oynamaktadır. Hollanda bu niteliği nede-

niyle genel olarak nihai yatırımcı bir ülke değil, uluslar arası doğrudan yatırımlara aracılık yapan bir ülke konumundadır. Benzer şekilde, AB ülkelerinden Lüksemburg'da da sermayenin bir ülkeden diğerine aktarılmasına aracılık eden şirketler bulunmaktadır.

Türkiye'ye en fazla doğrudan yatırım yapan ilk beş ülkenin (Hollanda, Fransa, İngiltere, Finlandiya, Almanya) 2008 yılı sonunda ulaştıkları doğrudan yatırım stokları yatırım yaptıkları sektörler açısından incelendiğinde, söz konusu ülkeler tarafından en fazla yatırımın hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo No. 17

2009 Yılı İtibarıyla Doğrudan Yatırımların Dağılımı Milyon \$)

	Ocak		Ekim	% Değişme
	2008	2009		
Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar Toplam(Net)	16,086	6,622		-58,8
Uluslar arası Doğrudan Sermaye Yatırımı	13,572	5,167		-61,9
Yatırım Dengesi(Net)	13,030	4,735		-63,7
Yatırım Girişi	13,63	4,796		-63,3
Yatırım Çıkışı	-33	-61		--
Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yurtdışından Borçlanması	542	432		2,116,7
Gayrimenkul Yatırımı	2,514	1,455		-42,1

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, International Direct Investment Information Bulletin, December 2009, s.6.

2009 yılı itibarıyla Doğrudan Uluslar arası Yatırımların pozisyonuna bakıldığında bir önceki yıla göre toplam yatırımlarda % 58 oranında bir düşme olduğu görülmektedir. Yatırım girişine bakıldığında özellikle doğrudan yatırımlardaki düşüş % 63.7 oranında düşmüştür. Bu düşmede 2008 yılı krizinin 2009 yılına yansımaları daha net görülebilmekteyiz.

2009 Ocak-Ekim dönemindeki gelişmelere bakıldığında Türkiye'ye gelen doğrudan sermaye yatırımlarının % 81.5'i Avrupa Birliği ülkelerinden gelmiştir.

Tablo No: 18

Uluslararası Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Sectors	January-October	
	2008	2009
Agriculture, hunting and forestry	20	35
Fishing	18	1
Mining and quarrying	122	174
Manufacturing	3.375	1.327
Manufacture of food products and beverages	939	120
Manufacture of textiles	168	56
Manufacture of chemicals and chemical products	89	306
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	195	198
Office machinery and computers	231	57
Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers	64	208
Other Manufacturing	1.689	382
Electricity, gas and water supply	904	1.597
Construction	295	388
Wholesale and retail trade	2.035	250
Hotels and restaurants	22	4
Transport, storage and communications	150	253
Financial intermediation	5.421	312
Real estate, renting and business activities	511	413
Health and social work	147	3
Other community, social and personal service activities	43	39
Total	13.069	4.796

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, International Direct Investment Information Bulletin, December 2009, s.6

Tablo 16'dan görüleceği üzere 27 üyeye ulaşan AB üyesi ülkelerden gerçekleştirilen doğrudan yatırımların dağılımına bakıldığında en fazla yatırımın yine Hollanda tarafından yapıldığı, ikinci sırada Fransa, üçüncü sırada Almanya'nın yatırım yaptığı sırasıyla İngiltere ve İtalya sırasıyla yatırım yapan ülkelerdir. Bu ülkelerin dışında yine en çok yatırım yapan ülkeler, bu merkez ülkelerinin dışında kalan AB ülkeleridir. Yatırımların dağılımına bakıldığında Orta Doğu ülkelerinden de önemli ölçüde sermaye yatırımlarının geldiği görülmektedir.

Toplam firma sayısındaki gelişmeler bakıldığında ise şu şekilde bir gelişme olduğu görülmektedir. Halihazırda Türkiye'de faaliyet gösteren firma sayısının 18,826'dan 2009 Ekim ayı itibariyle 4,364 yabancı sermayeli şirket yatırım yapmak suretiyle Türkiye'ye gelmiş olduğu görülmektedir. Firmaların faaliyet gösterdiği sektörler itibariyle bakıldığında toptan ve perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren firmalar yanında imalat sektöründe de oldukça çok sayıda firma bulunmaktadır. Firmaların faaliyet gösterdikleri alanlar itibariyle dağılımına bakıldığında aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır.

Tablo No: 19

2009 Yılı İtibariyle Gelen Doğrudan yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke ve Bölgeler İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)

Countries	January-October	
	2008	2009
European Union (27)	9.535	3.910
Germany	1.036	291
France	434	569
Netherlands	961	775
United Kingdom	963	242
Italy	235	243
Other European Countries	5.906	1.790
Other European Countries (Excluding EU)	261	257
Africa	82	--
U.S.A.	825	177
Canada	8	1
Central-South America And Caribbean	58	13
Asian	2.292	426
Near And Middle Eastern Countries	2.177	194
Gulf Arabian Countries	1.960	83
Other Near And Middle Eastern Countries	96	59
Other Asian Countries	115	232
Other Countries	2	12
Total	13.063	4.796

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, International Direct Investment Information Bulletin, December 2009, s.7

Tablo No: 20

Yabancı Sermayeli Yatırımcı Sayısındaki Gelişmeler (1954-2009 Ekim)

Year	Company Establishment	Participation	Branch Office	Total
1954-2003 (Cumulative)	5.021	1069	233	6.323
2004	1.440	446	62	1.948
2005	2.081	478	54	2.613
2006	2.473	633	63	3.169
2007	2.913	655	61	3.629
2008	2.695	638	64	3.397
2009/October	1.628	445	38	2.111
Total	18.251	4.364	575	23.190

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, International Direct Investment Information Bulletin, December 2009, s.8

Tablo No: 21

Uluslararası Yatırım Yapan Firmaların Sektörler İtibariyle Dağılımı (2009 Ekim İtibariyle)

Sectors	January-October		(1954- 2009/October)
	2008	2009	General Total
Agriculture, hunting, fishing and forestry	44	52	381
Mining and quarrying	79	50	461
Manufacturing	402	268	4.025
<i>Manufacture of food products and beverages</i>	31	34	403
<i>Manufacture of textiles</i>	19	6	434
<i>Manufacture of chemicals and chemical products</i>	43	31	445
<i>Manufacture of machinery and equipment n.e.c.</i>	37	16	332
<i>Manufacture of motor vehicles, trailers, semi-trailers</i>	19	13	232
<i>Other Manufacturing</i>	253	168	2.179
Electricity, gas and water supply	103	95	429
Construction	331	203	2.173
Wholesale and retail trade	699	654	6.864
Hotels and restaurants	192	133	1.653
Transport, storage and communications	253	195	1.991
Financial intermediation	39	12	287
Real estate, renting and business activities	600	341	3.749
Other community, social and personal service activities	191	108	1.177
Total	2.933	2.111	23.190

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, **International Direct Investment Information Bulletin**, December 2009, s.11.

Tablo 21 incelendiğinde en çok firmanın yoğunlaştığı alan toptan ve perakende ticareti olmaktadır. Daha sonra yıllar itibariyle değişmekle birlikte imalat sektörü, gayrimenkul sektörü ve kiralama sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

Eğer firmaların ülkeler itibariyle dağılımına bakılacak olursa AB ülkelerinin yine daha etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 22’de görüleceği üzere uluslar arası yatırımların ülkeler ve bölgeler itibariyle dağılımına bakıldığında 23,190 şirketin 12,628 firmanın Avrupa Birliği menşeli olduğu ve bu firmalar arasında 3,970 firma ile Almanya’nın birinci sırayı aldığı ve Birleşik Krallık’ın 2,174 firma ve üçüncü sırada ise 1,767 firma ile Hollanda sıralamaya girmektedir. Eğer bu firmaların Türkiye’de nereye yatırım yaptığına ilişkin bilgilere ulaşırsak, firmaların 12,513 tanesi İstanbul’da, 2,914 tanesi Antalya’da, 1,549 tanesi Ankara’da, 1,355 tanesi İzmir’de, 1,325 tanesi Muğla’da, 474 tanesi Bursa’da, 414 tanesi Aydın’da, 395 tanesi Mersin’de,

285 tanesi Kocaelide, 178 tanesi Adana’da 178’de ve 1788 tanesi de diğer şehirlerde yer almaktadır⁵².

Tablo No: 22

Uluslar arası Doğrudan Yatırım Yapan Firmaların Bölgeler ve Ülkeler İtibariyle Dağılımı (Ekim 2009)

Countries	January-October		(1954-2009/October)
	2008	2009	Total
European Union (25)	1.543	1.002	12.628
Germany	506	370	3.970
The Netherlands	247	94	1.767
United Kingdom	221	153	2.174
Other European Countries	569	385	4.717
Other European Countries (Excluding EU)	480	328	3.044
African Countries	42	48	395
North America	129	98	1.159
U.S.A.	115	77	1.006
Canada	14	21	153
Central-South America And Caribbean	13	9	124
Near And Middle Eastern Countries	482	437	3.964
Azerbaijan	106	109	680
Iraq	74	77	652
Iran	122	107	1.126
Other	180	144	1.506
Other Asian Countries	208	172	1.592
China	39	27	364
South Korea	13	17	159
Other	156	128	1.069
Other Countries	36	17	284
Total	2.933	2.111	23.190

Kaynak Hazine Müsteşarlığı, **International Direct Investment Information Bulletin**, December 2009, s.11

3.2.GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve yatırım düzeyini arttırmak için yurtiçinde mevcut kaynaklar yetersiz olduğu için yabancı kaynaklara ihtiyaç günden güne artmaktadır⁵³. Dolayısıyla yabancı kaynaklara ve özellikle bunlar içinde en sağlam, en güvenilir, en

⁵² Kaynak Hazine Müsteşarlığı, **International Direct Investment Information Bulletin**, December 2009, s.9.

⁵³ Nahit TÖRE; “Avrupa Birliği’nde Sermaye Hareketleri ve mali Hizmetlere İlişkin Düzenlemeler”, **TCMB El Kitabı**, Ankara 1995, s.137.

uzun vadeyle gittiği yerde kalan üretim ve istihdam yaratan yabancı kaynakların geliştirilmesi gerekmektedir⁵⁴.

Türkiye'nin sahip olduğu Jeo-stratejik konumundan başka batılı anlamda demokratik, laik ve Pazar ekonomisini uygulayan batı standartlarına yakın bir ülkedir. Türkiye'nin Orta Asya ile olan bağlantıları ve ABD'nin 2000'li yıllarda Türkiye'yi geliştirecek en önemli 10 ülke arasında görmesi de yabancı sermaye ihraç eden ülkelerin dikkatini çekmektedir⁵⁵. Küresel ekonomide sermaye ihraç eden ülkelerin başında AB gelmektedir. Türkiye ile AB arasındaki iktisadi ve siyasi ilişkilerin temeli eskiye dayandığı için AB'den Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımlarda sürekli bir artış söz konusudur. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu üretim faktörlerinin bolluğu ve ucuzluğu da AB'nin dikkatini Türkiye'ye yöneltmiştir. Türkiye'nin 70 milyonu aşkın nüfusu ve eğitimli nüfusunun oldukça yüksek olması, rekabetçi ve dinamik bir iş piyasasının olması dikkat çekmektedir.

AB, bu pazarı ABD veya Uzak Doğu ülkelerine kaptırmamak için yatırımlarına hız vermiştir. Son dönemlerde AB ile Türkiye arasında yaptığı Gümrük Birliği Anlaşmasıyla, Türkiye'nin uzun yıllardır süren Avrupa'nın bir parçası olma isteğinin gerçekleşmesi noktasına gelinmiş olduğudur⁵⁶. Bu birleşmenin Türkiye ekonomisi üzerinde gerek statik, gerekse dinamik etkileri ile bir çok etkiler yaratması söz konusudur. Bu etkilerden birisi de doğrudan yatırımlar üzerindeki etkilerdir. Birlik içerisinde sermayenin en çok kar edebileceği bölgelere ve ülkelere gitmek istemesidir. Türkiye yabancı yatırımcılara sağladığı imkanlardan dolayı AB ülkelerinden gelen yabancı sermaye girişleri de artmış durumdadır⁵⁷.

AB ile Türkiye arasında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ortaklık anlaşmalarında öngörölmüş bir husustur. Bu konuda uyum, gümrük birliği takvimine bağlı kalmakla birlikte, gümrük birliğinin gerçekleştirilmesinin ardından sermayenin serbest dolaşımı kapsamında Birlik içindeki gelişmeler doğrultusunda mevcut düzenlemelerin Türkiye'de de yapılması ve bununla ilgili Katma Protokol hükümlerinin yaşama geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira, gümrük birliği ile yabancı sermaye önemli ölçüde geliş-

⁵⁴ Kamuran REÇBER; "Türkiye-AB İlişkilerine Yönelik Genel Değerlendirme", **Bursa Ekonomi Dergisi**, Sayı:175, s.13.

⁵⁵ Mehmet ONANER; "Türkiye'de Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırımları", **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Ankara, TCMB Yayınları, 2001, s.230.

⁵⁶ Üzeyir GARİH; **Globalleşme Sürecinde Türkiye**, Hayat Yayınları, İstanbul 2000, s.29.

⁵⁷ DPT; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Özel İhtisas Komisyon Raporu**, DPT Yayın No:2514, ÖİK Rapor No: 532, Ankara 2000, s.17.

meye aday olup, özellikle AB kökenli yabancı sermayenin bu oluşumun ardından Türkiye'ye akışının artacağı öngörülmüştür⁵⁸.

Gerçekten de geniş bir pazara yönelik, büyük bir üretim yapılması sonucunda, yurt dışından ileri tekniklerin aktarılması yabancı sermayeli ortaklıkların kurulmasına ve işletmelerde AR-GE faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına olanak verecektir. Bunların yanı sıra, üretimde etkinliğin artması, pazarın büyümesi ve gümrük tarifelerinin yeniden yükseltilebileceği ve ekonomiyi düzenleyen AB ile uyumlu temel mevzuatın değişmeyeceği konusunda yatırımcılara güven sağlanması gibi nedenlerle yatırım riski azalacağından yabancı sermaye girişinin artması beklenebilir⁵⁹.

Gümrük Birliği, her ne kadar tam üyelik koşulları altında olmasa da, Türkiye'nin AB bütünleşmesi içinde kendisine yer aramadaki kararlılığı, ülkemizin risk puanının düşmesine yardımcı olmakta ve Türkiye'ye karşı ürkek davranan ve bu nedenle küçük miktarlarda sermaye girişi yapan yabancı yatırımcıların, büyük düşünmesini sağlamaktadır.

Gümrük birliği sürecinde, Türkiye pazarı yanında, bu pazarı kullanarak Avrupa, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya Cumhuriyetleri gibi önemli pazarlara açılmak başta AB ve ABD kökenli yatırımcılar olmak üzere, Uzakdoğulu yatırımcıların da ülkemize yatırım yapması öngörülmüştür. Böyle bir ortamda, yabancı sermaye yerli kuruluşlarla ortaklık yapabilir, onları satın alabilir veya doğrudan yatırım yapabilir. Hem Avrupa hem de yakın bölge pazarlarını hedef alan ABD, Japonya, Kore ve Tayvan gibi ülkelerin de Türk pazarına girmeleri söz konusudur. Bu ülkeler, Türkiye'nin AB ile GB'ne gitmesi sonucu üçüncü ülkelere karşı uygulayacağı kısıtlamalardan etkilenmemek için Türkiye pazarına yatırım yapmak suretiyle, ürünlerini gümrüksüz olarak Avrupa pazarlarına satma olanağına kavuşacaklardır⁶⁰.

Ancak gümrük'nin uygun politikalarla desteklenmediği sürece tek başına, yabancı sermaye girişlerinde artışı garanti etmeyeceği açıktır. Yatırım kararlarının belirlenmesinde etkin rol oynayan enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru gibi makro değişkenlerin uygun para

⁵⁸ Levent GÖKDEMİR-Elif KARAMAN; "Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi? Ne Gerçekleşti?", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, s.287.

⁵⁹ NURAY, a. g. e., s.28. (a1)

⁶⁰ DPT, ÖİK Raporu, s.16.

ve kur politikaları izlenerek istikrara kavuşturulması büyük önem arz etmektedir⁶¹. Ayrıca ücret politikası, amortisman kuralları, ortalama kar hadleri, vasıflı işgücü, fikri ve sınai mülkiyetin korunması gibi konularda uygun yatırım ortamını sağlayacak tedbirlerin alınması gerekmektedir⁶².

Gümrük Birliği'ne girerken konuyla ilgilenen tüm çevrelerde 1996 yılında Türkiye'de çok önemli miktarda yabancı sermaye yatırımı yapılacağı görüşü hakimdi. Ancak beklenenin aksine yılın onbirinci ayında, önceki yıla göre izin verilen yabancı sermaye miktarında bir azalma gözlenmiştir. Her ne kadar 1996 on bir ayı yabancı sermaye girişleri açısından beklenen rakamlar gerçekleşmese de Aralık ayında 2.635 milyon dolar yabancı sermayeye izin verilmesi ile 1996 yılında toplam izin verilen yabancı sermaye yatırım miktarı 3.837 milyon dolara ulaşmış ve 1995 yılı rakamını geçmiştir. Fakat 1997 yılında yabancı sermaye girişlerindeki azalma devam etmiş ve izin verilen yabancı sermaye miktarı 1.678 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin gerileme göstermesinin temelinde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve makro ekonomik politikalardaki belirsizlikler gösterilmekle birlikte, bir diğer önemli neden de gümrük birliğine giren Türkiye'nin henüz AB üyesi olmaması nedeniyle AB teşviklerinden yararlanamıyor olmasıdır⁶³. 1996 yılından sonra Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yatırımlardaki artış gümrük birliği öncesine göre çok hızlı olmasa bile nispi olarak bir artış gösterdiği görülmektedir. Ancak Güney-Doğu Asya ülkeleri ve Rusya ekonomik krizlerinin etkisinin dünyada hissedilmiş olması doğrudan yatırımları da etkilediği görülmektedir⁶⁴.

Türkiye'ye gelen yabancı sermaye rakamları değerlendirildiğinde yatırımların artacağına ilişkin beklentinin gerçekleşmediği gözlenmektedir.

İzin verilen yabancı sermaye içerisinde Avrupa Birliği'nin payı Gümrük Birliği sonrası bir artış gösterememiştir. AB'nin ortalama %65 olan payı 1996 yılında Fransa'nın bir yatırım projesi ile %85'lere yükselmiş gibi görünmekle birlikte fiili girişler dikkate alındığında değişmemiştir. Toplam yabancı sermaye izinleri ve fiili giriş rakamları ise AB Ülkeleri dışında üçüncü ülkelerden gelen yabancı sermayede de önemli bir değişim olma-

⁶¹ Cihan DURA-Ertuğrul YILDIRIM; "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Sayı:28, Ocak-Haziran 2007, s.164-165.

⁶² Haluk Nuray, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *ECİD*, Sayı:23, Ocak 1994

⁶³ Osman Demir; "GB'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi", *DTM, Ekonomik Bülten*, Şubat 1998, S.12.

dığı sonucunu vermektedir. Bu durum öncelikle ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayamamış olan Türkiye'nin yabancı yatırımcıya, güvenli piyasa koşulları sunamamasından kaynaklanmıştır.

Tablo No. 23

1999-2001 Döneminde AB'den Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Yıllar	İzin adedi	İzin verilen yabancı sermaye (Milyon \$)	Türkiye'deki izin verilen toplam yabancı sermaye (\$)	AB'den gelen sermayenin izin verilen toplam sermaye içindeki payı (%)
1990	479	1.289.5	1.861	69.2
1991	450	1.0442.0	1.967	53.0
1992	544	1.1191	1.820	61.4
1993	569	1182	2.063	57.2
1994	585	974	1478	65.8
1995	577	1869	2.938	63.6
1996	568	3.272.4	3837	85.2
1997	657	1.030.0	1.678	61.3
1998	650	1.085.3	1.647	65.8
1999	576	1.069.5	1 701	62.8
2000	573	1.941.5	3.060	63.4
2001	611	1.804.8	2.739	65.8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Doğrudan Yatırım Bülteni, 2002.

Siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak ani politika değişikliklerinin yanı sıra makro ekonomik dengesizlikler, yabancı yatırımcıyı ürkütmektedir. Kronik enflasyon sorunu, yüksek faiz oranları nedeni ile Türkiye'ye getirilen yabancı sermaye değer kaybetmekte, aynı zamanda yüksek gelirlerde kar oranını azaltmaktadır. Avrupa Birliği firmaları için doymamış piyasaya ve ucuz işgücüne sahip bir ülke özelliği halen geçerli olmakla birlikte diğer aday ve yeni üye olan ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de iş gücü maliyetinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Enerji maliyetlerinin, özellikle sanayi sektöründe kullanılan elektrik fiyatlarının yüksek olması da Türkiye'nin, üretim maliyetleri açısından avantajlı bir durumda olmadığını göstermektedir.

⁶⁴ Orhan MORGİL; "Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri", G.Ü. İİBF Dergisi, No., 2003, s.110

3.3.GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYENİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Gümrük birliğinin statik etkileri, teknoloji ve ekonomik yapı değişmeksizin, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan etkileri içerir. Gümrük birliği oluşumundan sonra bir kerede ortaya çıkacak etkileri açıklamak için kullanılmamaktadır. Örneğin bütünleşme sonrası dış ticaret hadlerindeki artış ya da azalışların incelenmesini kapsar. Burada gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki statik etkileri üretim etkisi(ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etki), tüketim etkisi, ticaret hadlerine etkisi ve kumu gelirleri etkisi olarak incelenebilir⁶⁵.

Gümrük birliğinin ilk dönemde ilk dönemde net etkilerinin ölçülmesi mümkün değildir. Gümrük birliği sonrasında Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ithalat ve ihracat ilişkileri açısından bakıldığında, gümrük birliğinin dış ticareti arttırıcı etkisi daha yüksek olduğu görülmektedir⁶⁶.

Gümrük birliğinin etkilerinin gözlemlenebileceği 1996-2000 döneminde imalat sanayinde AB'den yapılan ithalatın gümrük birliği öncesine göre daha çok arttığı görülmektedir. Benzer bir biçimde aynı dönemde söz konusu sektörde AB ülkelerine yönelik ihracat hacminde de artışın olduğu görülmektedir. Öte yandan Türk imalat sanayinde rekabeti artırıp arttırmadığına yönelik araştırmalara bakıldığında fiyat-maliyet marjlarının gümrük birliği öncesine göre düştüğü görülmektedir.

Öte yandan sektörel yoğunlaşma oranlarına bakıldığında fiyat-maliyet marjları arasındaki genel kabul görmüş bağlantı dikkate alınarak çalışmalar incelendiğinde özellikle kağıt, basım ve yayım sanayi, kimya sanayi, petrol ürünleri sanayi ve taşıt araçları sanayindeki rekabet koşullarının arttığı görülmektedir⁶⁷.

⁶⁵ Muhsin KAR-Harun ARIKAN; **Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul 2003, s.7.

⁶⁶ Cengiz AKTAŞ-Veyssel YILMAZ; “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:7, Sayı:13, Bahar 2008,s.91; Elif Haykır HOBİKOĞLU; “Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s.74.

⁶⁷ Sevinç MIHÇI-Arzu WIGLEY; “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türk İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Karlılık Etkileri”, **G.Ü.İİBF Dergisi**, No:3, Yıl:2003, s.82

Tablo 24'dan görüleceği üzere Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ile olan ticaret oluşturmaktadır. Gümrük birliğinin hem ticaret yaratıcı hem de ticareti saptırıcı etkilerinin ortaya çıktığı görülebilir. Ticaret yaratıcı etkinin oluşması ülkenin refah seviyesini arttırmaktadır. 1985'de AB'nin Türkiye'nin ihracatı içindeki payı % 40.3 ve ithalatı içindeki payı ise % 34'tür. 1997'de bu oranlar ihracatta % 46.6'ya, ithalatta ise % 51.2'ye çıkmıştır. Burada görüleceği üzere ihracatın artmasına rağmen, gümrük birliğinin ithalat lehine ticaret arttırıcı etkisi daha fazladır. Gümrük birliği sonrası Türkiye'nin AB dışındaki bölgelere yönelik ticaretinde ciddi bir değişme görülmemektedir. Dolayısıyla gümrük birliğinin dış ticareti saptırıcı etkisi bulunmamaktadır.

Gümrük birliğinin dış ticaretimiz üzerine etkileri yanında, uzun vadede ortaya çıkabilecek olumlu yapısal etkileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında rekabet ortamını geliştirici ve rekabet yaratıcı etkisi ile uluslar arası normlara uyma, yabancı sermaye girişine, tüketici haklarının korunmasına ve AB ekonomisi ile bütünleşmeye etkileri sayılabilir. Türkiye'nin ekonomik büyümesi, dış ticaret hacmindeki değişme, gümrük kayıpları gibi bir çok konu üzerinde gümrük birliğinin etkileri tartışılmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalarda toplam ticaret hacminin artışına, dikkat çekilmiştir⁶⁸.

Gümrük birliği sonrasında Türkiye'nin AB ile ticaretinde, sektörel ticari yapı olumsuz etkilenmediği gibi, Türk sanayine katma değeri daha yüksek yatırım ve ara mallarında da AB pazarında ihracat imkanı yaratıldığı belirtilmektedir. Gümrük birliği daha fazla teknoloji içeren sektörlerin ihracatını daha fazla artırmış ve bu sektörlerle rekabet gücü kazandırmıştır. 1990-2003 dönemi dikkate alındığında en fazla rekabet gücünün giysi ve giysi aksesuarları ile sebze ve meyve sektörlerinde olduğu, ancak zaman içinde bu sektörlerin de rekabet gücünün azaldığına dikkat çekilmektedir⁶⁹.

AB gibi güçlü bir ekonominin ve istikrarlı bir ticaret ortağının dış ticaretinde en önemli paya sahip olması, Türkiye'nin dünya ekonomisinde meydana gelebilecek sorunlardan da daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Nitekim Asya ve Rusya krizleri sırasında Türkiye'nin ekonomik performansı ile Avrupa Birliği'nin ihracatımız açısından güvenli

⁶⁸ Akın TUNCER-Önder ARI; "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkisi", Girne Amerikan Üniversitesi, **Journal of Social&Applied Sciences**, Vol:3, No:5, 2007, 87-88.

⁶⁹ Emine BİLGİLİ; "Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Batı Avrupa'ya Olan İhracatının Sektörel Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Vol:7, No.1, Yıl:2007, s.242.

istikrarlı bir pazar olmayı sürdürmesi bu hususu destekler niteliktedir⁷⁰. Gümrük birliğinden sonra AB'ye yapılan ihracatın artışı nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı % 77 seviyelerine yükseldiği görülmektedir⁷¹.

Tablo No. 24 Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı

Yıllar	Türkiye'nin toplam dış ticareti (milyon \$)		Türkiye'nin AB ile olan Ticareti (milyon \$)		AB'nin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1985	7958	11343	3204	3895	40,3	34,3
1993	15348	29429	7289	10950	47,5	37,2
1994	18105	23270	8269	10279	45,6	44,2
1995	21636	35707	11078	16760	51,2	47,2
1996	23224	43626	11548	23138	49,7	53,0
1997	26261	48559	12248	24870	46,6	51,2
1998	26974	45921	13498	24075	50,0	52,4
1999	26587	40671	14348	21419	54,0	52,6
2000	27775	54503	14510	26388	52,2	48,8
2001	31342	41399	16118	18280	51,4	44,2
2002	36059	51553	18459	23321	51,2	45,2
2003	47252	69339	24484	31695	51,8	45,7
2004*	63074	97361	34417	45434	54,6	46,7

* 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı ilgili dönem dış ticaret istatistiklerinden derlenmiştir.

Gümrük birliği sonrasında ticaretin, Türkiye'nin AB'ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmaktadır. Bu durumun temel nedeni, Türkiye'nin tek taraflı olarak sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması ancak 1996 yılında elde etmesidir. Öte yandan gerek diğer ülkelerin tecrübeleri gerek ekonomi teorileri AB gibi çok gelişmiş bir ekonomi ile gümrük birliğine gidilmesinin önceden tahmin edilebilir tek etkisinin dış ticaret açığı olacağını ortaya koymaktadır. Nitekim ithalat artışının herhangi bir ekonomi için tek başına kötü bir olgu olarak ele alınması cari işlemler dengesini oluşturan kalemlerin tümü dikkate alındığında yapılacak değerlendirmelerde eksik ve hatalı sonuçlar verecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadarının doğrudan gümrük birliğinden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Nitekim turizm hareketleri ve yabancı sermaye girişleri

⁷⁰ H.SOĞUK; **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002,s.6

⁷¹ E. ÖNEN; "Sekiz Yıllık Deneyime Dayanarak Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi ve Sanayi Üzerindeki Etkileri", <http://www.aso.org.tr/asomedyay/ocak2004/forumocak2004.html>, s.4.

de dikkate alındığında bu etkinin pozitif ya da negatif etki yarattığı net olarak ortaya konabilir.

Tablo No:25 Dış Ticaretteki Gelişmeler Mukayeseli Olarak(Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İthalatın İhracatı Karşılama Oranı	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat	Hacim
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895	58,7	13.498	24.075	-10.577	37.573	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	40.671	-14.084	67.258	65,4	14.333	21.419	-7.086	35.752	53,9	52,7	53,2
2000	27.775	54.503	-26.728	82.278	51,0	14.352	26.388	-12.036	40.740	51,7	48,4	49,5
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733	75,7	16.118	18.280	-2.162	34.398	51,4	44,2	47,3
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613	69,9	18.059	23.124	-5.065	41.183	50,1	44,9	47,0
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593	68,1	24.484	31.695	-7.211	56.179	51,8	45,7	48,2
2004	63.167	97.540	-34.373	160.707	64,8	34.310	48.103	-13.793	82.413	54,3	49,3	51,3
2005	73.476	116.774	-43.298	190.250	62,9	41.365	52.696	-11.331	94.061	56,3	45,1	49,4
2006	85.535	139.576	-54.041	225.111	61,3	47.935	59.401	-11.466	107.336	56,0	42,6	47,7
2007	107.272	170.063	-62.791	277.335	63,1	60.405	68.590	-8.185	128.995	56,3	40,3	46,5

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık 2008.

Tablo 25 incelendiğinde en önemli gelişme ihracatın ihracatı karşılama oranının % 88'lere kadar ulaşmış olmasıdır. Gümrük birliği nedeniyle ticaretin gelişmesine paralel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ortaya çıkacak artışın genelde birlik dışında kalan ülkelerden gelmesi beklenmiştir⁷². Birlik dışında kalan ülkelerin gümrük birliği oluşturan ülkelere yatırım yapmalarının nedenleri, gümrük birliğinin birlik içinde tarifelerin yeniden arttırılmayacağı konusunda yatırımcılara güvence vermesi, gümrük birliklerinin yol açtığı ticaret sapmasının, birlik üyelerinin dış dünyadan yaptıkları ithalatı azaltması, birlik üyeleri arasındaki ticaret artışının birlik dışında kalan yatırımcıları cezp etmesi, birlik içindeki ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması, istihdamın, gelirin ve sermayenin marjinal etkinliğinin artmasıyla birlik içindeki üretim faktörlerini kullanma isteğinin yabancı yatırımcıları teşvik etmesi olarak sıralanabilir⁷³.

Doymamış iç pazarı, ucuz hammadde ve işgücü, Ortadoğu, Karadeniz ve Asya ile olan bağlantıları Türkiye'yi yatırımlar için önemli bir merkez haline getirmektedir. Ayrıca

⁷² Cemalettin KALAYCI-Seyfettin ARTAN; "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", Anadolu Üniversitesi, **Uluslararası İktisat Kongresi**, 17-17 Haziran 2009, Eskişehir, s.14-15.

⁷³ Dilek TEMİZ; "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, No:1, Yıl:2009, s.126-128.

GB içindeki Türkiye'den pay almak isteyen Japonya, ABD ve Uzak Doğu ülkeleri için de sermaye yatırımı açısından çok büyük öneme sahiptir. Uzak Doğu'dan gelen yabancı sermaye artışı bunu doğrulamaktadır.

3.4.AB'YE ÜYELİK AŞAMASINDA DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunu sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmamasıdır. Bu eksiklik yeterli düzeyde yatırım, dolayısıyla üretim yapılamamasına sebep olmakta böylelikle yeni istihdam alanları oluşmamaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli ekonomik etkiler yaratır. Bunlar, üretim, istihdam, gelir, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve genel refah gibi etkilerdir. Bu etkilerden bazıları ülke ekonomisine katkı sağlarken, bazıları da ekonomiye külfet yüklemektedir. Aynı şekilde bazı etkiler, yatırımın yapıldığı anda ortaya çıkarken, bazılarında ise yıllar sonra sonuç alınabilmektedir.

3.4.1.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi

İktisadi gelişme çabası içerisinde olan her ülke son 20 yılı aşkın süredir ekonomik, teknolojik sınırların hızla ortadan kalkması, sermaye transferi konusunu gündeme getirmektedir. Kısa vadeli portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar biçiminde gerçekleşen sermaye transferleri, ulusal tasarruf düzeyleri yetersiz olan ülkeler açısından oldukça önem taşımaktadır. Gelişme sürecindeki ülkeler ise orta ve uzun vadedeki getirilerini dikkate alarak, özellikle doğrudan yatırımları kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar. Çünkü vadesi 1 yıla kadar olan resmi ve özel nitelikteki sermaye akımlarını ifade eden kısa vadeli portföy yatırımları, ülke ekonomisini çeşitli kanallardan olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kısa vadeli portföy yatırımları girdiği ülkenin ulusal parasının aşırı değerlenmesine neden olmakta ve kur politikalarını etkileyebilmekte ve sonuç olarak cari işlemler açıklarının artmasına neden olmaktadır. Sıcak parayı kontrol edenler, yatırım yaptıkları ülkenin cari işlemler açığının artık sürdürülemez olduğuna karar verdiklerinde paralarını hızla ül-

keden çekerek ekonomik krizlere neden olabilmektedir⁷⁴. Doğrudan yatırımlar ise genel olarak ülkede yerleşik bir işletmenin başka bir ülkede uzun süreli bir ilişki kurmak amacıyla gerçekleştirdiği uluslar arası yatırımları ifade etmektedir⁷⁵.

Bu tür yatırımlar sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu nedenle işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla doğrudan sermaye yatırımları, işletmecilik bilgisi ve know how'ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü ülkeye sokmaktadır. İyi planlanmış ve etkin bir şekilde yönlendirilebilmiş doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli olumlu etkiler yaratmaktadır. Bunlar, üretim istihdam, gelir, ihracat artışı, ödemeler dengesi, ekonomik gelişme ve genel refah gibi etkilerdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel etkisi ise ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır⁷⁶.

Ancak belirtilen olumlu etkilerinin yanı sıra DYS yatırımların, işletme yönetimi üzerinde dolaysız ve denetim sağlayarak ekonomi üzerinde yabancıların kontrolünü artırması, bir tarafta ileri üretim teknikleri uygulanırken diğer tarafta geleneksel yapının devam etmesine zemin hazırlayarak ekonomik bütünlüğü bozması gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu kısıtlamaları kaldırması, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında haksız rekabet yaratarak dışlama etkisine neden olması ve teknolojik bağımlılık ile sonuçlanması gibi olası olumsuz etkileri de tartışılmaktadır⁷⁷. Literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak farklı sonuçlar bulunmaktadır. Karimi ve Yusop doğrudan yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini Malezya için Toda-Yamamoto nedensellik testi ile ARDL sınır testi kullanarak incelemişler, ulaşılan sonuçlar uzun dönemde güçlü bir ilişkinin bulunmadığını ve DYS yatırımlarının dolaylı olarak ekonomik büyümeyi etkilediğini ortaya koymuşlardır⁷⁸. Magnus ve Fosu, söz konusu değişkenler arasındaki bağlantıyı 1970-2002 dönemi yıllık verilerinden hareketle VAR modeli, eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanarak Gana için analiz etmişlerdir. Elde

⁷⁴ DPT; **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye(Değerlendirme Raporu)**, DPT Yayın No:2374, ÖİK:439, Ankara 1995, s.213.

⁷⁵ IMF; **Balance of Payments Manual**, <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/BOPman.pdf>. 1993, s.86.

⁷⁶ Tuğrul GÖRGÜN; Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları, **Uzmanlık Tezi**, DTM, İGEME, Ankara 2004, s.4.

⁷⁷ Halil SEYİDOĞLU; **Uluslar arası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul ,2003, s.730.

edilen bulgulara göre doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır⁷⁹. Değer ve Emsen Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra piyasa ekonomisini benimseyen 27 geçiş ekonomisindeki doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme ilişkilerini ele aldıkları çalışmada geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme ilişkilerini kapsayan 1990-2002 dönemini kapsayan panel veri analizlerini kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgular doğrudan yabancı yatırımların geçiş ekonomilerinin büyümesinde önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur⁸⁰.

Türkiye ekonomisine yönelik olarak yapılan çalışmalarda da elde edilen bulguların farklılık arz ettiği görülmektedir. Bunlardan Alagöz, Erdoğan ve Topallı'nın doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992-2007 dönemine ait üçer aylık veriler kullanarak analiz etmişlerdir. Granger nedensellik testi nedensel bir bağıntının bulunmadığını, 2002-2007 dönemine ilişkin regresyon analizi ise doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin orta derecede olduğunu göstermiştir⁸¹. Afşar, 1992-2006 dönemini kapsayan üç aylık veriler yardımıyla doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme bağıntısını incelemiştir. Granger nedensellik testi, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye tek yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur⁸².

Örnek Türkiye'nin 1996-2006 yılları arasında üçer aylık dönemlerine ait yabancı sermaye girişleri ve yurt içi tasarruflar ile ilgili zaman serileri kullanılarak, iki değişken arasındaki nedensellik ilişkilerini ele almıştır. Kısa vadeli sermaye girişleri ile doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı tespit edilmiştir⁸³. Bilgili, Düzgün ve Uğurlu, büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve yurt içi yatırımlar arasındaki

⁷⁸ Mohammad KARIMI-Zulkornain YUSOP; FDI and Economic Growth in Malaysia, **Personal RePEc Archive Paper** No.14999, Munich 2009.

⁷⁹ Frimpong Joseph MAGNUS-Otang-Abayie Eric FOSU; "Bivariate Causality Analysis between FDI Inflows and Economic Growth in Ghana", **International Research Journal of Finance and Economics**, No:15, 2008, s.103-108.

⁸⁰ M.Kemal DEĞER-Ö.Selçuk EMSEN; "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri:Panel Veri Analizleri(1990-2002)", **C.Ü. İİBF Dergisi**, Vol:7, No.2, 2006, s.121-130.

⁸¹ Mehmet ALAGÖZ-Savaş ERDOĞAN-Nurgün TOPALLI; "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol:7, No.1, 2008, 79-82.

⁸² Muharrem AFŞAR; "The Casualty Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey", **Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No.20, 2008, s.1-5.

etkileşimi 1992-2004 dönemine ait üçer aylık veriler yardımıyla incelenmiştir. Yapılan VAR analizi, ele alınan değişkenlerin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu, ancak büyüme değişkeninin hem FDI hem de GSYİH üzerinde daha belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Türkiye’de söz konusu dönemlerde Eşbütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemde pozitif etkiler ortaya çıktığı, Granger nedensellik testinde değişkenler arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğu görülmektedir. Etki-tepki fonksiyonları ile varyans ayrışmasına ilişkin bulgular da bu sonuçları desteklemekte, ancak ekonomik büyümenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları açıklama yüzdesinin daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılıklı ilişki açısından elde edilen bulgular sadece Bilgili, Düzgün ve Uğurlu’nun ulaştıkları sonuçları destekler mahiyettedir. Uygun yatırım ikliminin yaratılması halinde doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesiyle ekonomik gelişme arasında bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Yatırımların mevcut üretim birimlerinin mülkiyetinin değiştirmesi şeklinde değil, yenilerinin oluşturulması şeklinde gerçekleşmesi daha çok önem taşımaktadır⁸⁴.

Türkiye sermaye sıkıntısı çeken bir ülke olarak, yıllardır dış borçlanmaya başvuran bir ülkedir. Fakat dış borçlanma yolu ile sağlanacak gelirin maliyeti çok yüksek olacağından dolaysız yabancı sermaye yatırımları borçlanmaya karşı alternatif bir yoldur. Türkiye’nin 2002-2003 yılı itibariyle sırasıyla dış borç stoğu 131.058 ve 147.035 Milyon \$’dır.⁸⁵

Türkiye’nin dış borcu oldukça fazladır ve yıllar itibariyle borç stoğu artmaktadır. Bu koşullarda dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin büyümesine olan etkisi dış borçlanmadan çok daha fazla ve ucuz olacağı söylenebilir. Aşağıdaki tabloda 1990-2008 yılları arasında DYS girişlerinin GSMH’ya oranı gösterilmiştir. Bu oran GSMH içindeki yabancı yatırımların payını belirttiği için oranın büyüklüğü Türkiye açısından olumlu olmaktadır.

⁸³ İbrahim ÖRNEK; “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Vol:63, No.2, 217-219.

⁸⁴ Mehmet MUCUK-Mustafa Tahir DEMİRSEL; “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:21, Yıl.2009, s.372.

⁸⁵ DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler 2004**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/08/tii.1.xls>, Erişim: 18.09.2004,

Tablo : 26**Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Girişi/Gayri Safi Milli Hasıla Oranı**

Yıllar	DYSY Fiili Giriş (Milyon \$)	GSMH Cari Fiyatlarla (Milyon \$)	DYSY/GSMH
1990	684	152.393	0,0044
1991	907	152.352	0,0059
1992	911	160.748	0,0056
1993	746	181.994	0,0040
1994	636	131.137	0,0048
1995	934	171.979	0,0054
1996	914	184.724	0,0049
1997	852	194.360	0,0043
1998	953	205.978	0,0046
1999	813	187.664	0,0043
2000	1.707	266.00	0,0084
2001	3.288	144.607	0,022
2002	1.042	232.280	0,0045
2003	1.751	303.260	0,0057
2004	2.785	392.210	0,0071
2005	10.031	482.690	0,021
2006	19.899	529.190	0,037
2007	22.195	649.130	0,034
2008	18.187	729.980	0,025
2009	6.622	-	-

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, **Yabancı Sermaye İstatistikleri**, <http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti17.htm> adresinden, GSMH Rakamları: DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-03/esg.htm> adresindeki verilerden derlenmiştir. Erişim: 18.09.2004, Hazine Müsteşarlığı; International Direc Investment Information Bulletin, December 2009, IMF- World Economic Outlook Database, October 2009; UNCTAD, World Investment Report 2009.

Türkiye’de DYSY’nın GSMH’ya oranı oldukça düşüktür. DYY/GSMH oranı 2000 yılına kadar ortalama %0,4 düzeylerinde kalmıştır. 2000 yılında %0,8 oranından sonra 2001 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve %2 olmuştur. 2002 yılında DYSY’larındaki düşüşten dolayı oran tekrardan %0,5’e gerilemiştir. 2004 yılından itibaren bu oranın tekrar artmaya başladığı ve 2007 yılı itibariyle en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Türkiye ile AB üyesi ve aday ülkelerinin 2000 yılındaki DYY/GSMH oranları, kıyaslandığında diğer ülkelerin rakamları oldukça yüksek bulunmaktadır. Yunanistan'da %1, Polonya'da %6,1, Bulgaristan'da %8,4 ve Macaristan'da %4,2.⁸⁶

IMF'nin Uluslararası Finansal İstatistikleri ile Özel Veri Yayınlama Standartları veri tabanından derlenen onbir gelişmekte olan ülkenin 2007 ve 2008 yıl sonları itibarıyla UYP verileri ile dışa açıklık oranını gösterir. Tablo 29'da seçilen ülkeler arasında Singapur (GSYİH'ya oranı % 76), Arjantin'in % 18, Malezya % 17 ve Rusya % 15 varlıklarının yükümlülüklerini aştığı görülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu diğer ülkelerin yükümlülükleri varlıklarından büyüktür. İkinci grup ülkeler içinde net UYP/GSYİH oranı en düşük ülke Hindistan (GSYİH'ya oranı - % 5) en yüksek ülke Macaristan (GSYİH'ya oranı eksi yüzde 102) olarak yer almaktadır. Dışa açıklık oranı en yüksek e en düşük ülkeler sırasıyla, Singapur (GSYİH'ya oranı % 668) ve Hindistan (GSYİH'ya oranı % 65) olmuştur. Türkiye'nin Net UYP/GSYİH oranı 2007 yılında - % 48 iken, 2008 yılında oran eksi % 27'ye düşmüş, dışa açıklık oranı ise 2007 yılında % 99.5 iken, 2008 yıl sonunda % 74.1'e düşmüştür. Türkiye gerek net UYP/GSYİH oranı gerekse dışa açıklık oranı itibarıyla, seçilen gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında ortalama değerlere sahiptir⁸⁷.

Tablo No: 27

Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslar arası Yatırım Pozisyonu ve Dışa Açıklık Oranı(Milyar ABD Doları, 2007 ve 2008 itibarıyla)

Ülkeler	Varlık		Yükümlülük		UYP(Net)		UYP(Net)/GSYH(%)		Dışa Açıklık Oranı(%)	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Arjantin	205	215	168	157	37	59	14	18	142	113
Brezilya	370	413	939	692	-569	-279	-43	-18	98	70
Çek Cumhuriyeti	116	118	184	201	-69	-83	-39	-38	172	147
Güney Afrika	215	159	283	209	-68	-50	-24	-18	176	133
Güney Kore	588	491	820	602	-232	-110	-24	-12	145	118
Hindistan*	331	358	408	420	-77	-62	-7	-5	65	65
Macaristan**	267	296	402	448	-135	-152	-98	-102	484	501
Meksika	219	234	612	601	-393	-367	-38	-34	81	77
Malezya	225	222	230	183	-6	39	-3	17	249	183
Rusya	1.099	1.010	1.226	756	-127	254	-10	15	180	105
Singapur	880	958	725	763	155	195	96	76	995	668
Türkiye	167	176	482	374	-315	-197	-48	-27	99,5	74

Kaynak: IMF, Uluslararası Finansal İstatistikleri(IFS), Mart 2009.

⁸⁶ EFE, **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi**, s.93'deki şekilden yararlanılmıştır.

⁸⁷ TCMB; Uluslar arası Yatırım Pozisyonu Raporu, Aralık 2008, s.3.

2008 yılının özellikle son çeyreğinde derinlik ve yaygınlık kazanan küresel krizin etkisiyle seçilen ülkelerin, Macaristan dışında dışa açıklık oranlarının 2008 yıl sonu itibarıyla düştüğü görülmektedir. Macaristan'ın yükümlülüklerindeki 2007 yıl sonuna göre yüksek artışın, hem UYP'nin GSYİH'ya oranı hem de dışa açıklık oranı artışında etken olduğu görülmektedir.

ABD tarafından 1994 yılında 2000'li yıllar için geliştirilen "Yükselen 10 Büyük Pazar" stratejisinde Türkiye Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Yani, Türkiye'nin yılda 30 ila 50 milyar \$ arasında bir rakamı yabancı yatırım olarak çekmesi gerekmektedir.⁸⁸ Bu rakamlardan yola çıkarak Türkiye'deki DYSY/GSMH oranının ortalama %15-20 arasında olması gerektiğini söyleyebiliriz.

3.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Kapasitesi Üzerindeki Etkisi

Yabancı sermayenin bir ülkeye yatırım yapması, hem yatırımcı ülkeye hem de yatırım yapılan ülkeye yeni iş imkanları sağlamaktadır. Yabancı sermaye ile birlikte üst düzey yöneticiler de yatırım yapılan ülkeye gitmektedir. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulan kalifiye elemanlar da yatırımcı ülkeden veya diğer ülkelerden yatırım yapılan ülkeye transfer edilmektedir. Gerekli olan diğer vasıflı ve vasıfsız elemanlar yatırım yapılan ülkeden temin edilmektedir. Büyük bir işsizlik potansiyeline sahip az gelişmiş ülkeler açısından bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynakları ile gerçekleştirecek imkanları yetersiz olduğundan, yabancı sermaye yatırımları istihdam açısından elverişli bir durum yaratmaktadır.⁸⁹

Yabancı sermaye yatırımlarının istihdama katkılarını ölçmek oldukça zordur. Yabancı sermayenin istihdama katkısı ülkeden ülkeye, yatırımdan yatırıma değişmektedir. Yatırımın istihdama etkisi yatırımcı ülke ile yatırım yapılan ülkede farklı şekilde değerlendirilmektedir⁹⁰. Yatırımın bir ülkeye giriş şekli seçilen teknoloji ve yatırımın yeri başlangıçta istihdama etki eden önemli faktörlerdir⁹¹.

⁸⁸ DPT (2000), a.g.e., s.12

⁸⁹ YASED; **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkisi**, İstanbul 2003, s.73.

⁹⁰ Erdem İZLEM, **Yabancı Sermaye**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994, s.26.

⁹¹ İZLEM, a.g.e. s.28.

Yabancı sermayeli yatırımcıların başarıları diğer yabancı sermayeli yatırımların ülkeye gelmelerini sağlamaktır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu çıkış etkisi istihdamın gelişmesine önemli miktarda yardım edebilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının istihdama etkileri yatırım veren ve yatırım alan ülkeler açısından farklı şekilde değerlendirilmektedir. Yatırım alan ülkenin gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke olma durumuna göre istihdam etkileri farklı olmaktadır. Bu konularda yapılmış farklı araştırmalar ve değişik görüşler bulunmaktadır⁹².

Çok uluslu şirketlerin yatırım yapılan ülkelerde istihdam yaratmadaki önemi bilinse de, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile yaratılan istihdam arasında sayısal bir bağ kurmak zordur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdama doğrudan ve dolaylı etkileri olmaktadır. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar direkt olarak istihdam ile yabancı sermaye yatırımları arasında bir ilişki kuramamakta, ancak büyüme üzerinden istihdamdaki değişim yorumlanabilmektedir. Yabancı yatırımların sermaye veren ülkelerdeki istihdama olan etkileri Lipsey tarafından incelenmiş ve Amerika ve İsveç'te faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin, üretimi arttırdıkları vakit yani daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırım yapıldığında bu ülkelerdeki istihdam değişimleri ampirik olarak incelenmiştir.

Bulgular ise ABD'li ve İsveç'li çok uluslu şirketlerin stratejilerindeki değişikliği gözler önüne sermektedir. Amerikan çok uluslu şirketleri emek yoğun teknolojiyle üretilen malları kendi ülkelerinden ziyade gelişmekte olan ülkelerdeki bağlı şirketler aracılığıyla ürettiğini göstermektedir. Bu da Amerika'daki istihdamın bir nebze azaldığına işaret etmektedir. İsveç çok uluslu şirketlerinin ise Amerikan şirketlerinin tersine gelişmiş ülkelerde bağlı şirketlerinin faaliyette bulunduğu ve daha çok mavi yakalılarının çalıştığı gözlemlenmiştir. Çok uluslu şirketlerin sadece küçük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde faaliyette bulunduğunu ve beyaz yakalı işgücüne daha ilgili olduğu sonucuna varılmıştır⁹³.

Yabancı sermaye yatırımlarının sermaye alan ülkelerdeki istihdama etkileri gelişmiş durumuna göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolo-

⁹² Robert E. LİPSEY; "Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms", **NBER Working Paper**, No:8665, s.13.

⁹³ Magnus BLOMSTRÖM-Gunnar FORS-Robert E.LİPSEY; "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country experience in the U.S.and Sweeden, **NBER Working Paper**, No:6205, s.3-15.

jileri getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışlarını değiştirerek müteşebbislerin yapmayı bilmedikleri bazı şeylerin öğrenmelerini sağlamaktadır. Yabancı yatırımla birlikte gelen teknoloji ve bilgi birikimi dolaylı ve dolaysız olarak istihdama önemli katkılarda bulunmaktadır.

Genel olarak çok uluslu şirketler tarafından yapılan dış yatırımların bunları kabul eden ülkelerin istihdam düzeyini etkilediği görülmektedir. Bu etki ülkenin sanayileşme düzeyine göre farklı olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde bu yatırımların gerçekleşme tarzı önem taşırken, gelişme halindeki ülkelerde yabancı sermayenin beraberinde üretim tekniği önem kazanmaktadır. Gerçekten sanayi ülkelerinde yeni iş yerleri açılması dolayısıyla yeni istihdam olanakları sağlanması, mevcut işyerlerinin çok uluslu şirketler tarafından devir alınması tercih edilirken, gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılması istihdam sorunlarının çözümü bakımından tercih edilmektedir. Tabii ki her bir yatırım olayında söz konusu olan özel şartların dikkate alınması ve değerlendirilmesinin ona göre yapılması gerekir⁹⁴.

Tablo No: 28

Teşvik Belgeli Yabancı Sermaye Yatırımlarının Oluşturdukları İstihdam

	1999	2000	2001	2002	2003
Toplam Yatırım (Milyon \$)	4.222	12.250	2.836	1.537	1.751
İstihdam (Kişi)	25.183	19.803	16.888	24.987	18.826
İşsiz Sayısı (Bin Kişi)	1.773,5	1.452,0	1.967,0	2.464,0	2.493,0
İşsizlik Oranı (%)	7,6	6,6	8,4	10,3	10,5

Kaynak: Ege Bölgesi Sanayi Odası, Yabancı Sermayeli Teşvik Belgeli Yatırımlar 2003, <http://www.ebso.org.tr/tr/arastirmalar/yabancitesvik2003.doc> ve İşsizlik oranı değerleri: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Göstergeler, <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/EkonomikGostergeler.xls>, Erişim: 26.08.2004

⁹⁴ David N. FIDIO-Bruce A.BLONIGEN; Foreign Direct Investment, **NBER Working Papers**, No:7274, s.1-12.

Tablo No:29

TABLO : 29 - İŞSİZLİK ORANLARI(*)
TABLE : 29 - UNEMPLOYMENT RATE(*)

ÜLKELER - COUNTRIES	On Yıllık Ortalama(**) Ten-Year Averages(**)										(Yüzde - Percent)		
	1990-1999	2000-2009	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A - Gelişmiş Ekonomiler	6,8	6,0	5,7	5,8	6,3	6,5	6,3	6,1	5,7	5,4	5,8
A - Advanced Economies													
I - AB-15 - EU-15													
Almanya-Germany	7,1	8,4	3,4	6,2	7,5	7,6	8,4	9,3	9,8	10,6	9,8	8,4	7,4
Avusturya- Austria	3,8	4,3	1,6	2,7	3,8	3,6	4,2	4,3	4,8	5,2	4,8	4,4	3,9
Belçika-Belgium	8,5	7,8	8,3	6,6	6,9	6,6	7,5	8,2	8,4	8,5	8,3	7,5	7,0
Danimarka-Denmark	9,6	4,3	7,1	9,7	5,4	4,7	4,8	5,8	5,8	5,1	3,9	2,7	1,7
Finlandiya-Finland	11,9	8,1	4,6	3,2	9,8	9,1	9,1	9,0	8,8	8,4	7,7	6,8	6,4
Fransa-France	10,7	8,7	6,3	9,0	9,1	8,4	8,9	9,0	9,3	9,3	9,3	8,3	7,9
Hollanda-Netherlands	5,4	3,4	5,9	2,8	2,2	2,8	3,7	4,6	4,7	3,9	3,2
İngiltere-UK	8,2	5,3	6,5	7,0	5,5	5,1	5,2	5,0	4,8	4,8	5,4	5,4	5,5
İrlanda-Ireland	12,1	4,8	7,3	12,9	4,3	3,9	4,4	4,7	4,5	4,4	4,4	4,5	6,1
İspanya-Spain	19,7	11,0	11,0	16,2	13,9	10,6	11,5	11,5	11,0	9,2	8,5	8,3	11,3
İsveç-Sweden	7,2	6,2	2,0	1,7	5,6	4,9	4,9	5,6	6,3	7,6	7,0	6,1	6,2
İtalya-Italy	10,3	7,8	7,4	8,9	10,1	9,1	8,7	8,5	8,0	7,7	6,8	6,1	6,8
Lüksemburg-Luxembourg	2,5	3,7	0,7	1,3	2,5	2,3	2,6	3,5	3,9	4,3	4,5	4,4	4,4
Portekiz-Portugal	5,4	6,5	7,8	4,2	3,9	4,0	5,0	6,3	6,7	7,6	7,7	8,0	7,6
Yunanistan-Greece	9,3	9,6	2,7	6,8	11,4	10,8	10,3	9,7	10,5	9,9	8,9	8,3	7,8
II - Diğer Gelişmiş Avrupa Ekonomileri													
Other Advanced European Economies													
Çek Cumh.-Czech Rep.	0,0	1,7	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4
GKRY - GCASC(1)	2,8	4,0	...	1,8	3,4	3,0	3,3	4,1	4,7	5,3	4,6	3,9	3,7
İzlanda-Iceland	3,3	2,2	0,3	1,8	1,3	1,4	2,5	3,4	3,1	2,1	1,3	1,0	1,6
İsviçre-Switzerland	3,0	2,7	0,2	0,5	1,7	1,6	2,3	3,4	3,5	3,4	3,0	2,5	2,7
Malta - Malta	5,5	7,1	...	3,9	6,1	6,4	7,0	7,6	7,2	7,2	7,3	6,5	6,1
Norveç-Norway	4,9	3,6	1,7	5,2	3,4	3,5	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6
Slovakya - Slovakia	18,2	18,3	17,8	15,2	14,3	11,7	10,4	8,4	7,7
Slovenya - Slovenia	...	6,0	11,8	11,2	11,3	10,9	10,3	10,2	16,0	7,7	6,7
III - Diğer Gelişmiş Ekonomiler													
Other Advanced Economies													
ABD-USA	5,8	5,3	7,2	5,6	4,0	4,7	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6	5,8
İsrail-Israel	8,8	8,6	4,8	9,6	8,8	9,3	10,3	10,8	10,4	9,0	8,4	7,3	6,2
Japonya-Japan	3,0	4,6	2,0	2,1	4,7	5,0	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,8	4,0
Kanada-Canada	9,6	6,8	7,5	8,2	6,8	7,2	7,6	7,6	7,2	6,8	6,3	6,0	6,2
IV - Yeni Sanayileşmiş Asya Ekonomileri	2,9	3,9	4,0	4,2	4,2	4,4	4,2	4,0	3,7	3,4	3,4
Other Industrialized Asian Economies													
Avustralya-Australia	8,6	5,4	6,1	6,7	6,3	6,8	6,4	5,9	5,4	5,1	4,8	4,4	4,2
G. Kore - S. Korea	3,3	3,6	5,2	2,5	4,4	4,0	3,3	3,6	3,7	3,7	3,5	3,3	3,2
Hong Kong-Hong Kong	2,8	5,4	3,8	1,3	5,0	5,1	7,3	7,9	6,8	5,6	4,8	4,0	3,5
Singapur-Singapore	1,9	2,8	5,8	1,8	2,7	2,7	3,6	4,0	3,4	3,1	2,7	2,1	2,2
Tayvan-Taiwan Province of China	2,0	4,2	1,2	1,7	3,0	4,6	5,2	5,0	4,4	4,1	3,9	3,9	4,1
Yeni Zelanda-New Zealand	7,9	4,4	4,0	8,0	6,2	5,5	5,3	4,8	4,1	3,8	3,8	3,7	4,2
B - Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler													
B - Emerging and Developing Economies													
I - AB Ülkeleri(2)													
EU Countries(2)													
Bulgaristan-Bulgaria	1,7	16,9	19,8	17,8	13,7	12,0	10,1	9,0	6,9	5,7
Estonya - Estonia	0,7	13,6	12,6	10,3	10,0	9,7	7,9	5,9	4,7	5,5
Letonya - Latvia	8,4	7,8	9,9	9,1	9,4	8,4	7,0	5,8	5,8
Litvanya - Lithuania	11,6	12,5	11,3	11,3	11,4	8,3	5,6	3,5	5,8
Macaristan - Hungary	6,4	5,7	5,8	5,9	6,1	7,2	7,5	7,4	7,8
Polonya - Poland	6,3	14,0	16,2	19,7	19,9	19,5	16,2	16,2	12,7	9,8
Romanya-Romania	11,2	9,0	10,0	7,6	6,8	5,8	5,5	4,3	4,4
II - AB Adayı Ülkeler													
EU Accession Countries													
Hırvatistan-Croatia	21,1	22,0	22,3	19,5	18,0	17,9	17,0	15,1	13,4
Makedonya-Macedonia	23,6	32,3	30,5	31,9	36,7	37,2	37,3	36,0	34,9
TÜRKİYE-TURKEY(3)	7,5	6,6	8,4	10,3	10,5	10,3	10,2	9,9	9,9	10,6
III - Diğer Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler													
Other Emerging and Developing Economies													
Arjantin-Argentina	9,2	14,7	18,1	17,5	16,8	13,6	11,6	10,2	8,5	7,9
Brezilya-Brazil	3,7	9,2	10,1	9,2	9,7	8,9	9,4	8,4	9,3	7,9
Çin-China	2,5	3,1	3,6	4,0	4,3	4,2	4,2	4,1
Endonezya-Indonesia	6,1	8,1	9,1
Güney Afrika-South Africa	25,0	25,4	27,2	28,9	24,7	23,9	22,6	22,3	22,9
Hindistan-India
İran-Iran
Malezya-Malaysia	5,1	3,1	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6	3,3	3,3	3,3
Meksika-Mexico	1,6	1,8	2,0	2,4	2,7	3,6	3,6	3,7	4,0
Mısır-Egypt	8,6	9,0	9,2	10,2	10,4	10,7	11,0	10,7	9,0	8,7
Pakistan-Pakistan	3,1	7,8	7,8	8,3	8,3	7,7	n.a.	n.a.	5,3	5,2
Rusya-Russia	10,7	9,1	8,0	8,3	8,1	7,6	7,2	6,4
S. Arabistan-S.Arabia
Tayland-Thailand	2,2	2,4	3,3	2,4	2,2	2,1	1,9	1,6	1,4	1,4

(*) : Burada Uluslararası Çalışma Örgütü(UÇÖ)'nün "işsizlik oranı" tanımı, yani istihdam edilmeyen fakat faal olarak iş arayan herkes işsiz sayılmıştır(According to ILO "unemployment rate" definition, i.e. including all persons not having employment but actively seeking work).

(**) : Aritmetik ortalaması alınmıştır(Arithmetic average).

(1) : GKRY(Güney Kıbrıs Rum Yönetimi), GCASC(Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus).

(2) : 1 Mayıs 2004'ten sonra üye olan yeni AB ülkeleri,GKRY hariç(New EU countries, excluding GCASC).

(3) : DPT(SFD).

Kaynak-Source IMF-IFS Yearbook 2000 ; World Economic Outlook, October 2009.

Türkiye’de ciddi bir işsizlik problemi vardır. Yukarıda verilen yüzdelik rakamlara karşılık gelen işsiz sayısı bu problemin büyüklüğünü daha iyi açıklamaktadır. Bu rakamlar diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek bulunmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi olumlu olmakla beraber görüldüğü üzere yeterli değildir. Daha çok yatırım ülkeye çekilerek daha fazla istihdam olanakları oluşturulmalıdır.

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde 1980 sonrasında yapılan yatırımların % 87’sinden fazlasının imalat sanayine yapılırken, 2001 yılında imalat sanayinin payı % 34’e düşmüş, hizmet sektörünün payı % 12’den % 57’ye yükselmiştir. Bu durum DYS yatırımlarının 1980 sonrası sektörel yapı olarak önemli bir dönüşüm geçirdiğine işaret etmektedir. İlk bakışta Türkiye için son derece olumsuz bir gelişme gibi duran bu olgu, dünyadaki gelişmeler ve trendler iyi analiz edildiğinde durumun son derece normal olduğu görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası bütün dünyada DYS yatırımlarının sektörel yapısında aynı dönüşümün yaşandığı belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle hem dünya, hem de Türkiye’de yatırımlar imalat sanayiinden hizmetlere(özellikle de bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm gibi alanlara) kaymıştır⁹⁵. Tarım ve madencilik-enerji sektörleri yabancı yatırımcılar için halen cazip sektörler değildir. Ancak 1980 öncesine nazaran önemli yol kat etmişlerdir. Tarım sektörünün bazı alanlarda dışa açılması ile özellikle enerji yatırımlarının yatırımlar içindeki payının yükselmesi şeklinde kendisini göstermiştir. Tablo 10’daki gelişmeler bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Özellikle 2007 yılından sonra imalat sektöründeki yabancı yatırımlar hızlı bir azalma gösterirken, hizmetler sektöründeki yatırımların hızı çok hızlı bir biçimde artmıştır.

İspanya’da %14, İrlanda’da %21, Macaristan’da %17 ve Çin’de %24 olan 0-14 yaş genç nüfusun, ülke nüfusuna oranı ülkemizde ise %28’dir. Ülke nüfusunun büyük bir oranı tüketimden ziyade üretim yapabilir niteliktedir.⁹⁶ Yapılan istatistikler, Türkiye Nüfusunun 20 yıl sonra 90 milyona yaklaşacağını göstermektedir. Bu da önümüzdeki 20 yıl içerisinde her yıl 700 bin kişiye “yeni istihdam olanakları” yaratılması anlamına gelmektedir. İlave istihdam yaratmanın kişi başına maliyeti ise 35 bin \$’ı bulmaktadır. Türkiye’nin ihtiyaç

⁹⁵ P.DICKEN; **Global Shift:the Internationalization of Economic Activity**, 2nd Edition, Paul Chapman Publishing, London, 1992, s.349; J.H.DUNNING; **Explaining International Production**, Unwin Hyman, London 1988, s.84; D. ÖZDEMİR, “The distribution of foreign direct investments in the service sector in İstanbul”, **Cities**, No.19, İstanbul 2002,s.249

⁹⁶ Nuray ERGÜL, **Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı: 270, Şubat 2004, s.150

duyduğu yatırım tutarı 490 milyar \$ olmaktadır. Bu da göstermektedir ki, her yıl 25 milyar \$ tutarında yatırıma ihtiyacımız bulunmaktadır.⁹⁷

3.4.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Türkiye ekonomisi kamuoyunda “5 Nisan Kararları” olarak bilinen istikrar tedbirlerinden sonra takip eden 1995 yıllarında görece olarak bir canlanma yaşamış olsa bile 1997 yılında Uzak Doğu Asya ve takiben Rusya ve Brezilya’da yaşanan ekonomik ve finansal krizlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Özellikle önemli bir ticari ortak olan Rusya Federasyonu ekonomisinin krizi hem müteahhitlik hizmetlerini, turizm gelirlerini hem de dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir. 1999 yılında, henüz yukarıda belirtilen krizlerin etkisi geçmemişken Türkiye ekonomisi Marmara ve Düzce depremleri ile yeniden sarsılmıştır. Sanayi üretiminin ve kalifiye işgücünün Marmara Bölgesinde yoğunlaştığı da göz önünde bulundurulursa Türkiye ekonomisinin kayıplarının daha büyük olduğu görülecektir. Sonuç olarak ilgili dönemde Türkiye Ekonomisi yoğun olarak marka dengeleri kurma mücadelesi vermiştir. 1999 yılının sonunda, 1980’li yıllardan başlayarak sürekli büyüyerek çözülmesi zor bir hale gelen dış ve iç borçlar, enflasyon, yetersiz yabancı sermaye yatırımları gibi ekonomik problemler Merkez Bankası ile Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Para Programı ile çözülmeye çalışılmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlere kadar Para Programı kararlı bir şekilde uygulanmıştır. Programın esas amacı sürdürülebilir bir borç yönetimine ve iki yılın sonunda tek haneli enflasyon oranlarına ulaşmaktır. Bunun için de döviz kurlarının artışı kontrol edilerek makro ekonomik istikrar sağlanması öngörülmüştür. Döviz kuru bir “çıpa” olarak kullanılarak faiz ve enflasyon oranları düşürülecek, düşük faiz ortamında yabancı ve yerli sermaye yatırımlarını arttıracak, ekonomik canlanma sağlanacaktır. Bunun sonucunda ülkenin dış piyasalarda kredibilitesi artacak ve daha uygun koşullarda borçlanma imkanı doğması öngörülmüştür. Türkiye’nin yıllardır süren dış ticaret açıkları nedeni-

⁹⁷ Ercan ALPTÜRK, **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergisel Boyutu**, Vergi Sorunları, Sayı: 184, Ocak 2004, s.23

le, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine olumlu katkıları büyük önem taşımaktadır.

Tablo No: 30
Ödemeler Dengesindeki Gelişmeler

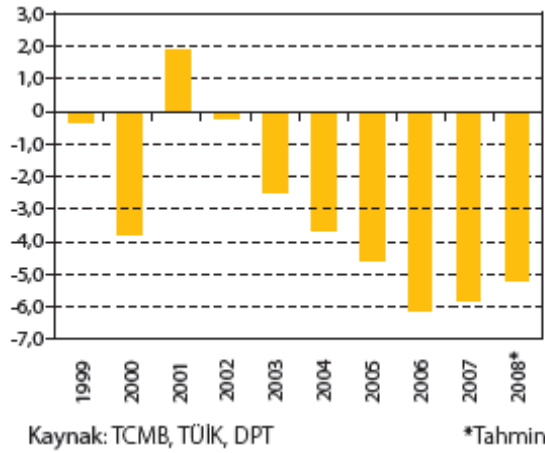
ÖDEMELER DENGESİ ANALİTİK SUNUM *																																						
(Milyon ABD Dolar)																																						
		1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008			
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	-1646	-2029	-3140	-1265	-1413	-3408	-1936	-862	-1923	-1439	-1013	-1465	-806	1896	938	-2625	250	-974	-6433	2631	-2339	-2437	-2638	2000	-926	-9920	3760	-626	-7815	-14431	-22088	-32061	-38219	-41986			
1.	İhracat f.o.b.	1401	1980	1753	2298	2261	2910	4703	5890	5905	7134	7959	7457	10190	11682	11625	12959	13503	14715	15345	18106	21636	32067	32110	30741	29031	30625	34729	40719	52304	66535	78365	93611	115364	140801			
2.	İthalat f.o.b.	-4502	-4872	-5506	-4369	-4815	-7513	-8567	-8518	-8895	-10044	-10935	-10475	-13306	-13475	-15815	-22407	-20883	-22791	-29426	-22273	-34788	-42331	-47158	-44779	-38802	-52882	-38002	-47100	-66883	-91271	-111366	-134573	-162041	-193821			
	Mal Dengesi	-3101	-2912	-3753	-2081	-2554	-4603	-3864	-2628	-2900	-2910	-2978	-3018	-3206	-1813	-4190	-9448	-7200	-8076	-14081	-4167	-13152	-10294	-15048	-14038	-9771	-22057	-3363	-6300	-13489	-22736	-33001	-40962	-46677	-53020			
3.	Hizmetler Dengesi: Gelir	617	561	540	533	708	782	1316	1928	1960	2475	3160	3123	3945	5919	6569	8083	8446	9984	10919	11076	14939	13057	10248	23183	16370	19463	15203	14031	17952	22941	28757	25407	28615	34814			
4.	Hizmetler Dengesi: Gider	-436	-517	-687	-310	-367	-569	-468	-1031	-1196	-1489	-1560	-1533	-1783	-2086	-2541	-3117	-3282	-3757	-4179	-4024	-5319	-6400	-8336	-9665	-8898	-8088	-6067	-6148	-7441	-10144	-11423	-11713	-15292	-17605			
	Mal ve Hizmet Dengesi	-2520	-2848	-3600	-1858	-2213	-4410	-3016	-1731	-2196	-1924	-1376	-1428	-1044	2020	-162	-4482	-2126	-2269	-7341	2885	-3532	-3607	-4136	-520	-2289	-10662	5773	1405	-2976	-6939	-17867	-27268	-33354	-35811			
5.	Gelir Dengesi: Gelir	0	0	0	0	0	0	0	110	81	146	208	341	382	374	684	917	935	1.012	1.136	890	1.488	1.577	1.900	2.481	2.350	2.836	2.753	2.486	2.246	2951	3608	4383	6.420	8.880			
6.	Gelir Dengesi: Gider	-165	-301	-347	-506	-1010	-1169	-1478	-1608	-1568	-1649	-1851	-2218	-2487	-2887	-3011	-3425	-3598	-3.637	-3.879	-4.154	-4.693	-4.504	-4.913	-5.486	-5.887	-6.838	-7.753	-7.040	-7.803	-8260	-9483	-11074	-13.528	-15.048			
	Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-3085	-3140	-4247	-2964	-3229	-5579	-4494	-3229	-3683	-3427	-2929	-3305	-3129	-403	-2489	-6090	-4789	-4894	-10085	-379	-6737	-6534	-7149	-3505	-5806	-14684	773	-3059	-8535	-15548	-23542	-33959	-40462	-43979			
7.	Carî Transferler	1437	1120	1107	1090	1810	2171	2558	2277	1790	1988	1916	1840	2323	2089	3427	4365	5039	3020	3652	3010	4398	4097	4511	5505	4881	4764	2987	2433	1020	1117	1454	1908	2243	2.113			
B.	SERMAYE HESABI	23																																				
C.	FINANS HESABI	327	1132	1645	848	-393	672	899	280	883	73	1065	2124	1891	-968	780	4037	-2397	3648	8903	-4257	4665	5483	6969	-840	4829	9584	-14557	1172	7162	17702	42860	42889	48637	33889			
8.	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-9	0	0	16	-27	-85	-14	-49	-113	-110	-251	-367	-645	-870	-497	-143	-480	-780	-1064	-924	-2106	-2.549			
9.	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	114	10	27	34	75	18	95	55	46	113	99	125	115	354	663	684	810	844	636	608	885	722	805	940	783	982	3352	1082	1702	2785	10031	20185	22046	18.299			
10.	Portföy Hesabı-Varieteler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-25	-8	-59	-134	-91	-754	-563	35	-486	-1380	-710	-1622	-759	-593	-788	-2006	-1386	-1388	-1233	-4029	-2063	-1.270		
11.	Portföy Hesabı-Yükümlülükler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	148	307	1184	1445	681	714	3165	4480	1123	703	1950	2344	-5089	4188	1615	-3727	1503	3851	9411	14670	11402	2780	-3.779		
11.1.	Hisse Senetleri													0	0	0	17	89	147	350	570	989	195	191	8	-518	428	489	-79	-16	905	1427	5669	1939	5138	716		
11.2.	Borç Senetleri													148	307	1184	1426	592	567	2815	3910	134	508	1759	2336	-4571	3780	1126	-3648	1519	2946	7984	9001	9483	-2358	-4.488		
12.	Diğer Yatırımlar-Varieteler	0	0	149	-17	-109	85	360	-181	177	-1625	127	-313	-945	-1428	371	-409	-2563	-2438	-3291	2423	-383	331	-1750	-1464	-2304	-1939	-801	-777	-986	-6983	-578	-13437	-4858	-10026			
12.1.	Merkez Bankası													-551	-255	-220	-511	-381	712	361	29	36	-80	-18	-102	-117	-98	-95	-98	1	-39	-30	-28	-24	-16	0	2	
12.2.	Genel Hükümet																																					
12.3.	Bankalar													-1074	382	-93	-434	-1046	-370	-789	-2595	-2474	-3231	2441	-281	1448	-676	-942	-1839	-1574	233	643	348	-5304	-149	-11018	-3364	-9.155
12.4.	Diğer Sektörler													-1	29	-1	3	0	0	0	0	0	-1000	-676	-427	-367	-366	-795	-1300	-1306	-1835	-413	-2419	-1486	-1.773			
13.	Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	213	1122	1469	631	-359	569	444	406	880	1585	839	2166	2448	-1062	-1640	3199	-1240	2896	7655	-8397	3939	3970	6531	6782	3596	10389	-12296	1603	4461	14657	20834	29402	32838	33821			
13.1.	Merkez Bankası													108	-36	45	744	-790	156	-535	-939	255	1036	1362	1556	1255	1026	571	-231	619	735	1336	407	-209	-787	-1268	-1450	-1.791
13.2.	Genel Hükümet													-532	-674	45	302	-531	-2317	-393	-201	-1945	-2177	-2962	-2131	-2108	-1456	-1655	-1932	117	-1977	-669	-2194	-1163	-2165	-712	82	
13.3.	Bankalar													648	326	755	1006	-144	240	2279	306	2100	4495	-7053	1973	3046	2232	3195	2655	3736	-9644	-2016	2846	6964	10524	11704	3735	8.225
13.4.	Diğer Sektörler													1361	1423	1321	396	403	281	1848	-406	2186	4301	256	2541	1777	4729	4651	3074	5917	-1410	2962	3312	9465	13262	19788	30471	25.664
	Carî,Sermaye ve Finansal Hesaplar	-1321	-897	-1495	-417	-1806	-2736	-1037	-672	-1040	-1366	52	659	1085	638	1741	1412	-2147	2674	2470	-1626	2226	3046	4331	1160	3904	-336	-10797	546	-353	3271	20572	10638	10418	-6267			
D.	NET HATA VE NOKSAN	-351	-630	-634	-674	661	1434	649	-75	409	469	-637	-118	-806	615	971	-468	948	-1190	-2162	1832	2432	1499	-887	-713	1302	-2681	-2127	-788	4480	1071	2628	-13	1997	5809			
	GENEL DENGE	-1672	-1727	-2129	-1291	-1155	-1302	-388	-747	-691	-697	-785	541	579	1153	2712	944	-1199	1484	308	206	4058	4545	3344	447	5206	-2997	-12924	-212	4097	4342	23200	10625	12015	-2758			
E.	REZERV VARLIKLAR (*)	1672	1727	2129	1291	1155	1302	388	747	691	697	785	-541	-579	-1153	-2712	-944	1199	-1484	-308	-206	-4658	-4545	-3344	-447	-5206	2997	12924	212	-4097	-4342	-23200	-10625	-12015	2758			
14.	Resmî Rezervler	337	69	327	-191	142	-494	-195	-288	-88	-63	360	-183	-136	-721	-2472	-896	1199	-1484	-308	-546	-5005	-4545	-3316	-216	-5726	-354	2694	-6153	-4047	-824	-17847	-6114	-8.032	1.057			
15.	Uluslararası Para Fonu Kredileri	300	158	39	213	10	423	298	133	77	-42	-251	-378	-443	-432	-240	-48	0	0	0	340	347	0	-28	-231	520	3351	10230	6365	-50	-3518	-5353	-4511	-3983	1.701			
16.	Ödemeler Dengesi Finansmanı	1035	1500	1763	1269	1003	1373	315	902	622	1002	676																										

Tablo No:31
Yıllar İtibariyle Cari Denge(Milyar ABD Doları)

1984	-1,4	1989	0,9	1994	2,6	1999	-0,9	2004	-14,4
1985	-1,0	1990	-2,6	1995	-2,3	2000	-9,9	2005	-22,1
1986	-1,5	1991	0,3	1996	-2,4	2001	3,8	2006	-32,1
1987	-0,8	1992	-1,0	1997	-2,6	2002	-0,6	2007	-38,2
1988	1,6	1993	-6,4	1998	2,0	2003	-7,5	2008	-41,4
Kaynak: TCMB									

Türkiye'nin cari işlemler hesabı verileri, 1984 yılından itibaren incelendiğinde ekonominin genellikle cari açık verdiği ve cari açık ile ekonominin büyüme oranı arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeni Türkiye'de yurt içi tasarrufların yurt içi yatırımları karşılama oranının düşük olmasıdır. Yurt içi yatırımların, yurt içi tasarrufları aşması ile bu fark yurt dışı tasarrufla karşılanmakta, bu durum ise ekonomik göstergelerde cari açık olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle 2001-2007 yılları arası dönemde makro ekonomik istikrarın büyük ölçüde sağlanması, enflasyonun düşmesi ve azalan reel faizler tüketim ve yatırım talebinde milli gelirin üzerinde bir artış yaşanmasına neden olmuş, artan talep yurt dışı tasarruflar ile karşılanmıştır.

Grafik 6
Cari İşlemler Dengesi'nin GSYİH'ye Oranı(%)

Büyüme hızı ile cari açık arasında gözlemlenen güçlü ilişkinin bir diğer nedeni toplam talebin karşılanabilmesi için ara malı ithalatını zorunlu kılan ekonominin yapısal özellikleridir. Bu kapsamda başta petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji ihtiyacının büyük bir kısmını yurtdışından karşılayan Türkiye'nin cari işlemler dengesi enerji fiyatlarından da önemli ölçüde etkilenmekte, artan enerji fiyatlarının ise cari açığı genişletici etkisi bulunmaktadır. Cari denge konusunda bir başka önemli unsur ise cari açığın finansmanıdır. Doğ-

rudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer sermaye yatırımlarından oluşan sermaye hesapları cari dengenin finansman kalemlerini oluşturmaktadır. Uzun vadeli sermaye girişleri ve doğrudan yatırımlar cari açığın finansman kalitesi açısından büyük önem taşımakta ve ekonominin kırılganlığını azaltmaktadır⁹⁸.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri dolaylı ve dolaysız olarak iki grup içinde incelenebilir. Dolaysız etkiler döviz gelirleri olarak getirilen yabancı sermaye değeri ve yatırımın ithal ikamesi etkisini, döviz giderleri olarak ise üretim için gerekli olan sermaye ve ana malları ithalatı ile, kar, lisans ücreti gibi yatırım gelirleri transferlerini kapsamaktadır⁹⁹.

Doğrudan yatırımlar başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde oldukça olumlu bir etki yaratmakta, ithal ikamesi ve ihracat ile ödemeler dengesi üzerinde pozitif katkıda bulunmaktadır. Ancak, teşebbüsün hammadde ve malzeme ithalatına başlaması ve dış faktörlere ödeme yapmasıyla ve ayrıca kar transferleri yapması ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir¹⁰⁰.

1998'den bu yana Türkiye'nin ödemeler dengesinde dolaysız yatırımlar önemli bir yer oluşturmaktadır. 2001 yılındaki yükseliş Türkiye açısından olumlu bir durum olmasına karşın 2002 yılında tekrardan düşüş göstermesi 2001 yılında yaşanan siyasi ve ekonomik krizin etkisi bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi yatırımın tasfiyesi ve kar transferi ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu açıdan tasfiye ve kar transferlerinin önlenmesi için varolan olumsuzlukların giderilmesi yabancı sermaye çıkışını azaltacağı gibi yeni girişleri de tetikleyecektir. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı sektör de önemlidir. Şöyle ki, ödemeler dengesi açığının kapatılması için Türkiye'de yetersiz düzeyde olan ihracat oranının arttırılması gerekmektedir. Bu da imalat sanayiine yapılacak yatırımlarla mümkün olabilecektir. Türkiye'de 2002 yılında imalat sanayinin toplam yabancı sermaye içindeki payı %40, 2003 yılında ise %59'dur. Oran olarak yüksek gözüküyor olsa da yapılan toplam yatırım miktarı az olduğu için oranlara karşılık gelen miktarda istenilenden az olmaktadır. Bu rakamların artması elbetteki Türk ekonomisinin düzelmesi açısından önem taşımaktadır.

⁹⁸ TCMB, **Bülten**, Sayı:13, Mart 2009, s.4.

⁹⁹ ALPAR, a.g.e..s.78

¹⁰⁰ DODA, Melda, a.g.e.s 92.

4.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teknoloji Transferleri Üzerindeki Etkileri

Teknolojik gelişmeler, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yayılma ve bu gelişmelerin istihdam üzerindeki etkileri, küreselleşme sürecinde istihdam sorununun tartışılmasına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu alandaki teknolojik gelişmelerin etkisi belli başlı olarak üç biçimde ortaya çıkmaktadır¹⁰¹. Öncelikle en basit anlatımla geçmişten günümüze gelen teknolojik gelişmeler iş yaşamını yeniden şekillendirmektedir. Teknolojik gelişmeler önemli ölçüde işgücünü açığa çıkarmakta ve verimliliği arttırmaktadır. Bu bakımdan önemli ölçüde nitelikli işgücüne olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır¹⁰². Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, küreselleşme sürecinde üretimin hızlı artmasında anahtar bir faktör olmaktadır. İletişim maliyetlerindeki kesin düşüşler yanında, ulaşım maliyetlerindeki paralel düşüşler, üretim sisteminin düşük maliyetli bölgelere yeniden kayması yoluyla üretim maliyetlerinin asgariye inmesini mümkün kılmaktadır. Böyle bir gelişme doğrudan yabancı yatırımların gelişen ülkelere kaymasına neden olmaktadır.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel gelişmeler sonucunda sadece yeni firmalar değil daha da önemlisi gelişmeler sonucu sadece yeni firmalar değil, daha da önemlisi tamamıyla yeni endüstriler oluşturmaktadır. Yeni oluşan endüstrilerden hemen akla gelen bir kaç, kişisel bilgisayarlar, biyoteknoloji, kablosuz TV ve cep telefonu gibi ürünler, yanında özellikle gen teknolojisinin gelişmesiyle birlikte birçok alanda teknoloji yeni ürünler üretebilmektedir. Bu nedenle Fortune 500 içine giren firmalar 1960'lı yıllarda 20 yıl içinde değişime uğrarken, 1990'lı yıllarda bu 3-4 yıla kadar düşmüştür¹⁰³.

Dünyada bütün teknoloji üretimi ve bunun doğal sonucu olarak uluslar arası sermaye hareketleri, büyük ölçüde çok uluslu şirketlerin elindedir. Teknolojiyi “ticari amaçlı üretim için gerekli olan bilgi” olarak tanımlarsak, yeni fiziksel ürünlerin ve üretim yöntemlerinin yanı sıra örgütlenme, pazarlama, dağıtım gibi tamamlayıcı hizmetler alanlarında da doğrudan yabancı yatırım aracılığıyla yüksek teknolojiye sahip firmaların bilgi birikimle-

¹⁰¹ İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği: Çalışma Yaşamında Dönüşüm:Çelişkiler ve Fırsatlar**, İTO Yayın No: 1999:47, İstanbul 1999, s.216-27.

¹⁰² Philip KOTLER; **Ulusların Pazarlanması(Ulusal Refah Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)**, Çev.Ahmet Buğdaycı, İş Bankası Kültür Yayınları No:489, İstanbul 1997, s.22.

¹⁰³ TÜSİAD, **Türkiye’de Girişimcilik**, Yayın No.TÜSİAD-T/2002-12/340, Lebib Yalkın Yayımcılık, Aralık 2002,s.43.

rinden hem mikro hem de makro bazda yararlanarak gelişmekte olan ÷lkelerde kısa zamanda önemli verimlilik artışları sağlamak mümkündür¹⁰⁴.

Doğrudan Yabancı Yatırım raporlarında İrlanda'dan, büyüme oranı ve rekabet performansı açısından 2002'de Çin'den sonra en dinamik gelişmiş ÷lke olarak bahsedilmektedir. İrlanda verimi düşük bir ekonomiden, teknoloji yoğun imalat sanayi ve software üreticisi bir merkeze başarılı bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Çin, Hindistan, Polonya ve İrlanda ÷lkeleri incelendiğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekme konusunda devletin yaptığı teşvikler ve düzenlemeler etkili olduğu gibi öğrenen bölgeler oluşturmaları da etkili bir yöntem olmuştur. 1980'lerde küresel verilerin bulunabilirliğinin artması ve teknolojinin dış ticaretteki rolünün belirginleşmesi dış ticarete ait yeni oluşuma öncülük ederek yeni ticaret teorisi doğmuştur. Bu teori dış ticarete teknoloji kaynaklı dışsallık ve ölçek ekonomisini kullanmıştır. Böylelikle karşılaştırmalı üstünlüğe dayanmayan gelişmiş ÷lkeler arasındaki dış ticaretin açıklanmasında önemli bir adım atılmıştır. Bu teorinin getirdiği perspektife göre faktör donanımına bağlı uzmanlaşmanın yanı sıra artan getirilerin sağlandığı ürün gruplarında da uzmanlaşmanın dışsallık ölçek ekonomisi ve aksak rekabet sayesinde mümkün olduğu ileri sürülebilmektedir. Neo-merkantalist dış ticaret politikalarını geliştiren bu yaklaşım, dış ticarete devlet müdahalesine teorik zemin hazırlamıştır. Küresel rekabet gücü bağlamında yerel koşullar rekabetçi üstünlükleri belirler, küresel norm ve ilkeler, yönetim, pazarlama ve üretimdeki teknik ve inovasyona yönelik kuralları koyar, rekabet gücü küresel fırsatlardan bağımsız olamaz, küresel fırsatlar bir çok yerel/ulusal özelliklerin etkileşimi ile doğar denilebilir¹⁰⁵.

Bununla birlikte, teknoloji akımları ÷lke grupları bazında değerlendirildiğinde, ÷lkeler arasında teknoloji anlaşmaları ile ilgili alınan yasal önlemlerin çoğu önemli ölçüde serbestleştiği halde, gelişmekte olan ÷lkelere yönelik doğrudan yabancı yatırım akımlarındaki artış, teknolojiye yapılan ödemelerdeki artışla aynı ölçüde olmamıştır. Örneğin, gelişmiş ÷lkeler dünyadaki yabancı doğrudan yatırımların %76'sına sahip olurken, teknolojik ödemelerden % 86'lık bir pay almaktadır. Buna karşın, gelişmekte olan ÷lkeler küresel

¹⁰⁴ GÜRAK, a.g.e., s. 64

¹⁰⁵ Murat BAY-Cansel OSKAY-Ercan ÇİÇEK; "Doğrudan Yabancı Yatırımları Türkiye'ye Çekmek İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler", **Selçuk Üniversitesi, Karaman İİBF Dergisi**, Sayı:12, Yıl:9, Haziran 2007, s.259.

doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından % 22'lik bir pay aldıkları halde, teknolojik ödemelerden ancak % 13.1'lik bir pay alabilmektedir¹⁰⁶.

Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının ileri teknoloji kullanımının gerekli olduğu imalat sanayiden zaman içerisinde uzaklaştığı, hizmetler sektörüne yöneldiği gözlenmektedir. 1975 yılında %86 olan imalat sanayindeki yabancı sermaye yoğunluğu 1999'da %40'a gerilemiştir. İmalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların çoğunlukla gıda, otomotiv ve yan sanayi ile kimya sanayilerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede yabancı sermaye faaliyetlerinin hizmetler sektöründe yoğunlaşması ileri teknoloji transferleri bakımından fazla iyimser olunmamasını ortaya koymaktadır¹⁰⁷.

Ülkemiz açısından oluşturulacak çözüm önerilerinin ve kullanılacak stratejilerin temel hedefi işsizliğin azaltılması ve yatırım ikliminin iyileştirilmesini kapsayan bir geniş çerçevede, faktör sürürlü (faktör driven) bir ekonomiden, yatırım sürürlü (investment driven) ekonomiye; buradan da Yenilik Sürürlü (Innovative Driven) ekonomiye dönüşmesi olmalıdır¹⁰⁸.

Yapılan tahminler 2025-2050 yıllarında gelişmiş batı ülkelerinde sanayi ile uğraşan kesimin % 2-3 dolaylarında olacağı, çalışanların yaklaşık % 97'sinin bilgi üretimi ve hizmetler sektöründe yer alacağını göstermektedir. Yazılım sektörünün en önemli faktörü insan faktörü olup, bu sektörde yapılacak en önemli yatırımın beyin gücüne yapılacak yatırım olduğu açıktır. İstatistiklere göre Türkiye'de yılda 5000, bu sektörde oldukça gelişmiş olan Hindistan'da 29 000, 3,5 milyon nüfuslu İrlanda da 1000 Bilgisayar Mühendisi mezun olmaktadır¹⁰⁹. Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus ve dünyanın gelişen dinamikleri dikkate alınır ise gelişmenin dinamiğini iyi yetişmiş gençlik ve innovatif çalışmalar oluşturacaktır.

¹⁰⁶ EFE, a.g.e., s. 75

¹⁰⁷ KOÇ, Selman, a.g.e., s.89

¹⁰⁸ World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2002-2003**, s.28.

¹⁰⁹ DPT, **Fikri Haklar**, 8BYKP, ÖİK Raporu DPT Yayın No:500 ÖİK, 521, Ankara 2000, s.30-31.

SONUÇ

20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başlangıcında dünya büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişimin önemli dinamiklerinden birisi de devlete bakış açısının köklü bir değişim göstermiş olmasıdır. Post modernizm olarak tanımlanmış olan bu yüzyıl, hayatın akışı içerisindeki her şeyi yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Değişim çağında devletin rolü ve fonksiyonu, söz konusu değişim karşısında devlet birey ilişkilerinin yeniden tanımlanması, ekonomik ilişkilerin ulusal devletin kontrolünden çıkarak küresel gerçekler doğrultusunda gelişmektedir. Küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanda bir çok değişimi beraberinde getirmekte, dünya yeni çağda birbirine benzer tüketim kalıpları içinde yaşamaya başlamakta, enformasyon teknolojisi nedeniyle dünyada yaşanan her olay herkesi ilgilendirecek boyutta gelişmektedir. Ortaya çıkan küreselleşme dalgası, ekonomik liberalizm, bilgi teknolojileri devrimi, çok uluslu şirketlerin dünyadaki ekonomik gelişmeyi şekillendirmesidir.

Küreselleşme sürecinde ekonomik ve siyasal sınırlar etkisini kaybetmekte, mal ve hizmetin serbest dolaşımına yönelik her türlü düzenleme yapılmakta, sermayenin serbest dolaşımı önündeki engeller kaldırılmakta, ekonomik kalkınma ve refah kavramı yeni anlamlar kazanmakta, ancak emeğin serbest dolaşımının önüne önemli ölçüde engeller konulmaktadır. Günümüzün gelişmiş ülkeleri gelişen bu süreç karşısında kendi etraflarında bir güvenlik çemberi oluşturacak önlemleri geliştirecek her türlü politika ve strateji geliştirerek, modern dünyada iktisadi refahı kendi başlarına yaşamak çabasını sürdürmektedir. Öte yandan dünyanın ekonomik refahı artmasına rağmen, ekonomik refah dengeli bir biçimde dağılmadığı için dünyanın en önemli sorunları ağır endüstrilerin gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yönelmesinden kaynaklanan çevre sorunları bu ülkelerin sorunu haline gelmekte ve fakat bu ülkeler yaratılan refahtan yeterince pay alamamaktadır. Dünya çapında yoksulluk ve gelir dağılımı sorunu aşılamayan bir sorun haline gelmekte, uluslar arası ekonomik, sosyal kuruluşları bu tür sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır. Dünyanın düzenini sosyolojik bir gelişimin sonucu değil dünya güç odaklarının baskısıyla olduğu bir süreç yaşanmaktadır.

İletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde trans-atlantik telefon görüşmesi 1966'da aynı anda 138 görüşme kapasitesine sahip iken, 2000'li yıllarda aynı anda 100.000 görüşmenin yapılabilmesi imkanı getirmiştir. 1930'larda Londra-New York arasındaki 3

dk'lık telefon görüşmesi 244 \$ seviyesinden 1990'ların sonunda 3 \$'ın altına inmiştir. Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi iletişim teknolojilerinin gelişmesine, bu gelişmeler de firmaların bütün dünyada faaliyetlerini geliştirebilme imkanı ortaya çıkarmıştır. Dünyanın çok uluslu şirketleri artık kurulduğu ülke dışında yatırımlarını arttırmış uluslar arası yatırımların hızlanması mümkün hale gelmiştir. Örneğin Boeing 777 jet uçağının parçalarının üretimi 12 farklı ülkede yapılmakta ve nihai olarak ABD son halini almaktadır. Japon buz hokeyi markasının araştırması ABD'de yapıлып patenti burada alındıktan sonra, Tasarımları İsveç'te yapılmakta, Kanada'da finansman sağlanmakta, Danimarka ve Cleveland'da parçaları bir araya getirilmekte ve satışı önemli ölçüde Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da yapılmaktadır.

Sermaye'nin mobil hale gelmesi sayesinde, Hindistan dünyanın yazılım devi haline gelmesi mümkün olmakta, toplam ihracatının % 30'unun yazılımla gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir. Farklı ülkelerdeki yüksek düzeyde eğitim, bilgi ve beceriye sahip işgücü, işgücü piyasasının yapısını değiştirmekte, ABD'de 4 milyon yabancı uyruklu işgücünün ulusal sınırlar dışında oturmasına rağmen, fiili olarak ABD işgücü içinde istihdam edildiği görülmektedir. Küreselleşen sermaye sayesinde, sermayenin ulusal kimliği kaybolmakta, dünya ölçeğinde üretim yapan firmalar kendi kurumsal kültürlerini geliştirmektedirler. Nitekim 2000'li yıllara gelindiğinde sermayenin mobilitesinin artışı her gün para piyasalarında 3.2 trilyonu aşan dövizin elektronik ortamda el değiştirdiği bir piyasa yapısı ortaya çıkmıştır. Son on yılda dünya çapında Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dünya ticaretindeki artışa göre 4 kat daha hızlı artmıştır.

Dünyadaki söz konusu küresel ölçekte gelişen ekonomik alandaki değişim özellikle finansal alanda gerçekleşmiştir. Finansal küreselleşme olgusu portföy yatırımlarını hızlandırdığı kadar doğrudan yabancı yatırımların da hızla küreselleşmesini sağlamıştır. Ekonomilerin birbiriyle bütünleşmeleri açısından ticaret alanında hızlı ilerlemeler olmasına rağmen, finansal hareketler alanındaki küreselleşme kadar bu alanda hızlı gelişme mümkün olmamaktadır. Özellikle istihdam sorunu nedeniyle uluslar arası ticarete hala korumacılık eğilimlerinin devam ettiğini görmek mümkündür. Küreselleşmenin en zayıf geliştiği alan emek piyasaları olmaktadır. Özellikle kalifiye ve kalifiye olmayan işgücünün mobilitesi ancak ulusal sınırlar içerisinde kalmakta olduğu görülmektedir.

1990'lı yıllarda küreselleşme süreci sürekli artış göstermiş olmasına rağmen 1997'deki Asya Krizi bu gelişmenin hızını azaltmıştır. Ardından yaşanan 11 Eylül olayı küresel gelişmeleri yavaşlatan ikinci büyük olay olmuştur. Nitekim Dünya'nın ekonomik büyümesi 2000 yılında % 4 iken, 2001 yılında % 1.3'e gerilemiştir. Ticaret düzeyi % 1.5 azalmış, küresel doğrudan sermaye yatırımları 1.5 trilyon dolardan 735 milyar dolara gerilemiştir. Ekonomik entegrasyondaki bu düşmeye karşılık politik ve sosyal ilişkiler hala gelişmektedir. Uluslararası telefon trafiği ve internet kullanımı düzenli bir şekilde büyümektedir.

Küreselleşme ve sermayenin serbest dolaşımı, küresel piyasalardaki doğrudan yabancı sermaye miktarındaki artışı yaşanan bütün sorunlara rağmen devam etmesi söz konusudur. 2000 yılında sınır ötesi yatırım alanlarına yönelen 1.3 trilyon \$'lık yatırım % 71'ini ABD, Japonya ve AB ülkelerine yönelmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu bu kaynağın 240 milyar \$'lık kısmı gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. 2002 yılı itibariyle Dünya Doğrudan Yabancı Sermaye Stoku 1980 yılından bu yana on kattan fazla artarak 7.1 trilyon \$'a ulaşmıştır. Bu stok 780.000 yabancı bağlı şirketi kontrol eden, 64.000 transnasyonel şirketin oluşturduğu bir ağ tarafından kontrol edilmektedir. 2002 yılı itibariyle yine bu şirketlerin yarattığı katma değer 3.4 trilyon \$, şirketlerin oluşturduğu ciro ise 18 trilyon \$'a ulaşmıştır.

İçinde bulunduğumuz dönem bütün dünya ülkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli ölçüde teşvik edildiği bir dönem olarak dikkati çekmektedir. Örneğin Avrupa'da 250 şehir BMW'nin yapacağı 860 milyon \$'lık yatırım için yarışmış, nihayet yatırım Almanya'nın Leipzig şehrinde realize edilmiştir. Nissan Motors Micra modelini çalışma maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle üretimini İngiltere'de Sunderland dışına taşıma kararı verdiğiğinde hükümet firmaya 58.8 milyon \$'lık devlet yardımı yapmıştır. 1991 yılında Portekiz hükümeti Ford ve Volkswagen firmalarına 3.1 milyar \$'lık yatırım yapmaları karşılığında 680 milyon \$'lık yardım yapmış, bunun yanında demiryolu ve liman altyapısının iyileştirilmesi taahhüdünde bulunmuştur. 1996'da General Motors'un Asya'da yapacağı 500 milyon \$'lık yatırımlar için Filipinler ve Tayland hükümetleri yarışmış, Filipinler'in 8 yıllık vergi muafiyeti ve diğer tüm vergilerde % 5'lik indirim önerisine karşılık, Tayland'ın yaptığı % 100'lük hammadde iadesi ve GM eğitim enstitüsü oluşturması için 15 milyon \$'lık devlet yardımı önerisi yarışmayı kazanmıştır. Advanced Micro Devices (AMD) şirketinin Almanya'nın Dresten kentinde kuracağı

toplam 1.9 milyar \$ tutan 10 yıllık süreçte yapılacak chip fabrikası yatırımı için 550 milyon \$'lık devlet teşviki sağlanması kararlaştırılmıştır. Malezya, bilgi ve iletişim endüstrilerinde yatırımları çekebilme niyetiyle Multimedia Super Coridor(MSC) projesini başlatmıştır. MSC politikası tam 5 yıl vergi muafiyetine ilave olarak % 100'lük bir yatırım indirimini içermektedir. Endonezya mikrochip imalatçılarına özel bir takım vergi indirimleri uygulamıştır. Çin Taipei de kendi modeli olan "silikon adası" adını verdiği bir modelle teşvik yarışına katılmıştır. Çek Cumhuriyeti geçiş döneminin başlangıcında yabancılar için aşırı çekingен bakış açısını değiştirmek zorunda kalmıştır. Macaristan 1997 yılında Intel firmasının yatırımını ülkeye çekebilmek için teşvik rekabetini geliştirme zorunluluğu yaşamıştır.

Günümüzde dünyanın her bölgesinde yatırım ikliminin geliştirilmesi için birçok önlem geliştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de de yatırımların geliştirilmesine yönelik Başbakanlık'a bağlı yatırım ajansı kurulmuş, yatırımların arttırılmasına yönelik yabancı sermaye yasası değiştirilmiş ve yatırımların arttırılması için bir çok düzenleme yapılmıştır. Ancak Türkiye'de yatırım ikliminin oluşmasını engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu sorunlar, ekonomik istikrar ve yönetim kalitesinden kaynaklanan sorunlar, ekonomik büyümede ortaya çıkan dalgalanmalar, kayıt dışı ekonomi nedeniyle ortaya çıkan haksız rekabet, yapısal reformların sürekli olarak ertelenmesi, finansal sektörün istikrarsız yapısı, kamu sektöründeki verimsizlik ve kamu girişimlerinin verimsiz yapısı, faiz oranlarının yüksekliği ve rant ekonomisinin üretkenliği zayıflatması, yüksek üretim maliyetleri, sanayi kesimindeki yüksek vergi yükü, istihdamın üzerindeki vergi yükünün yüksekliği, vergi kanunlarına yönelik belirsizlik, vergi idaresinin etkin olmayan yapısı, bürokratik engeller ve mevzuat karmaşası, rekabet hukukunun yetersizliği, iş kanunundan kaynaklanan aksaklıklar, fikri mülkiyet haklarına yönelik düzenlemelerin yetersizliği, adalet hizmetlerinin yavaş işlemesi, yasal kurumsal düzenlemelerin yetersizliği, ülkenin bir çok alanda şeffaflık sorunu yaşaması, nitelikli işgücü sorunu, yerel yönetimlerin yeterince gelişmemiş olması, siyasal gerginlikler, içe dönüklük ve dışa kapanma refleksi, güven eksikliği ve ahlaki yozlaşma gibi bir çok faktör yatırımların akışını sınırlayan en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizin her geçen gün artan nüfusu ve istihdam hacmi hızlı bir yatırım akışı sağlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık ve krizlerin etkisi altında işsizliğin en temel sorun haline geldiği görülmektedir. Sahip olduğu ekonomik

coğrafya ve Avrupa Birliği'ne aday ÷lke statüsüne sahip olması jeo-stratejik konumu çok büyük avantajlar ortaya koymaktadır. Gerekli önlemlerin alınması durumunda bölgenin çok daha hızlı gelişmeleri sağlayabilecek kapasiteye sahip ÷lkesi durumundadır. Yetişmiş işgücü ve kalitesi bir çok alanda büyük atılımlar yapabilecek kapasitesiyle çok büyük üretim ve lojistik merkezi olabilecek durumdadır. Bu avantajlarını kullanabilmesi bir çok önlemin alınmasını beraberinde getirmektedir.

Öncelikli olarak kalkınma ve büyüme stratejisini geliştirmesidir. Bu strateji faktör sürüştü bir ekonomik modelden, yatırım sürüştü bir ekonomiye, buradan da yenilik sürüştü(Innovation Driven) ekonomiye dönüştürülmesi olmalıdır. Avrupa Birliğinin oluşturduğu Lizbon Strateji'si temel alınarak Ar-Ge harcamalarının GSMH'nın % 3'üne getirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması zorunludur. Nitekim sorun olarak ortaya konan bir çok konunun belli dönemler itibariyle gerçekleştirilmesine yönelik takvim oluşturulmalıdır. Nitekim bu çerçevede yatırımcıların haksız işlemlerle yüz yüze kaldıkları ve en fazla şikayet edilen çok önemli bazı kamu hizmetlerinin (vergi hizmetleri, izinler ve ruhsatlar, tapu ve imar işlemleri, emniyet hizmetleri, belediye hizmetleri, gümrük ve ihracat işlemleri, yatırım teşvik işlemleri) hızla iyileştirilmesi gerekmektedir. Bütün kamu kurumları hizmetlerini ne kadar zamanda ve hangi koşullarda yapılacağı konusundaki taahhütlerini içeren hizmet şartı belgeleri hazırlayarak yayımlamalı, ayrıca yatırımcının bu standartları sağlanmadığı zaman nereye ve ne biçimde şikayet edebileceği de bu belgede ifade edilmelidir.

Kamu hizmetleri sunumunda hizmet etiği ilkeleri oluşturulmalı, bilgisayar teknolojilerinden geniş ölçüde yararlanılarak e-devlet uygulamaları geliştirilerek, her alanda ÷lkenin elektronik arşivleme sistemi oluşturularak bilgi üretimi sağlanmalıdır. Yatırımların artışı ve doğrudan yabancı yatırımların akışını sağlamak açısından öncelikli sektörler ve seçici teşvik politikaları çerçevesinde istihdam bazlı bir teşvik sistemi geliştirilmelidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışı önemli ölçüde aynı dilin konuşulması ile mümkün olabilecektir. Bu çerçevede AB ve uluslar arası belgelere ve sözleşmelere tam uyum içinde terim birliğinin sağlanması gerekmektedir. Endüstriyel tasarımların Uluslar arası Tesciline İlişkin Lahey Anlaşması Cenevre Metni'ne katılım işlemleri ile Marka Kanunu Anlaşması'na ve Patent Kanunu Anlaşmasına katılım çalışmaları sonuçlandırılmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü ve bünyesindeki anlaşmalar ile ortaya konulan kuralların bir uzantısı olarak Ar&Ge desteklerinin artırılması yanında, TRIPs Anlaşmalarının kurallarına uyum açısından marka, patent, endüstriyel tasarım, coğrafi işaretler, bilgisayar yazılımları ve entegre devre topografyalarının edinilmesini teşvik edecek nitelikte programlar uygulanmalıdır. Öte yandan imaj yönetimi yatırım yapacak ülkeler açısından önem taşımaktadır. Finansal medyaya verilecek reklamlar, yatırım ve ticaret fuarlarına ulusal düzeyde katılım, endüstriyel reklam alanları, yatırım bilgilendirme seminerleri düzenlenmesi gerekmektedir.

Hükümetlerin doğrudan yatırımlara yönelik tanıtım çabalarını artırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda ülkemizin rakip ülkeler karşısındaki üstünlüklerini ve sağlanan avantajları, devletimizin yurt dışı teşkilatları vasıtasıyla ve teknolojik imkanlar kullanılarak tanıtım toplantıları düzenlenmelidir.

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde bakıldığında Gümrük Birliğini tamamlamış bir ülke olarak dış ticaretinin yarısından fazlasını ve aynı oranda doğrudan yabancı sermayenin yarısından fazlasının gerçekleştiği AB ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi çok büyük öneme sahiptir. Alınması gereken oldukça uzun yol vardır. Bütün bu değerlendirmeler iyimser olmamızı gerektirmektedir. Aydınlanma ve ekonomik demokrasi süreci işledikçe sorunların çözümü daha kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

- AFŞAR, Muharrem; “The Casualty Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey”, **Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No.20, 2008.
- AKTAŞ, Cengiz -Veysel YILMAZ; “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:7, Sayı:13, Bahar 2008.
- ALAGÖZ, Mehmet -Savaş ERDOĞAN-Nurgün TOPALLI; “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Vol:7, No.1, 2008.
- ALGAN, Neşe, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları, 1988.
- ALPAR, Cem, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara: Turan Kitabevi, 1980.
- ALPTÜRK, Ercan, Yabancı Sermaye Yatırımının Vergisel Boyutu, **Vergi Sorunları**, Sayı:184, Ocak 2004.
- ALPTÜRK, Ercan, **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergisel Boyutu**, Vergi Sorunları, Sayı: 184, Ocak
- ALTINTAŞ, M.Ayhan, Uluslar arası Yatırımların Korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kurulları, **Hazine Dergisi**, Nisan 1998, Sayı, 10.
- AREN Sadun; **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, S Yayınları, Ankara 1995.
- ARIMAN, Abdurrahman, Türkiye’de Yabancı Yatırımlar, **Mercek Dergisi**, Nisan 2002, s.118
- ASO, “Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler”, **ASO Medya Dergisi**, Temmuz 1999, Ankara.
- AVCIOĞLU, Müjde, “Avrupa Toplulukları Hukukunun Uluslarüstü Özellikleri”, **AT Konusunda Araştırmalar**, MGB, APKK Yayın No. 1988-303, Ankara.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, **Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Gelişimi**, Türkiye-AT Derneği Yayını, İstanbul 1989.
- BAĞRIACIK, Atilla, **Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye’nin Ekonomik Yapısı**, İstanbul 1981,
- BATMAN, Hülya, “Topluluk Hukuku Bakımından Türk Anayasasının Değerlendirilmesi”, **AT Konusunda Araştırmalar**, MGB, APKK Yayın No. 1988-303, Ankara.
- BAY, Murat -Cansel OSKAY-Ercan ÇİÇEK; “Doğrudan Yabancı Yatırımları Türkiye’ye Çekmek İçin Yapılması Gereken Düzenlemeler”, **Selçuk Üniversitesi, Karaman İİBF Dergisi**, Sayı:12, Yıl:9, Haziran 2007.

- BAYDAROL, Mithat Can; “Gümrük Birliği Nedir?”, **2000’li Yıllar Gümrük Birliği ve İnşaat Sektörü Sempozyumu**, 15 Aralık 1993, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, İstanbul Şubesi, 1993.
- BİLGİLİ, Emine; “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Batı Avrupa’ya Olan İhracatının Sektörel Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Vol:7, No.1, Yıl:2007.
- BİRAND, Mehmet Ali; **Türkiye’nin Avrupa Macerası 1959-1999**, Milliyet Yayınları, İstanbul 2000.
- BLOMSTRÖM, Magnus -Gunnar FORS-Robert E.LİPSEY; “Foreign Direct Investment and Employment: Home Country experience in the U.S.and Sweeden, **NBER Working Paper**, No:6205.
- BORCHARD,T Klaus-Dieter, **Avrupa Bütünleşmesi**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 15 Ocak 1995.
- BOZKURT, Ünal, **Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi**, YASED Yayını, İstanbul 1985.
- BRENCHER, Richard A. and Ronald Findlay; “Tariffs, Foreign Capital and National Welfare With Sector-Specific Factor”, **Jornal of Internatınonal Economics**, 14, 1983.
- BÜYÜKTAŞKIN, Şener; **Uluslar arası Ticarete GATT Düzeni**, Gazi Üniversitesi İİBF Yayın No:17, Ankara 1983.
- CANEVİ, Yavuz; **Turkey and Foreign Direkt Investment**, YASED Yayınları, No: 47, (Haziran, 1993), 10.
- CEC, **Creation of a European Financial Area, European Economy**, No: 36, May 1988, ss. 7-8.
- CHARLTON, Andrew; “Incentives Bidding for Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses”, OECD Development Center, **Technical Papers** No:203, January 2003.
- CONNELLY, Matthew, **İrlanda’da Yabancı Sermaye Büyümesi ve Elde Edilen Sonuçları**, YASED Yayınları. No:10, İstanbul, 1983.
- COSKUN, İsa; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Rejimi ve Yabancı Sermayeye Sağlanan Teşvikler”, **Yaklaşım Dergisi**, Mayıs 1998 Sayı:65 s.63
- CÖMERT, Faruk, **Türkiye’ye Yabancı Sermaye Girişinde Özelleştirmenin Rolü, Etkisi ve Değerlendirilmesi**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇAĞAN, Nami; **Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara Üniversitesi, ATAUM Yayın No:1, Ankara 1986.
- DEĞER, M.Kemal -Ö.Selçuk EMSEN; “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri:Panel Veri Analizleri(1990-2002)”, **C.Ü. İİBF Dergisi**, Vol:7, No.2, 2006.
- DEMİR, Osman; “ GB’nin İlk İki Yılı değerlendirmesi”, **DTM, Ekonomik Bülten**, Şubat 1998, S.12.
- DEMİRCAN, Daim, **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, İstanbul: Dilek Matbaası, 1971.

- DEMİRCAN, Daim, **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, İstanbul: Dilek Matbaası, 1971.
- DEMİRER, Hayati, “ Yabancı Sermaye Gözüyle”, **Macro Economy**, (Şubat, 1997), 27.
- DICKEN, P.; **Global Shift:the Internationalization of Economic Activity**, 2nd Edition, Paul Chapman Publishing, London, 1992.
- DOĞAN, Aykon , "1980 Sonrası Türk Vergi Politikası", **1983’de Türk İktisat Politikası Sempozyumu ve 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası Semineri**, İstanbul: Marmara Ünivrsitesi İİBF Yayını No: 364, 1984.
- DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Mayıs 2000.
- DPT, **Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler**, Ankara:Ekonomik Rapor 2, 1975.
- DPT, **Fikri Haklar**, 8BYKP, ÖİK Raporu DPT Yayın No:500 ÖİK, 521, Ankara 2000.
- DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Türkiye-Avrupa Birliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2004.
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler 2004**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/08/tii.1.xls>, Erişim: 18.09.2004,
- DPT, **Türk Sanayinin AT Karşısında Rekabet İmkanları**, ÖİK Raporu, 1-3. Ciltler, Ankara 1988.
- DPT, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara 1995.
- DPT, **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2514-ÖİK:532, Ankara, Mayıs, 2000.
- DPT, **Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapılabilirlik Esasları**, Ankara 1991.
- DPT; Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Özel İhtisas Komisyon Raporu**, DPT Yayın No:2514, ÖİK Rapor No: 532, Ankara 2000.
- DPT; **Küreselleşme**, 8 BYKP Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT:2544, ÖİK:560, Ankara 2000.
- DPT; **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye(Değerlendirme Raporu)**, DPT Yayın No:2374, ÖİK:439, Ankara 1995.
- DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999.
- DUNNING, J.H.; **Explaining International Production**, Unwin Hyman, London 1988, s.84; D. ÖZDEMİR, “The distribution of foreign direct investments in the service sector in İstanbul”, **Cities**, No.19, İstanbul 2002.
- DUNNING, John H.: “Globalization and The New Geography of F.D.I.”, **Oxford Development Studies**, Vol.26, Issue I. February 1998.
- DUNNING, John, **Explaining International Production**, Unvin Hyman Ltd, London, 1988.
- DURA, Cihan -Ertuğrul YILDIRIM; “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Sayı:28, Ocak-Haziran 2007.

- DURAN, Mustafa, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Yabancı sermaye Yatırımları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı araştırma İnceleme Dizisi 33, Ankara 2003
- EBSO, <http://www.ebso.org.tr/tr/arastirmalar/yabtk20012.php>
- ERCAN, Metin Kamil, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki”, **G.Ü.İ.İ.F. Dergisi**, 2/2001, s.89.
- ERGÜL, Nuray, Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımcıların Durumu, **Vergi Dünyası**, Sayı:270, Şubat 2004.
- ERGÜL, Nuray, **Ülkemizde Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu**, Vergi Dünyası, Sayı: 270, Şubat 2004.
- ERKAN, Canan; **Küreselleşme ve Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin Rekabet Yeteneği**, TAKAV Matbaası, Ankara 1993.
- Eurostat, **Economic Portrait of the European Union 1999**, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.
- FIDIO, David N. -Bruce A.BLONIGEN; Foreign Direct Investment, **NBER Working Papers**, No:7274.
- GARİH, Üzeyir; **Globalleşme Sürecinde Türkiye**, Hayat Yayınları, İstanbul 2000, s.29.
- GENÇKOL, Metin, Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, **Uzmanlık Tezi**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, DPT, Eylül 2003.
- GERÇEK, Adnan, **Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği**,
- GONZALE, Claudio, “ Dünya Gelişmesinde Dinamik Güçler”, **29. M.T.O. Kongresi**, Yeni Delhi, 11-13 Şubat 1987.
- GÖKDEMİR, Levent -Elif KARAMAN; “Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi? Ne Gerçekleşti?”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2.
- GÖKTAŞ, Abdülkadir, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000.
- GÖRGÜN, Tuğrul; Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları, **Uzmanlık Tezi**, DTM, İGEME, Ankara 2004.
- GÖVDERE, Bekir, Çin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır: İşlem Maliyetleri Yaklaşımı, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 13, Yıl:4, Nisan 1999.
- GÜMRÜKÇÜ, Harun, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünden Bugüne Evrimi”, **Avrupa Kavşağında Türkiye**.
- GÜNER, Onur, Çin ekonomisinin Canlanmasında Çin Vergi Sisteminin Rolü, **Vergi Sorunları**, Sayı:185, Şubat 2004.
- GÜRAN, Nevzat, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002.
- GÜRAN, Nevzat; **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, DPT Yayın No: 2231, Ankara 1994,

- GÜVEMLİ, Oktay, **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi**, Marmara Üni., Nihat Sayar Eğitim Yayınları, İstanbul, 1994.
- HACALOĞLU, Tuncay, **Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması**, (Ankara: Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi D.P.T., 1983).
- Hazine Müsteşarlığı, **International Direct Investment Information Bulletin**, December 2009.
- HOBİKOĞLU, Elif Haykır; “Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007.
- http://ec.europa.eu/comm/enlargement/financial_assistance/index_en.htm
<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/1/gercek/adnan.htm>, erişim: 15/06/2004
- İKV, **Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Tarımının ve Türk Sanayin Durumu**, İKV Yayını, İstanbul 1986.
- IMF; **Balance of Payments Manual**,
<http://www.imf.org/external/np/sta/bop/BOPman.pdf> .
- İ.KV, **Avrupa Birliği’nin Sermayenin Serbest Dolaşımı Konusundaki Mevzuatı ve Türkiye’nin Uyumunu**, İstanbul, Ocak 2002.
- İKV, “Genel Kurulu Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Sayı:149, **İKV Dergisi**, Mayıs-Ağustos, 2001.
- İKV, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Seçilmiş Vergi Uygulamaları ve Uyum Çalışmaları**, İKV Yayın no:129, İstanbul 1994.
- İKV, **Avrupa Topluluğunun Dış Ticaret Politikasının Değerlendirilmesi(Dış Ticaret Politika Araçları, Koruma Tedbirleri ve Uygulamalar)**, İKV Yayınları No: 129 İstanbul 1994.
- İKV, **Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Toplantısı, 6 Mart 1995**, İKV Yayınları No.131, İstanbul 1195.
- İMKB, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Makroekonomik Etkileri**, İMKB Araştırma Yayınları No:6, İstanbul, 1995.
- İTKİB, **Türkiye-AT Gümrük Birliği’nin Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Üzerine Etkileri**, İTKİB Yayını, İstanbul 1993.
- İTO İstatistik Şubesi, **Aylık Ekonomik Veriler**, İstanbul, 2000.
- İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No:1996-3.
- İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm:Çelişkiler ve Fırsatlar)**, İTO Yayın No: 1999-47, İstanbul 1999.
- İTO, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği: Çalışma Yaşamında Dönüşüm:Çelişkiler ve Fırsatlar**, İTO Yayın No: 1999:47, İstanbul 1999.
- İZLEM, Erdem, **Yabancı Sermaye**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1994.
- İZTO, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye’deki Gelişmeler ve İzmir’in Şansı**, İzmir, 1998, Yayın No: 42 .

- KABAALIOĞLU, Haluk; “Turkey and the European Union-Converging or Drifting Apart?”, Marmara **Journal of European Studies**, Vol:7, No:1-2.
- KALAYCI, Cemalettin -Seyfettin ARTAN; “Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi”, Anadolu Üniversitesi, **Uluslararası İktisat Kongresi**, 17-17 Haziran 2009, Eskişehir.
- KAR, Muhsin -Harun ARIKAN; **Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul 2003.
- KARABACAK, Hakan, “Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İşbirliği”, **Maliye Dergisi**, Mayıs-Aralık 2004, Sayı:146.
- KARACA, Yüksel, Doğrudan Yabancı Sermaye ve Vergi Teşvikleri, **Finans Dünyası**, Mayıs 2002.
- KARAKOYUNLU, Erdoğan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması**, II. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonunun Yabancı Sermaye Tebliği, YASED, No:1, Aralık 1981.
- KARIMI, Mohammad -Zulkornain YUSOP; FDI and Economic Growth in Malaysia, **Personal RePEc Archive Paper** No.14999, Munich 2009.
- KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Eskişehir 1996.
- KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul 1987.
- KARLUK, Rıdvan, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uygulaması, İzmir; **II. Türkiye İktisat Kongresi’nde Sunulan Tebliğ**, 2-7 Kasım 1981.
- KARLUK, Rıdvan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Taştan Matbaası, İstanbul, 1983.
- KARPAT Şakir, **Yabancı Sermaye, Yatırımlarda ve İhraacat Teşvik Politikaları ve Uygulamaları**, M.Ü. Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1986.
- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul, 1988.
- KAZGAN, Gülten, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**. Altın Kitaplar Yayınevi 2. Baskı İstanbul, 1995.
- KAZGAN, Gülten; **Prospects for Turkey’s Accession to the Community with Special Reference to Competitiveness**, SIAR, İstanbul 1988.
- KEYDER, Çağlar, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.
- KIRAY, Emine, **Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- KOÇ, Selman, **ÇUŞ’ların Faaliyette Bulunduğu Ülkelerin Kalkınmasında, Teknoloji Transferi ve Uluslararası Entegrasyonu Üzerindeki Etkilerinin Türkiye**

- Üzerinde Değerlendirilmesi**, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Bilim Raporu, İstanbul, 2000.
- KOTLER, Philip; **Ulusların Pazarlanması(Ulusal Refah Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)**, Çev.Ahmet Buğdaycı, İş Bankası Kültür Yayınları No:489, İstanbul 1997.
- KOZLU, Cem KOZLU; **Öfkeden Çözüme**, İş Bankası Kültür Yayınları No.677, Ekonomi Dizisi:31, Mas Matbaacılık, 2003.
- LALL S. “ Employment and Foreign Investment: Policy for Developing Countries”, **Internaitional Lmabour Review**, Vol 134, No 4-5, 1995.
- LİPSEY, Robert E.; “Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms”, **NBER Working Paper**, No:8665.
- MAGNUS, Frimpong Joseph -Otang-Abayie Eric FOSU; “Bivariate Causality Analysis between FDI Inflows and Economic Growth in Ghana”, **International Research Journal of Finance and Economics**, No:15, 2008.
- MANİSALI, Erol, **Avrupa Çıkmazı-İçyüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Otopsi Yayınevi, 4. Baskı, Eylül 2002.
- MICKLETHWAIT, John -Adrian WOOLDRIDGE; **The Witch Doctors: Making Sense of The Management Gurus**, New York: Times Baaks, 1997.
- MIHÇI, Sevinç -Arzu WIGLEY; “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türk İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Karlılık Etkileri”, **G.Ü.İİBF Dergisi**, No:3, Yıl:2003.
- MITCHALET, Charles-Albert, “Strategies of Multinationals and Competition For Direct Investment”, **Fias/Prem Seminar Series**, 24 February 2000.
- MORGİL, Orhan; “Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri”, **G.Ü. İİBF Dergisi**, No., 2003.
- MUCUK, Mehmet -Mustafa Tahir DEMİRSEL; “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performas”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No:21, Yıl.2009.
- NURAY, Haluk, “Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **ECİD**, Sayı:23, Ocak 1994
- OECD, **International Invest and Multinational Enterprises**, Paris, 1987
- OKSOY, Suna, Çok Uluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, **DTM-Dış Ticaret Dergisi**, sayı:8, Yıl:3, Ocak-1998.
- ONANER, Mehmet, **Yabancıları Çeken Büyüme Hızı**, Forum Dergisi, Ağustos 1998.
- ONANER, Mehmet; “Türkiye’de Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yatırımları”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Ankara, TCMB Yayınları, 2001.
- ÖKÇÜN, A.Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara, 1971.

- ÖNEN, E.; “Sekiz Yıllık Deneyime Dayanarak Gümrük Birliği’nin Türk Ekonomisi ve Sanayi Üzerindeki Etkileri”,
<http://www.aso.org.tr/asomedia/ocak2004/forumocak2004.html>.
- ÖNERTÜRK, Pınar, “Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Mali Piyasalardaki Son Gelişmeler”, **Maliye Dergisi**, Sayı:79, Ocak-Şubat 1986.
- ÖRNEK , İbrahim; “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Vol:63, No.2.
- ÖZDİN, Ali, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”, **Vergi Dünyası**, Sayı:267, Kasım 2003.
- ÖZKÖK, Servet, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, **Vergi Sorunları**, Sayı:172, Ocak 2003.
- ÖZTÜRK, Tuncay, **Türkiye’de ve Dünya’da Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, Yabancı Sermaye Derneği (YASED), İstanbul 1988.
- PAMUK, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820-1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğunun Yaptığı Antlaşmalar**, AÜ Basımevi 1978, Ankara.
- PREEG, Ernest; **From Here to Free Trade: Essays in Post-Uruguay Round Trade Strategy**, Chicago:University of Chicago Pres, 1998.
- REÇBER, Kamuran; “Türkiye-AB İlişkilerine Yönelik Genel Değerlendirme”, **Bursa Ekonomi Dergisi**, Sayı:175.
- RODRIK, Dani -Arvind SUBRAMANIAN, “The Primacy of Institutions (And What This Does And Does Not Mean)”, **Finance and Development**, June 2003.
- SARAÇ, Osman , Milletlerarası Tahkim ve Uluslararası Yatırımlar, **Maliye Dergisi**, Sayı, 140 Mayıs-Ağustos 2002.
- SERDENGEÇTİ, Turan, **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 2000.
- SERTEL, Yıldız, **Türkiye’de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1988.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat (Teori, Politika ve Uygulama)**, Geliştirilmiş 13. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat (Teori, Politika ve Uygulama)**, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 12. Baskı, İstanbul, 1998.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat:Teori ve Politika**, Güzem Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil; **Uluslar arası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul ,2003.

- SOĞUK, H.; **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- SOYTÜRK, Muammer, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED 1998.
- STEWART, Frances, **Technology and Underdevelopment**, London The Macmillian Press LTD, 1981.
- SUER, M.Ziya; **Avrupa Birliğinde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri**, Hesap Uzmanları Vakfı-İstanbul Sanayi Odası Yayını, İstanbul 1999.
- ŞAHİN, Ali E., Yabancı Sermayenin Türkiye'deki Durumu, **Vergi Sorunları**, Sayı:89, Şubat 1996.
- ŞAHİN, Mehmet, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Ankara, 1975.
- ŞATIROĞLU, Kadir, **Çok Uluslu Şirketler**, Ankara Üni., SBF Yayınları, Ankara, 1984.
- TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, s.250
- TCMB, **Tartışma Tebliğleri**: Ocak-Nisan 1996, Ankara, Haziran-1996, "Melike Altinkemer Tartışma No:9601.
- TCMB; **Uluslararası Yatırım Pozisyonu**, Ankara, Aralık 2007.
- TEMİZ, Dilek; "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:8, No:1, Yıl:2009.
- TEZEL, Yahya, , **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi**, Ankara, 1992.
- TOBB, **Ekonomik Rapor**, 1990.
- TOKER, M. Tonca, "Türk Anayasa Hukuku Açısından AT Hukuku Sorunları", **İctihad Bülteni**, MGB, APKK Yayın No.1990-309, Ankara.
- TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)**, Milli İktisat- Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- TÖRE, Nahit; "Avrupa Birliği'nde Sermaye Hareketleri ve mali Hizmetlere İlişkin Düzenlemeler", **TCMB El Kitabı**, Ankara 1995.
- TUNCER, Akın -Önder ARI; "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkisi", Girne Amerikan Üniversitesi, **Journal of Social&Applied Sciences**, Vol:3, No:5, 2007.
- TÜGİAD, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI- Yabancı Sermaye**, İstanbul, 1996.
- TÜGİAD, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği**, İstanbul 1994.
- TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, Yayın No.TÜSİAD-T/2002-12/340, Lebib Yalkın Yayıncılık, Aralık 2002.
- TÜSİAD; **Türkiye'de Girişimcilik**, Yayın No:2002-340, Lebib Yalkın Basımcılık, Aralık 2002.

- UÇAR, Halil, **Yabancı Sermaye Yatırımları Kanalıyla Teknoloji Transferi ve Türkiye'deki Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferi Fonksiyonu**, YASED, Yayın No: 37, İstanbul. 1990.
- ULUDAĞ, İlhan, **Cumhuriyet'ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış**, İstanbul 1988.
- UNCTAD, **World Investment Report 2000: Cross-bordur Mergers and Acquisitions and Development- Overview**. Geneva: UN, 2000.
- UNCTAD, **World Investment Report 2003, FDI Policies for Development: National and International Perspective-Overview**, UN New York 2003.
- UNCTAD, **World Investment Report**, 2001.
- URAS, T. Güngör, **Türkiye'de Teknoloji Transferleri Konusunda Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar, Teknoloji Transferi ve Türkiye**, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1975.
- URAS; T. Güngör, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: Formül Matbaası, 1979.
- UYSAL, C.; "Türkiye-Avrupa İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İİBF Dergisi**, No.1, 2001.
- World Economic Forum, **Global Competitiveness Report 2002-2003**.
www.hazine.gov.tr/ erişim, 01.07.2007
www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 12/11/2009.
www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 8/1/2003
- YASED, **Yabancı Sermaye Derneği Bülteni**, Mart 1996/2.
- YASED; **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkisi**, İstanbul 2003.
- YAVUZ, Suat, "1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Ekonomik Koşullarının Yabancı Sermaye Yatırımları Açısından Değerlendirilmesi", **M.Ü İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt V, Sayı 1-2, 1988.
- YENİAY, İ.H., **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1994.
- YÜKSEL, A. Sait, **Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa ekonomik Topluluğu**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, Yayın No: 157/99, AT Ens. Yay. No: 12, Eskişehir, 1975.
- ZEYTİNOĞLU Erol, **Türkiye'de Yabancı Sermaye, Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Sermet Matbaası, İstanbul 1973.
- ZHANG, Le-Yin; "Location Specific Advantages and Manufacturing Direct Foreign Investment in South China", **Word Development**, Vol.22, No:1, P.45, 1994.